

Huismans handboek, voorgesteld in den Frieschen stalmeester en koeyen-dokter : waar in de onderscheidene rassen der paarden word beschreeven ... : nog eene volkomene beschryving van de ziekten en ongemakken van het rundvee, en de beste middelen om die te helpen en te verbeteren : eindelyk, eene volledige verhandeling van de dolle-hondsziekte, benevens onfeilbaare middelen om die te genezen : tot nut en gebruik van alle landlieden die rundvee en paarden houden, paardekoopers ... zamengesteld

<https://hdl.handle.net/1874/31580>

HUISMANS HANDBOEK VOORGESTELD IN DEN FRIESCHEN STALMEESTER EN KOEYEN-DOKTER.

Amst 1815

Waar in de onderscheidene Rassen der Paarden word beschreeven, de hoedanigheden aangetoond die in een goed Paard vereischt worden. Hoe de Veulens te behandelen en op te passen en Hengsten tot Ruinen te maaken. Van de Leeftyd der Paarden, en derzelver ouderdom te leeren kennen, en wat men by 't koopen van Paarden dient in agt te neemen om niet bedroogen te worden. Van de Dektyd der Paarden en derzelver Stoeteryen. Van het Voederen, Onderhouden, Schoonmaaken en Beslaan der Paarden. Eene nauwkeurige beschryving van de Ziekten der Paarden, benevens de beste hulpmiddelen daar voor, waar by gevoegt is eene uitmuntende Verhandeling over het *Krebbebyten*, benevens de oorsprong van dit ongemak, en de middelen om het te geneezen; insgelyks over den Droes. Van den Gang, Stap, Draf, Galop en Telgang enz. der Paarden. Van het Paatdryden der Dames, en over den invloed van het Paardryden op de gezondheid. Van het nut en gebruik der Paarden en derzelver deelen enz.

NO 2

Eene volkomene beschryving van de ziekten en ongemakken van het Rundvee, en de beste middelen om die te helpen en te verbeteren.

Eindelyk, eene volledige Verhandeling van de *Dolle-Honaziekte*, benevens onfeilbaare middelen om die te geneezen.

Tot nut en gebruik van alle Eeadielen die Rundvee en Paarden houden, Paardekoopers, Koetziers, Stalmeesters, Pikeurs, Hengste-houders, Voerlieden, en alle de zodanige die eenige betrekking tot Paarden en Rundvee hebben, hit een Veeljaarige ondervinding zamengesteld door

J. W.

Te LEEUWARDEN,
Ter Drukkerye van H. A. DE CHALMOT, 1772.

A A N D E N

L E Z E R.

De zugt om myne Landgenooten van dienst te zyn, is de voornaamste beweegreden, die my heeft doen besluiten om deeze Natuurlyke Historie der Paarden, benevens eene nauwkeurige beschryving van derzelver ziekten en gebreken, en bekwaame middelen om die te geneezen, 't welk ik voor eigen liefhebbery hebbe zamengesteld, het licht te doen zien.

Schoon men veele uitmuntende Boeken over de Paarden in verscheidene taalen heeft uitgegeven, weete ik egter niet dat er een van deezen aart het licht ziet. Zommige schryven alleen

AAN DEN LEZER.

over de Manegie, andere hebben de ziekten enz. tot eene taak genoomen; dog geene weete ik, die in zulk een klein bestek de gantsche natuurlyke Historie van deeze voor het Menschdom zo nuttige Dieren, heeft te boek gesteld.

In dit Werkje zal men zulks vervult vinden. Niet alleen word er eene beschryving van de verschillende Rassen of soorten van Paarden in gevonden, maar teffens ook het onderscheid van Haar aangewezen; voorts eene beschryving van de uit- en inwendige gestalte der Paarden, als mede de benamingen van alle de deelen uit welke dit Dier is zamengesteld; benevens de hoedanigheden die in een goed Paard vereischt worden. Van de voortteeling en anfokking der Paarden, als mede over de Paardestoeteryen en wat daar omtrent dient waargenoomen. Van het voederen, onderhouden, oppassen, schoonmaaken en

en beslaan der Paarden. Hoedanig men omtrent de Veulens zal te werk gaan en die behandelen; de beste manier om Hengsten tot Ruinen te maaken. Van het Ruyen, Slaapen en Leeftyd der Paarden, en van derzelve Hinniken of Brieschen enz. Hoedanig men den ouderdom der Paarden kan leeren kennen, en wat men om niet bedroogen te worden, by 't kooopen van een Paard te onderzoeken en hoofdzakelyk in agt te neemen heeft. Voorts van de wilde Paarden en derzelve vangst; eene verhandeling over het Paardryden der Dames, en over den invloed van het Paardryden op de gezondheid enz.

Dus begrypt men ligtelyk dat dit Werkje zodanig is ingerigt, dat allezins het nuttige met 't vermakelyke, er in gepaart gaat.

Inzonderheid hebbe ik zo nauwkeurig als my eenigzints doenlyk was, de ziekten en gebreken der Paarden, be-

AAN DEN LEZER.

nevens beproefde hulpmiddelen ter geneezing beschreeven. Het *Krebbyten* zulk een groot gebrek in zommige Paarden, en waar van men by de meeste Schryvers zo weinig vind aangetekend, hebbe ik in deszelfs oorsprong op eigen ondervinding steunende nagegaan, en de geneezingswys opgegeeven; niet minder oplettend ben ik in 't verhandelen der verschillende zoorten van Droes, te werk gegaan.

De verschillende ziekten en ongemakken van het Rundvee, benevens derzelyer geneezing, hebbe ik als zaaken van het grootste belang, niet alleen voor den Landman, maar zelfs voor de gantsche Maatschappye als eene Toegift hier bygevoegt, en met de uiterste nauwkeurigheid verhandelt, kunnende myne Lezers verzekert zyn dat alle de voorgeschreevene middelen, zo wel ten aanzien van
het

AAN DEN LEZER.

het Rundvee als de Paarden, beproeft zyn.

De geneezing van de allerakelykste ziekte, veroorzaakt door de beet van Dolle Honden, is van zulk een groot belang voor het gantsche Menschdom, dat ik gedagt hebbe by deeze gelegenheid wel te zullen doen, de kentekenen, voortgang en uiteinde van dit ongemak omstandig en nauwkeurig te beschryven, er teffens de middelen byvoegende, die dezelve onfeilbaar geneezen, wanneer maar in tyds worden te werk gesteld.

Verders hebbe ik aan myne Lezers niet anders te berigten, als dat indien dit *Huismans-Handboekje* met die graagte word ontfangen als ik voorspelle; myn voorneemen is indien my God leven en gezondheid geeft, een tweede Deeltje te laten volgen, waar in de Huishouding en ziekzens der

AAN DEN LEZER.

Schaapen, Honingbyen enz. benevens meer gelykzoortige nuttige zaaken, in staat verhandelt te worden.

KORTEN

KORTEN INHOUD.

EERSTE HOOFDDEEL.

Onderscheidene Naamen, Eigenschappen en verschillende zooten of Rasen der Paarden. pag. 1.

TWEEDE HOOFDDEEL.

Van het onderscheid van Haar of kleur der Paarden. pag. 16.

DERDE HOOFDDEEL.

Uit- en inwendige Lighaams-gestalte der Paarden, als mede de benaamingen van alle de Deelen, uit welke het Paard is zamengesteld. pag. 21.

VIERDE HOOFDDEEL.

Hoedanigheden die in een goed Paard vereischt worden. pag. 29.

KORTEN INHOUD.

VYFDE HOOFDDEEL.

Van de voortteeling en aanfokking der Paarden, als mede over de Paardestooteryen, en wat daar omtrent dient waargenoomen. pag. 41.

ZESDE HOOFDDEEL.

Hoedanig de Veulens moeten worden opgepast en behandelt. Hoe men de Hengsten tot Ruinen maakt. De Staart van een Paard wel af te kappen, en het zelve de Ooren op te zetten. pag. 50.

ZEVENDE HOOFDDEEL.

Van het Ruyen, Slaapen en Leeftyd der Paarden, en van derzelve Hin- niken of Briesfchen. p. 54.

AGTSTE HOOFDDEEL.

Hoedanig men den Ouderdom der Paar-

KORTEN INHOUD.

Paarden kan kennen ; en wat men by 't koopen van een Paard te onderzoeken, en hoofdzakelyk in agt te neemen heeft. pag. 56.

NEGENDE HOOFDDEEL.

Van het Voederen, Onderhouden, Oppassen en Schoonmaaken der Paarden. pag. 64.

TIENDE HOOFDDEEL.

Van het beslaan der Paarden. pag. 73.

ELFDE HOOFDDEEL.

Van de ziekten der Paarden, benevens de beste Hulpmiddelen daarvoor. pag. 80. behelzende

1. Algemeene kenmerken van die ziekten. ib.
2. Van de oorzaken dier ziekten. pag. 82.
3. Alphabetische beschryving dier ziek-

KORTEN INHOUD.

ziektens en beproefde geneesmiddelen daar voor. ib.

TWAALFDE HOOFDDEEL.

Van het Aderlaaten, Purgeeren en Klifteeren der Paarden, als mede nog verscheidene bereidingen van Geneesmiddelen voor dezelve dienstig. pag. 146.

DERTIENDE HOOFDDEEL.

Van de Gang, Stap, Draf, Galop, Telgang enz. der Paarden. pag. 154.

VEERTIENDE HOOFDDEEL.

Van het Paardryden der Dames, en over den invloed van het Paardryden op de Gezondheid. pag. 161.

VYFTIENDE HOOFDDEEL.

Van het nut en gebruik der Paarden en derzelve deelen. pag. 167.

ZESTIEN.

KORTEN INHOUD.

ZESTIENDE HOOFDDEEL.

Van de Wilde Paarden en derzelver
Vangst: pag. 169.

ZEVENTIENDE HOOFDDEEL.

Beschryving der voornaamste Ziek-
tens van het Rundvee, met byvoe-
ging van beproefde Geneesmidde-
len. pag. 173.

AGTIENDE HOOFDDEEL.

Van de Hondsdolheid, derzelver toe-
vallen en geneezing. p. 194.

D E N
F R I E S S C H E N
S T A L M E E S T E R
E N
K O E I J E N - D O K T E R .

E E R S T E H O O F D D E E L .

Onderscheidene Naamen, Eigenschappen en verschillende Soorten of Rasen der Paarden.

Het Paard waar van het Mannetje in 't nederduitsch den naam van *Hengst* draagt en het Wijfje *Merrij*, is bij de Hebreëen bekend geweest onder die van *Sus* en *Susah*, de Caldeëen en Sijriërs noemden het *Susutha*, de Arabieren *Baïet*, de Perstaanen *Asbecha*, de Grieken ἵππος en de hedendaagsche Grieken ἄλοια, de Latijnen *Equus* of *fumentum*, welke laatste schoon ook aan de Osfen, Ezels en andere lastdraagende Dieren gemeen, echter wel voornamelijk gebruikt word ten aanzien van de *Paarden*. De *Hengst* voerde in 't latijn de naam van *Caballus*, waar van de

A

Span-

2 DEN FRIESSCHEN STALMEESTER

Spanjaarden en Italiaanen hun *Cavallo*, de Franschen hun *Cheval* hebben ontleend. Een *Ruin* of gesneeden *Hengst* noemt men in 't fransch *Cheval hongrè*, en een *Spring-Hengst* *Etalon*; de *Merrij* *Jument* en het *Veulen* *Poulain*. Het *Paard* word door de Duitschers *Ros* of *Pferd* genoemd, in Boheemen *Kun*, in Poolen *Kon*, in Illhrien *Kobila*, in Zweeden *Hast*, in Engeland *Horse*, en ten platten lande in Friesland en nabuurige Provintiën *Hijnser*. Het *Veulen* dat men in 't latijn *Hinnulus* noemt, draagt in 't engelsch den naam van *Ginnet*, en de *Ruin* *Cauterius*, word *Gelding* geheeten.

De Heer PETR. NAALDWIJK die in den jaare 1631, eene *Verhandeling* over de *Natuur* en *Eigenschappen* der *Paarden* schreef, onder de titel, van *Philipp. sive de Equor. nat. elect. educat. discipl. & curatione. Leida 1631. Libr. I. Cap. I.*, zegt dat zij warm en vogtig van *Temperament* zijn. 't Is zeker, dat het *naturel* deezer *Dieren* niet *wreed* is; *fierheid* en *wildheid* munt er alleen in uit. Schoon de meeste andere *Dieren* in *kragt* overtreffende, randen zij die nimmer aan, en, wanneer zij er van aangevallen worden, schijnen zij dezelve met *verachting* te *beschouwen*.

Dewijl zij geen *voedzel* noodig hebben dan *gras* en *kruid*, en 't *vleesch* hun niet *smaakt*, zo doen zij de andere *Dieren* geen *oorlog* aan, en hebben ook geen *vrees* voor anderen, die, hoe *vreeslijk* ook van *muil* en *klaauwen*, van hun met de *pooten* worden *afgeweerd*. Nog *minder* voeren zij onder elkander en *kriig* wegens hun *bestaan*; alzo het *aardrijk* hun *doorgaans* *spijs* genoeg *verschafft*, en zij zelfs de *kost* kunnen vinden op *landen*, die de *Runders* hebben *afgeschooren*. Zij houden zich niet, gelijk deeze en andere *Beesten*, *troepswijzetot* *onderlinge* *veiligheid*, maar *veeleer* uit *genegen-*

negenheid tot elkanderen, en geeven geen blijken van hunne kragt en fierheid door het vegten, maar door tekenen van eerezugt, als 't ware; 't zij met om 't snelste te loopen, door een Rivier te zwemen, over een Sloot te springen, en dergelijken meer. Van de zodanigen, die dit in hunne jongheid het vlugste en bekwaamste doen, worden de beste *Paarden* aangefokt.

Men verwondert zich in de Noorder-landen dikwils, hoe dapper de *Paarden* zich tegen de Wolven en Beeren verdedigen. Wanneer een Hengst, die Merriën of Veulens bij zich heeft, een Beer gewaar word, zo doet hij zijnen stoet agter zich gaan, en schroomt niet den Beer met zijne voorpooten aan te vallen, die hij als een paar trommelstokken gebruikt, behoudende dus gemeenlijk op dit Roofdier de overhand. 't Is eens gebeurd, wanneer men zulks aan 't Deensche Hof niet gelooven wilde, dat een der Amptenaaren van Koning Frederik den IV., op Frederiksburg, een zijner Karos-Paarden daar aan waagde, 't welk oogenblikkelijk eenen los gelaaten Beer aangreep, zonder eenig lijfsgevaar. Zomwijlen egter behoudt de Beer, door zijne meer dan tweevoudige sterkte, op het *Paard* de overhand, inzonderheid wanneer het zelve hem de rug toekeert, en hem met de agterpooten schoppen wil; want de Beer springt dan het *Paard* op de rug, en houdt zich met muil en klauwen daar op vast, hoe snel het Dier ook tragt te rennen, tot dat het eindelijk in onmagt nedervalt. *Nat. Hist. von Norwegen. II. Th. p. 7.*

De schriften der Ouden over den aart en hoedanigheden der *Paarden* van verschillende landen, raadplegende, bevindt men dat de grieksche *Paarden* bijzonder in agting pleegen te zijn, om in den oorlog te gebruiken; dat die van Achaje de groot-

4 DEN FRIESSCHEN STALMEESTER

sten waaren welke men kende, doch dat de allerschoonste uit Egipten kwamen, alwaar ze voor Koning SALOMON reeds tot een hoogen prijs wierden ingekogt. Ook verhaalen zij, dat de *Paarden* in Ethiopie, wegens de al te grootte hitte van 't klimaat niet wel slaagden; dat Arabie en Afrika de welgemaakften uitieverde, die buitengemeen vlug waaren, en bekwaam om onder de Man te rijden of snel te loopen. Zij melden, dat de Italiaansche *Paarden*, mede zeer goed waaren, en dat men er in Siciliën, Kappadociën, Siiriën, Armeniën, Mediën en Persiën ook voortreffelijken had in snelheid; dat die van Sardiniën en Corsika klein, echter levendig en moedig waaren; dat de Spaanschen na de Partischen geleeken en uitmuntend tot den oorlog waaren; dat men er ook in Transijlvaniën en Walahiën vond, die ongemeen luchtig en vlugter been waaren, hebbende zeer lange Staarten en Maanen, die bijna op den grond hingen; dat de Deensche *Paarden* van goede gestalte; de Noordsche klein doch zeer rad waaren, en als tot klauteren en springen gebooren. Zij beschrijven de Vlaamsche als sterk van natuur, zeggende dat de Galliërs aan de Romeinen *Paarden* leverden, die goed waaren om rijuigen te trekken en lasten te draagen; doch de Duitsche *Paarden* geeven zij als wanstaltig op, en zo slegt dat men er zich niet van bediende. Bij de Zwitzers vond men echter een menigte zeer goede *Ruiters-Paarden*, zo als er ook van dien aart in Hongariën geteeld wierden; doch die der Indiën, waaren klein en zeer zwak van aart.

Het gemelde, heeft nog ten huidigen dage voor het grootste gedeelte plaats. 't Schijnt dat Arabiën, inderdaad, het regte klimaat zij tot de Voortteeling der schoonste *Paarden*, die men uit dezelve

we of onmiddelijk of door middel van *Barbes*, dat is Spring-Hengsten of Merriën uit Barbariën, in Europa aanfokt. Het grootste gedeelte der Barbarische Paarden, ja zelfs de Spaansche zijn van 't Arabische ras. De Heer SHAW zegt in zijne *Reizen door Barbariën en het Ooste I. deel 4to. pag. 249. Utr. 1772.*

„ Dat het *Paard* voorheen de roem en het onderscheidend kenmerk van Numidiën, in latere jaaren zeer verbasterd is, of liever de Arabiers zijn afschrikt om een goed Ras te fokken, dewijl zij verzekerd zijn, dat de Turksche Bevelhebbers er zich den eenen of anderen tijd meester van zullen maaken. De Tingitaniers en Egiptenaars hebben derhalven thans met regt den roem van de beste Stoeteriën te houden, schoon het niet langer dan eene eeuw geleden is, dat zij hier in slegts met hunne Nabuuren gelijk waren. Een goed en wel geoeffent *Barbarisch Paard*, valt nooit, en staat ten eersten stil wanneer den Ruiters afklimt en den toom laat vallen; zij hebben, boven dien, eenen groote stap, en houden straks op, als men begeert, zelfs in eenen vollen ren. De eerste deezer hoedanigheden toont de deugd en de volmaaktheid van het *Paard*, en het ander hangt af van de handigheid en bekwaamheid van den Rijder. Men oefent of bemind geene andere beweginge hier te lande, en men rekent het voor onwellevend te draaven of den tel te rijden. Maar de *Egiptische Paarden* hebben met reden den voorrang boven alle anderen, zo om hunne grootte als schoonheid; de kleinste zijn gemeenlijk zestien palmen hoog, en volgens hunne wijze van zeggen gemaakt als *Herte-bokken*. De gewoone prijs der beste *Paarden* in Barbarie is van drie tot vierhonderd dollers, dat is van

„ vijftig, tot zestig of zeventig pond sterlings; daar
 „ men in de dagen van SALOMON, wanneer het
 „ zilver voor niets geagt wierd, een *Paard* uit E-
 „ gipten kreeg voor 150 fikkelingen, dat is iets
 „ meer dan zeventien ponden sterlings.

De Heer MARMOL *description de l'Afrique Tom.*
 I. pag. 50. verzekert, als dat de Arabische *Paarden*,
 van wilde *Paarden* uit de Woesteniën van Arabiën
 afkomstig zijn; hebbende men hier van in overoude
 tijden Stoeteriën aangelegd, door welk middel zij
 zodanig zijn vermenigvuldigt, dat men ze huiden-
 daagsch alom in Afrika en Asie vind, zijnde zo vlug
 ter been, dat zommigen zelfs de Struïsvogels in 't
 loopen overtreffen. De Arabieren van de Woe-
 stijn van Barbariën, en de Volkeren van Libiën,
 fokken een groote menigte van deeze *Paarden* aan,
 tot de jacht; zelden bedienen zij er zich van tot het
 gevegt en tot reistochten; als er gras is, laten zij
 hun ter weide gaan, en als dat ontbreekt, voeden
 zij de *Paarden* met dadels en melk van Kameelen,
 't welk deeze Dieren mager, vlug en sterk maakt.
 Bovengenoemde verhaalt ook, dat zij de wilde *Paar-*
den met strikken vangen, zijnde dezelve zeer kort
 van Maanen en van Staart, en gemeenlijk asch-
 graauw of wit van koleur; zij eeten derzelver vleesch,
 wordende dat der Jongen bij hun voor eene lekker-
 nije geagt. Veele Reizigers, zo als onder anderen
 M. DE LA ROQUE *Voijage fait par ordre de LOUIS*
XIV. Paris, 1714, pag. 194. & suiv. Historische
besch. der Reizen II. deel enz., melden, dat er geen
 Arabier is, hoe arm anderzints ook, die niet zijne
Paarden heeft, dat zij liefst de Merriën berijden,
 de Hengsten aan de Turken verkoopende, dewijl het
 snijden bij hun in geen gebruik is. Zeer zorgvul-
 dig bewaaren zij van oude tijden her, de *Rasfen-*
hunner Paarden, waar van zij zo wel die van hun-

ne eigene als die van hunne Nabuuren de generati-
 en, de vermaagschappen en de gantsche geslagtre-
 kening kennen. Deeze Rasfen onderscheiden zij
 door bijzondere naamen, en maaken er drie clas-
 sen van; het eerste van *edele Paarden*, die van zui-
 ver en aan beide zijden van oud Ras zijn; het twee-
 de van *Paarden van oud Ras*, doch die door ver-
 maagschapping zijn verbasterd, en het derde van
gemeene Paarden. Die van de eerste classe laten
 zij door geene andere Hengsten dan die van het zelf-
 de Ras bespringen; zo zij die niet hebben, huuren
 zij dezelve voor eenig geld van hunne Gebuuren,
 en dit geschied in tegenwoordigheid van Getuigen,
 die er een getekende en gezegelde attestatie van gee-
 ven in tegenwoordigheid van den Sekretaris der E-
 mir of Vorst van hunne zamenleving; in dit ge-
 tuigschrift worden de naamen van den Hengst en
 de Merrij, en derzelve geheele geslagtrekening
 uitgedrukt. Wanneer het Veulen is geworpen,
 word daar insgelijks, in tegenwoordigheid van Ge-
 tuigen een akte opgesteld en de tijd der geboorte
 aangeteken; deeze geschriften bepaalen den prijs
 der *Paarden*, en die worden tot een blijk aan de
 Koopers ter hand gesteld. Het zijn eeniglijk de
 voornaamste onder dit Volk, die zodanige *edele Paar-
 den* hebben; dewijl de Merrij van zuik Ras, vijf-
 honderd, ja zomtijds duizend kroonen en daar bo-
 vengelden. Men verhaalt dat aan de rivier van Se-
 negal, of daar omstreeks, zomtijds zulk een *Paard*
 aan de Negers voor vijftien Slaaven verkogt word.
 Deeze *Paarden* zijn ongelooflijk snel en vlug; zij
 springen over een beek of haag heen als een Hert,
 en indien hunne Ridder komt af te schieten, al waa-
 re het ook in den hardsten galop, zo blijven zij op
 't oogenblik stil staan.

De *Paarden der andere Rasfen* zijn gemeener, zo-
 danig

danig dat ieder Arabier er verscheide heeft, die 's nagts bij hem en zijn Gezin en al zijn ander Vee, mede in de Tent slaapen. Men ziet er Jonge Kinderen op het lijf en aan den hals van de Merrij en het Veulen, die geduldig met hun speelen laten. Nimmer mishandelen de Arabieren ook hunne *Paarden*; zij praaten en redeneeren met dezelve, en draagen er ongemeen veel zorg voor, zo in 't rossen, als in 't waschen van de pooten, het lijf, de staart en maanen, die zij zeldzaam uitkammen, op dat er van 't haar niets verlooren gaat. De gantschen dag geeven zij hun geen eeten, maar laten ze slegt twee of driemaal drinken, en tegen den avond doen zij hun een zak aan den kop, waar in omtrent een half schepel ter degen zuivere gerst is, en dien zak neemt men niet weg, voor 's anderen-daagsch morgens, wanneer zij alles opgegeten hebben. In de maand Maart brengt men ze in 't land, en in dat saisoen laat men de Merriën bespringen, zorgvuldig in agt neemende, om haar zo dra zij gedekt zijn, koud water van agteren op 't lijf te gieten. De voorzomer verloopen zijnde, haalt men de *Paarden* uit 't land, en geeft hun al den overigen tijd van 't jaar, gras nog hooi, en zeer zelden stroo te eeten; zijnde gerst aldaar hun eenigste voedsel. De Veulens worden de Maanen afgesneeden, zo dra zij een of anderhalf jaar oud zijn, op dat die langer moogen worden en dikker van haar; men begint ze te berijden, wanneer zij twee of op 't hoogst twee en een half jaar bereiken. Dagelijks blijven de *Paarden* der Arabieren, als zij er niet mede uit zijn, gezadeld en getoomd staan aan de ingang van den Tent.

Persiaansche en Turksche Paarden. Het Ras van de *Arabische Paarden*, heeft zich uitgebreid in *Barbaryën* bij de *Mooren*, en zelfs onder de *Negers*
aan

aan de rivier van Senegal, alwaar de Vorsten of Heeren des lands, er eenige hebben die zeer fraai zijn, en zij draagen er zo veel zorg voor, dat zij liever zelfs 't koorn willen misfen, dan het zelve hunne *Paarden* te onthouden. Aan een andere kant hebben die zelfde *Paarden*, zich verspreid in Egipten, Turkijën en misfchien ook in Perfiën, alwaar men wil dat eertijds een Stoeterij was van tien duizent witte Merriën. De *Paarden* munten daar gelijk in de Levant en in Barbarijën uit, door de hardheid hunner Hoeven, zo dat zij nauwlijks ijzers noodig hebben, schoon men ze echter evenwel beflaat, dog zeer dun en ligt. In Turkijën heeft men buiten de Arabifche, Tartarifche en Hongarifche, ook nog Inlandfche *Paarden*, in de Turkfche Provinciën geteeld, die aan de Perfiaanfche volgen in deugd, gelijk deeze aan de Arabifche, komende bijna met de Italiaanfche *Paarden* overeen.

Indiaanfche en Chineefche Paarden. De *Paarden* die in Indiën geteeld worden, zijn niet goed; de Grooten des Lands bedienen zich aldaar van zodanige, die uit Perfiën en Arabiën worden gebragt; men geeft ze over dag een weinig hooij en 's avond erwten, die met zuiker en boter gekookt zijn, in plaats van haver of gerst. Dit voedzel houdt ze in flaat, en geeft hun een weinig kragt, want zonder dit zouden ze in weinig tijds vervallen, dewijl het klimaat tegens hunne natuur zo ftrijdig is. 't Schijnt dat de zeer heete landen geen goede *Paarden* kunnen voortbrengen; immers die van de Guineefche Kust, zijn, gelijk de ingeboorenen van Indiën, uitermaaten flegt, draagende den Kop en Hals lang, en zo waggelende in 't gaan, dat zij telkens fchijnen te zullen vallen, ook boven dien zeer klein, traag en onbestuurzaam, wordende van de Negers meest tot voedzel gebezigd.

to DEN FRIESSCHEN STALMEESTER

De *Chineesche Paarden* worden gesneden of tot *Ruinen* gemaakt, even als in Europa; doch zijn weinig beter dan de *Indische*, zwak, wanstaltig en zo klein van stuk, dat men ze in den Oorlog niet kan gebruiken.

Tartaarische Paarden. De Tartaaren hebben wederom een ander slag van *Paarden*, die, hoewel slegts van middelmatige gestalte, sterk, moedig, vlug, vol vuur en ligt ter been zijn; hebbende de *Hoeven* zeer hard, doch smal; de *Kop* zeer luchtig doch klein; een langen stijven *Hals*; de *Beenen* al te hoog; zo dat hun wezenlijk de fraaiheid van gestalte, en dit ook maar alleen ontbreekt; want zij zijn onvermoeid, en onverbeeldelijk snel in 't loopen. De *Tarters* leeven met hunne *Paarden* bijna als de *Arabieren*, doch zij gewennen ze reeds van de tedere jongheid af aan den *Toom*; doende er, als zij zeven of agt maanden oud zijn, *Kinderen* op rijden; doch zelfs maaken zij er geen gebruik van, voor dat de *Paarden* zes of zeven jaaren oud zijn. Als dan kunnen deeze *Dieren* een ongelooflijke vermoeijng uitstaan; gelijk twee of drie dagen agter een te loopen zonder rusten, vier of vijf dagen door te brengen zonder eenig ander voedsel, dan een hand vol gras of kruid om de agt uren, en evenwel een etmaal zonder drinken te zijn. Het overzwemmen van brede *Rivieren* met deeze *Paarden*, is bij dit Volk gemeen. Hoe sterk en hard ook van natuur zijnde, vervallen zij als men ze in *China* of *Indiën* brengt, maar blijven in *Persien* en *Turkijën* tamelijk goed.

Spaansche Paarden. Deeze, te weeten van het beste soort, zijn in groote achting; hebben een fraaije gestalte, zijn moedig, levendig en vlug. Zelden overtreffen deeze *Paarden* de hoogte van vier voeten en negen of tien duimen; de *Andalusische*
houd

houd men voor de beste. In 't algemeen worden de *Spaansche Paarden*, voor de dienstigste gehouden, om in den Krijg, tot Praalstaatiën en in de Manegie te gebruiken. Alle zijn zij met het merk der Stoeterij, in welke zij aangekweekt zijn, aan de dijege brandtekent.

Engelsche Paarden. De beste soort der *Engelsche Paarden*, hebben vrij veel overeenkomst met de *Arabische* en *Barbarische*, waar van zij ook eigenlijk zijn voortgekoomen; echter is hun Kop grooter en welgemaakter, daar bij zijn hunne Ooren langer, doch wel geplaatst; het meeste onderscheid echter kondigt zich in de omtrekt van het Lighaam aan, dewijl zij veel lijviger en grooter zijn; men vind ze gemeenlijk van vier voeten tien duimen hoogte, ja zelfs wel tot vijf voeten toe; daar zijn er van allerehande soort van haar en tekenen; in 't algemeen zijn zij sterk, moedig, vlug, stout en bekwaam om groote vermoeijingen te ondergaan, uitneemend voor de jacht en wedloopen, maar hun ontbreekt bevalligheid en buigzaamheid; zij zijn hard in de Bek en hebben weinig lijnigheid in de Schouders. De fraaiste en beste deezer Paarden, vallen in de Provintie van *Jorkshire*; de vlugste en geschiksten tot het Jagen en Rennen, vind men te *Nieuwmarkt*, alwaar de Heeren van 't Land groote weddenschappen doen op de snelheid hunner Paarden.

Italiaansche Paarden. Deeze waaren eertijds fraaijer dan ten huidigen dage, uit oorzaake dat men zedert eenigen tijd de aankokking van het beste Ras heeft verwaarloost; daar worden echter nog schoone *Napelsche Paarden* gevonden, inzonderheid om voor Rijtuigen te spannen; maar in het algemeen hebben zij een dikken Kop en zwaaren Hals, zijn onleerzaam, en gevolgelijk zeer moeilijk om in de Manegie af te richten, doch deeze gebreken worden eeniger-

12 DEN FRIESSCHEN STALMEESTER

maaten vergoed door hunne deftige gestalte; moedigheid en fraaiheid hunner bewegingen; zij zijn uitnemend tot Praalitaatiën, en hebben een aan-geboorene genegenheid om trots en moedig te stappen.

Deensche Paarden. De Paarden uit dit Rijk, zijn zo schoon van Statuur en wel gevoed, dat men ze boven alle anderen voor *Koets-paarden* verkiest; daar zijn er onder die volmaakt wel gevormt zijn, dog in een gering aantal, want meesttijds hebben deeze Paarden, geen wel geregelde schikking, van de deelen des Lighaams; maar alle hebben zij schoone bewegingen, en zijn in 't algemeen zeer geschikt tot den Oorlog en Statiën.

Franjsche Paarden. In Frankrijk vind men Paarden van allerlei soort, maar de fraaïje zijn er in een gering aantal. De beste *Rijdparden* koomen uit het Limosinsche, zij hebben veel overeenkomst met de *Barbarische Paarden* en zijn extra goed tot de Jagt, maar zij zijn langzaam in hunne aangroei; men moet ze in hun jeugd spaaren, en zich er zelfs niet van bedienen, voor dat zij den Ouderdom van agt jaaren bereikt hebben. Daar zijn ook zeer goede Paarden in Auvergne, Poitou, Bourgogne enz.; maar na het Limosinsche, is Normandiën de Provincie welke de beste Paarden verschafft; zij zijn zo goed niet tot de Jagt, maar beter tot den Oorlog, zijnde lijviger en vroegtijdiger van gebruik.

Duitsche Paarden. Duitschland brengt zeer schoone Paarden voort, dewijl de meeste Vorsten en grote Heeren, aldaar hunne eigene en zeer uitgestrekte Stoeterijën hebben, in welke gemeenlijk tot *Spring Hengsten* gebruikt worden, *Spaansche, Barbarische, Napelsche* en *Deensche Paarden*; inzonderheid zijn zij uitnemend tot het gebruik in den Oorlog, voor *Koezen* en andere Rijtuigen; ook zijn dezelve zeer goed

goed voor de Rijfchool; zij vallen mede zeer fraai, zijn vol vuur, moedig, onverschrokken en van veel duurzaamheid. Dog in 't algemeen zwaarlijvig zijnde, kunnen zij het voor de Jagt en zodanige touren, daar eene landuurende snelheid plaats hebben moet, niet lang goed maaken. Men vind er echter in Hongarijën en Transivaniën, die buiten gemeen snel kunnen rennen.

De Landen van Lunenberg, Bremen, Oldenburg, Gulich en Berg leveren veele goede en fraaije *Paarden* tot allerlei gebruik. De *Holsteinsche Paarden* die doorgaans fijn vallen, hard van beenderen en van eene gezonde gesteltenisse, spannen boven alle andere *Duitsche Paarden* de Kroon.

Men zegt, dat de Husfaaren en Hongaaren, hunne *Paarden* de neusgaten opensnijden, met inzicht om hun in het loopen beter te doen ademhaalen, en om hun te beletten van in den Oorlog niet te hinneken.

Nederlandsche Paarden. In de Vereenigde Nederlanden, inzonderheid in Noord-Holland, Gelderland, Utrecht, Overijsel, Vriesland en Groningen, word een aanmerkelijk aantal *Paarden* gekweekt en uitgevoerd, waar onder ook veele gevonden worden die zeer fraai zijn. De twee laatst gemelde Provinciën leveren de meeste uit; en de *Vriesche Paarden* worden in Vrankrijk en Duitschland, wegens derzelver aanzienlijke hoogte en zwaarte, sterk gezogt tot de Koetzen en voor de zwaare Ruitelij. Deeze *Paarden* zouden nog veel meer deugd kunnen bezitten; doch de baatzugt is oorzaak, dat men er zelden driejarige *Veulens* vind, welke niet al eenigen tijd hebben moeten werken, en dus meest al gekraakt zijn.

Poolsche Paarden. In Polen en Lithauwen, vallen ook veele goede *Paarden*; dog doorgaans zijn ze
zeer

14 DEN FRIESSCHEN STALMEESTER

zeer klein, echter vlug, en kunnen zwaare fatigues uitstaan. De Ukrainsche *Paarden* zijn iets hooger als de opgenoemde soorten, als mede de vlugsten; dog ook teffens de onaanzienlijksten van allen, hebbende meest regt en stijfstaande halsen, die zonder de minste buiging zijn. Alle deeze soorten van *Paarden*, zijn met weinig voeder te onderhouden, en dienen hedendaagsch het meest, tot gebruik van de Husfaren en andere ligte Ruitery.

Laplandsche Paarden. Deeze zijn klein, doch goed en levendig, zonder boosaardigheid; zomtijds vatten hunne Meesters ze bij de staart, zonder dat zij eenige tegenstand bieden; dog men vind er onder, die wat wrevelig zijn, als men ze voor het Rijtuig wil spannen.

Volgens verhaal van den Abt OUTHIER, die in Lapland gereist heeft, is aldaar de levensmanier der *Paarden* zeer zonderling. Daar word zelden anders dan des winters gebruik van gemaakt, wanneer men ze voor de Sleden spant om levensbehoefsten, inzonderheid hout en voorraad te vervoeren; want bij de zomer, geschieden alle Reistogten en transporten, met Schuiten. In de maand Majj, vroeger of laater naar de langte van den winter; zo dra naamelijk als de sneeuw is weg gesmolten, laat men de *Paarden* los loopen, en zich als dan naar zekere distrikten of boschchagien vervoegen, even als of zij dezelve tot hunne verzaamelplaats bestemd hadden. Zij maaken verschillende troepen, die zich nooit vermengen nog van elkander scheiden, neemende ieder een bijzonder distrikt van het bosch tot haare Weide, waar in ze zich bepaalen en als hun voedzel begint te ontbreken, zoekt deeze Troep een nieuwe Weide op, doch valt nooit in die welke een ander Toep in bezit heeft genoomen. De zaamenleving van deeze Troep is zo geregeld, en derzelver gang

gang zo eenvormig, dat de Boeren hun eigen *Paarden* altijd weten te vinden, wanneer ze dezelve eens benoodigt zijn, gelijk zomwijlen gebeurt. De Postmeesters kennis geevende aan de Inwooners van het Vlek, gaan die hunne *Paarden* ophaalen, en laten dezelve als zij gebruikt zijn, loopen; dan zoeken zij hunne Makers in het Bosch weder op. In 't begin van September, of daar omtrent, als het flegt weer word, verlaaten de *Paarden* de Bosfchen, koomen bij Troepen te rug, en begeeven zich elk naar zijn eigen Stal. In deezen tijd zijn ze zeer vet en glad, maar de zwaare arbeid die ze in den winter moeten doen, en 't geringe voedzel dat men hun geeft, doet ze wel dra vermageren. Onder 't loopen neemen zij dikwils een mond vol sneeuw, en zo dra men ze ter bestemder plaats gekoomen zijnde ontspannen heeft, rollen zij op de sneeuw, gelijk anders in het gras. Ook zijn zij in staat, om, zelfs in zeer zwaare koude de nagt zowel op de Werf, als in de Stal of Schuur door te brengen: Als de winter lang duurt, zo dat den voorraad op raakt, dan moeten zij er op uit, om voedzel te zoeken op een plaats, daar de sneeuw een weinig begonnen is te smelten.

Kedden ook *Hitjes* genoemd, is een verscheidenheid die in kleinte uitmunt, doch anders bijna alle de veranderingen van gestalte, deugd en eigenschappen der gewoone *Paarden* heeft. De naam van *Hitjes* is hun gegeeven, om dat zij zo men zegt oorspronkelijk uit Hitland van daan zijn. Zij verschillen veel in grootte, zijnde zommige zo klein, dat indien er een Mensch op zit, zijne voeten den grond raaken; de kragt, vlugheid en moedigheid van deeze *Paardjes* is ongemeen, doch zij zijn teffens zeer koppig en boosaartig. Een paar goede *Kedden* voor een Rijtuig gespannen, kunnen op een drooge harde weg vrij wat spoediger voortkoomen, en het loopen

lan.

langer uithouden, als een paar matige *Harddravers*; doch op een kwaade weg en in zwaar zand, deugen zij geheel niet. Men vind ze van verschillend haar, doch veel al zijn ze Muis-koleurig, met zwarte maanen en staarten. De Heer ANDERSON verhaalt dat de *Yslandsche Paardjes*, 't welk ook *Kedden* zijn, en volkomen met de voorige overeenkoomen, het geheele jaar in de open lucht leeven, en hun voedzel zelfs moeten zoeken; wordende tegen den wind door de Natuur met een dikke vagt van stijf haar beschut. TAVERNIER meld in zijne Reizen, dat men in 't *Mogols-land Paardjes* vind, die niet veel grooter dan een *Bulhond* zijn. In *Corea*, zegt men zijn er van niet boven de drie voeten hoogte; en de *Tarters* hebben mede een *Ras* van zeer kleine *Paardjes*, die niet minder vlug en sterk zijn dan de overige.

TWEEDE HOOFDDEEL.

Van het onderscheid van Haar of koleur der Paarden.

Ontrent de verscheidenheid van haar of koleur der *Paarden*, heerscht meerder onderscheid, dan waarschijnlijk in eenig ander geslagt van Dieren en ten minsten zo veel als onder de *Honden*. Gemeenlijk onderscheid men dezelve in drie hoofdsoorten, als I. in *Ongemengelde*; II. in *Gemengelde*, of de zodanige die uit verscheidene koleuren bestaan; en III. in *Vreemde*, *Zeldzaame* en *Buitengewoone haaren*.

I. *Ongemengelde Paarden*, bevat 5 soorten, waar van eenige verscheidenhede zijn, als volgt.

1. *Geheel wit geboren Paarden.* Deeze zijn ongemeen zeldzaam; in Spanjen vind men eenige zodanige, doch in een gering aantal.

2. *Izabelle-verwig* onderscheid men in twee soorten, namelijk in *ligt geel* en *goudagtig* of *brandender geel*. Er zijn *Izabel-koleurige Paarden*, die witte Maanen en Staarten hebben; ook de zodanige, die deeze deelen zwart, nevens een dergelijken streep over den rugge, van de Maanen af tot aan den Staart toe hebben, welke men *Izabel* met een *aal-streep* noemt; deeze koleur heeft veel overeenkomst, met die, welke men gewoon is *Erwten-geel* te noemen. Schoon men hier en daar nog Liefhebbers van deeze koleur aantreft, is zij echter in 't algemeen niet geagt.

3. *Vos* of *rosagtige koleur*, noemt men een haar 't welk na *rood* of wel *kaneel-koleur* zweemt; eigenlijk is deeze naam afkomstig, om dat de koleur des haairs na dat der Vosfen gelijkt; uit welke wederom 't zogenoemde *Koe-haar* voortkomt, het geen eene *flaauwe rosagtige koleur* is. Veele van deeze *Paarden* hebben witte Maanen en Staarten, en zijn, zo men zegt zeer galagtig, en hebben veel flegma.

Een *Ros-Paard* of ordinaire *Vos*, niet ligt nog bruin zijnde, is in groote agting; dewijl de onderzinding leert, dat zulk soort van *Paarden*, doorgaans duurzaam en sterk van natuur, daar bij vlug en moedig zijn; inzonderheid die welke men *Brand-Vosfen* noemt, en nog iets brandender rosagtig vallen, dan de voorgemelde.

Een *Bleek- of Zweet-Vos*, is mede in groote agting, inzonderheid, wanneer de punten van het Haar en de Maanen zwart zijn. Veele *Zweet-Vosfen* hebben witte Maanen en Staarten, en dewijl er veele Liefhebbers van deeze koleur zijn, zo vind men onder die *Paarden*, veele van groote waarde. Onder de

Rosfe-Paarden vind men er doorgaans veele met witte Maanen en Staarten; doch de zodanige, die deeze deelen benevens de Beenen zwart hebben, zijn zeldzaamer en worden nog hooger geacht.

4. *Bruin-haar*, dit word bij veele *Paarden* gevonden, en is geenzins het minste. De fraaifte koleur van dit haar is *kastanje-bruin*; doch hier zijn verscheidene zoorten van.

Ligt kastanje-bruin; de *Paarden* van deeze koleur, zegt men dat veel flegma of vogt hebben, en geen genoegzaam vuur.

Goud geel kastanje-bruin, is eene uitneemend fraaije koleur, en men wil dat zij veel gal, dus ook veel vuur hebben.

Donker kastanje-bruin, deeze koleur komt 't naast aan het zwarte, en men ziet bij deeze *Paarden*, het bruin alleenig onder aan de Billen, in de Flancquen en om den Mond. Wanneer men bij deeze *Paarden* aan het Lijf weinig bruin ondekt, en deeze koleur slegts aan den Mond en de Neus vind, dan noemt men een zodaanig *Paard* een *Koper-Muil*.

Kastanje-bruine Paarden, behooren de Maanen, den Staart en de Beenen zwart te hebben. Wanneer het haar aan de Beenen grijs of Ezel koleurig is, verstrekt zulks tot een grooten misstand. De grootste fraaiheid van de *kastanje-bruine koleur* is, als de *Paarden* *gespiegeld* of *geappeld* zijn, 't welke 't meeste plaats heeft, wanneer de *Paarden* afgehaairt hebben, wel schoon gemaakt en korthaairig zijn.

De bezwaarlijkheid en kostbaarheid om verscheidene *bruine Paarden* bij een te krijgen, die zo wel ten aanzien van de koleur als in alle andere deelen nauwkeurig met malkanderen overeenkoomen, is de reden dat dit soort meer onder den Zadel, dan tot *Koets-Paarden* gebruikt word.

5. *Zwart haar*, dit is de gemeenste koleur der
Paar-

Paarden, en teffens ook die welke 't minste gewaardeert word; denkelyk om derzelve menigvuldigheid. Dit haar onderscheid men doorgaans in *git zwart* ook wel *moor zwart* genoemd, en in *vuil zwart*. Doorgaans is deeze laatste soort in veel minder agting, dan de *git zwarte*; doch de *zwarte Paarden* zijn in 't algemeen grof en sterk van lighaam, en de *git-zwarten* wel de sterksten.

Wanneer *zwarte Paarden*, over hun gantsche Lijf, hier en daar met enkele grijze hairen bezaaid zijn, zonder dat dit uit eene hoogen ouderdom spruit, noemt men *steekel-haairig*, en dit verstrekt ten teken van eene goede natuur en duurzaamheid der *Paarden*.

II. *Zamengestelde of gemengelde hairen*, deeze bevat hoofdzaakelyk 10 soorten, zijnde het *graauw* of *grijs*, de basis van de meesten; door dit *graauw* of *grijs* verstaat men een haar, 't welk in den grond wit, doch met zwart, bruin enz. is gemengeld; daar zijn verscheidene veranderingen van, waar van de voornaamsten zijn.

1. *Bruin-grijs*, met wit gespikkeld, bijkans van koleur gelijk een *Spreeuw* voor de borst is. Onder deeze hairen vind men schoone en zeer goede *Paarden*.

2. *Grijs*, met zwarte vlekken geappeld of gespiegeld.

3. *Grijs*, met wit gewolkt, of geappeld.

4. *Zilver grijs*, heeft weinig zwart haar, dat op een helderen witten grond gezaaid is.

5. *Ligt grijs*, met wit gewolkt.

6. *Vuil grijs*, is veel zwart, met weinig wit haar doormengt.

7. *Bruin grijs*, is, daar het grijze haar overal, met min of meer bruin, doormengd valt.

8. *Rood-grijs* of *rood-schimmel*, is, daat doorgaans

meerder rood dan wit haar, door het grijze loopt. Onder deeze koleur, welke men zegt een teken te zijn van eene gematigde gesteldheid, daar de gal getemperd is door het flegma, vind men veele uitmuntende *Paarden*.

9. *Muize vaal*, dit haar is van koleur, gelijk dat van een Muis. Gemeenlijk hebben deeze *Paarden*, eenen zwarten Staart en zwarte Maanen en over de Ruggestreg van de Maanen af tot aan den Staart, een dergelijken of zogenoemden *aal-streep*.

10. *Wolfs-koleur*, is een roodagtig Izabelle koleurig haar; gemengd met eene iets donkerder Izabelle koleur; zweemende dus in koleur, zeer naar het haar van een Wolf.

III. *Vreemde zeldzaame of buitengewoone haairen*. Deeze Classe bevat hoofdzaakelijk vijf zoorten, waar van de beschrijving hier volgt.

1. *Tijger koleur*, is een helder wit haar, dat als overzaaid is met zeer zichtbare en taamelijk ronde zwarte, of bruine, of roodagtige of blaauwe vlakken. Deeze *Paarden*, in fraaije tuigen gedoscht zijnde, maaken een schoone parade voor de Rijtuigen, om welke reden zij ook meer voor dezelve gezogt worden, dan om onder den Zadel te gebruiken.

2. *Als een Exter gevlakt*, dusdanig noemt men zodanige *Paarden*, welke op een helder wit haar, zeer groote zwarte, of bruine, of roode en wonderlijk geplaatste vlakken hebben.

3. *Porcelain-verwige*, dus noemt men wit of grijs gekoleurde *Paarden*, die met allerhande vlakken zijn bezaaid; doch de zeldzaamsten zijn, wanneer het grijze haar met blauw of leij-koleurige vlakken is bezaaid; dus deeze vermenging veel gelijkenis heeft met het wit en blauw porcelcin, waar van de naam ontleend is.

4. *Aubeen*, of haar omtrent van koleur als bloeizels

zels van perſiken , dus ook *perſik-bloeiſzel koleur* genoemd , is eene verwarde mengeling van wit , bruin en roodagtig haar , die te zamen de gemelde koleur vertoonen . Zelden vind men onder deeze zoort , *Paarden* die grof of zwaar vallen ; zij worden duur betaald , en meest gezogt tot *Rij-paarden* voor de Dames .

5. *Moor-koppen* , dus noemt men die *Paarden* , welke bruin of rosagtig haar hebben , waar van de punten zwart zijn , met zwarte koppen , ſtaart en maanen . Zodanige *Moor-koppen* , welke op 't lijf , een blauwagtig of leij-koleurig haar met witte punten hebben , zijn geenziets van de minsten . Men waardeert deeze *Paarden* niet enkel om haare zeldzaamheid , maar zij worden ook met reden boven anderen hoog gegagt en op een hoogen prijs gehouden . En dewijl dit haar meest uitmuntende *Paarden* uitlevert , zo wel ten aanzien van ſchoonheid als deugd , zo worden zij veel gezogt tot *Koets-paarden* voor Vorsten en groote Heeren . Zommige beweerden echter , dat deeze *Paarden* meer dan alle anderen , aan *ſlegte voeten* onderworpen zijn .

Schoon wij hier nu de voornaamſte veranderingen ten aanzien van de koleuren der *Paarden* , hebben bijgebracht en beſchreeven , vind men echter zomtijds wel die op een andere wijze zijn getekend , doch zulks is iets buitengewoons .

DERDE HOOFDDEEL.

Uit- en inwendige Lighaamsgeſtalte der Paarden als mede de benaamingen van alle de deelen , uit welke het Paard is zamengeſteld.

Hoe verſcheiden de *Paarden* ook van koleur zijn ,

is echter de lichaamsgestalte van dezelve zeer weinig verschillende. Het heeft den Kop langwerpig, het Voorhoofd plat, de Oogen ver van malkander af en een weinig ter zijden geplaatst, de Mond onder de Neusgaten die wijd openstaan, en door een breede Snoet van een gescheiden zijn. Dit alles te zaamen, geeft er een zwier van zagtzinnigheid en leerzaamheid aan. De Oogen verheven op den Kop en dicht aan elkander, geeven door hunne beweeglijkheid eene schranderheid te kennen, die in veelerlei bedrijven van dit Dier uitblinkt. De kleinheid van het Hoofd, de langte van den Hals en de dunte der Beenen, wijzen deszelfs vlugheid aan; de dikte van 't Agterlijf en van de Spieren in 't algemeen, verstrekken tot waarborgen van deszelfs sterkte. Zo dra het *Paard* zich beweegt, geeft zijne gang en houding niets dan destigheid en vlugheid te kennen; welke beide eigenschappen, men ter naauwer nood in eenig ander Dier gepaart zal vinden.

Ten aanzien van de inwendige deelen van het *Paard*; bij 't openen van den Buik, vertoonde zich in de eerste opslag, niets dan drie groote zakken van de *dikke-Darmen*, die niet alleen de *dunne-Darmen*, maar ook de *Maag* en *Net*, 't welk zeer klein is in deeze Dieren, geheel voor 't gezigt verborgen. Een deezer zakken was de *blinde Darm*, hebben de langte van twee en een halve voet, en op 't wijdste eenen omtrek van twee voeten; deeze Darm eindigde met een *vernaauwing* of hals in den *kartel-Darm*, die de twee andere zakken maakte, hebbende met den *endel-Darm* te zaamen de langte van een-en-twintig voeten; de wiidte van den *kartel-Darm* was zeer ongelijk: hij schein als in verscheidene portien te zijn afgedeelt, en was aan de wanden met veele cellen of uitzettingen, waar in buiten twijffel de keutels worden gefatzoeneerd. De *dunne-Darmen* had-

hadden eene langte van zes-en-vijftig voeten het welk voor het geheele kanaal der Darmen, van de Maag tot aan het Fondament, zeven-en-zeventig dat is, met den *blinden-Darm* omtrent tagtig voeten heeft.

Dus is het *kanaal der Darmen* nog langer in het *Paard* dan zelfs in de *Kemel*, die echter veel grooter is. Het *Paard* niet herkauwende, en echter voedsel gebruikende, het welk eene langduurige werking der Ingewanden is benodigt, zo heeft de alvoorziende Natuur hier voor zorg gedraagen, door die groote ruimte van het Darm-kanaal aan het *Paard* te verleenen, en dus kan er het voedsel zeer lang in vertoeven. De *Maag* is in het *Paard* niet, gelijk in de herkauwende Dieren, verdubbeld, maar enkeld, en zweemt, zo als in de Mensch naar een zakpijp. Haar omtrek was drie voeten, de opening van het *Portier* in den *twaaalfvingeren-Darm*, vijf duimen in het ronde, en die van de *Zwelgpijp* bij de *Maag*, vier duimen.

De reden dat de *Paarden* niet kunnen braaken, heeft zommige aanleidingen gegeven, om iets bijzonders in het maakzel van den bovensten mond der *Maag* te stellen. In de *Hist. de l'Acad. des Sciences de l'année 1733.* vind men, dat zeker Heelmeester van Montpellier voorgaf, dat hij aldaar een klapvlies had gezien, 'twelk twee derde deelen van de opening kon sluiten, maar de Hr. VAN SWIETEN *Comment. in Aphorism. BOERH. Tom. II. pag. 154.* merkt aan, dat dit Klap-vlies dan nog een gedeelte ten minsten het dunste der half verteerde spijsen, zou kunnen doorlaaten. De Hr. BOURGELAT *Hippiatriq.* ontkent thans volstrekt, dat er zodanig een Klap vlies aan 't end van de *Zwelg-pijp* zij, en de Heer DAUBENTON zegt ten dien opzichte: „Men weet reeds, dat het maakzel van dit ingewand zich tegen 't braaken aankant „ door de inplanting van de *Zwelg-pijp*, die schuins

„ is, en zaamengedrukt door een sluitspier, en ten deele beflagen met een uitpuilende rand; enz.” Dit alles echter, (zegt de Heer HOUTTUIN, *Nat. Hist. volgens LINN.*) schijnt weinig tot de zaak te doen; want de sluiting die van 't maakzel en de werking der spiervezelen af hangt, is in de Mensch zo volkoomen, als zij in een *Paard* kan zijn. Derhalven schijnt men zulks veel eerder van de diepe legging van de Maag te moeten afleiden, zodaanig dat er de Buikspieren niet op werken kunnen, of van derzelve plaatsing, met den Bodem niet naar de Buikspieren gekeert, maar naar het Middenrif, 't welk tevens in dit Dier, naar de evenredigheid, zwaker is dan in de Mensch.

Wat de verschillende benamingen betreft, van alle de deelen, uit welke het *Paard* is zaamengesteld; die worden dan door de Liefhebbers in drie Classen verdeeld, welke zijn 1. het VOORGESTEL (*l' Avant-main*); 2. het LIJF (*le Corps*) en ten 3. het AGTERGESTEL (*l' Arriere main*).

De deelen van het VOORGESTEL zijn, het *Hoofd*, den *Hals* (*l' Encloure*), de *Schouders*, de *Borst* en de *Voorpooten* of Voorbeenen.

De deelen welke het LIJF uitmaaken, zijn, de *Rugge-streng*, de *Rugge-zijden*, de *Rugge*, de *Ribben*, de *korte Ribben*, de *Buik*, de *Fiancquen*, en bij de *Merriën* de *Tepels*; doch van deeze laatste, hebben de andere *Paarden* niet het minste teken.

Die van het AGTERGESTEL zijn, het *Kruis* (*la Croupe*), de *Heupen* (*les Hanches*), de *Staart*, de *Billen*, de *Smeerschijf* (*le Grasjet*), de *Dijën*, de *Waaijen* en de *Agterpooten*.

Nu laten wij een uitgebreide verdeling van de drie gedeeltens welke het *Paard* uitmaaken, ieder in 't bijzonder volgen.

I. VOORGESTEL; hier van is het *Hoofd* het eerste

gedeelte, en zamengefteld uit de Ooren, het Voorhoofd, de Slaapen (*les Tempes*), de Oogkuilen (*les Sallieres*), de Wenkbrauwen, de Oogen, het Neusbeen (*le Chanfrein*), de Kakebeenen en de Mond. De onderfte Kaak beftaat uit de twee binnenfte Kaakebeenen, welke tot aan de ftrot raaken; dit deel is beweeglijk en dient tot 't kaauwen van 't voeder. De buiten deelen van de Mond zijn, de Lippen, de Neusgaten, het Neus-einde, de Kin, en de Baard bij de zamenvoeging der twee Kakebeenen boven de Kin, daar de Kin-keeten geplaatst word. De binnenfte deelen van den Mond zijn, de Tong, het kanaal of de holte in welke de Tong legt, het Verhemelte (*le Palais*), de Tand en de Laagen (*les Barres*), zijnde het einde van het Tandvleesch, waar op het gebit rust.

De Hals, aan welks boveneinde het Hoofd vast is, neemt zijn begin tufchen de Ooren, en eindigt bij de Schoft. De Strot welke het binnenfte gedeelte van den Hals is, begint in de holte of kanaal, tufchen de twee Kaakebeenen en eindigt boven bij de Borst. Bij de Strot loopt de Hals-ader neder. Het bovenfte gedeelte van den Hals is met de Maanen en het Voorhoofd-haair, doorgaans de Toupet genoemd, bezet; hangende van tufchen de Ooren af, tot over het Voorhoofd heen. De Klieren vind men tufchen het Oor en de Strot, bij 't bovenfte gedeelte van 't Kaakebeen.

De Schoft (*le Garot*) is de Schouders, tufchen de Maanen en de Ruggeltreng, geplaatst.

De Schouders beginnen beneden de Schoft, en eindigen boven de Voorpooten; beftaande ieder Schouder uit een groot platagtig been, het Schouder-blad genoemd.

De Borst, is dat gedeelte, het welk tufchen de beide Schouders is geplaatst, en die het Paard

regt van vooren beneden den Hals, vertoont.

De *Voor-pooten* bestaan, in den *Arm* (*le Bras*), den *Elleboog* (*le Coude*), de *Knië*, de *Pijp*, de *Kogel* of het *gewrigt*, de *Koot* (*le Paturon*), de *Kroon* en den *Voet*.

De *Arm* of 't *Dik-been*, die onder het *Schouder-blad* begint, en bij de *Knië-schijf* eindigt, is een spieragtig deel, welker zwaarste gedeelte het buitenste is; binnenwaarts loopt een grove en zichtbaaren *Ader* door de *Franfchen* 't *Ars* genoemd, uit welke de *Paarden* veeltijds bloed gelaaten word.

De *Elleboog* is een *Been*, dat tot 't bovenste van den *Arm* behoort, en gaat tot aan de *Ribben* agter 't *Schouder-been*. Boven elke *Knië* zit binnenwaarts een langwerpige knobbel, zijnde een soort van week *Hoorn* zonder haar, welke bij veelen de *zwiel wratten* (*les Chataignes*), genoemd worden; deeze bevinden zich ook aan de *Agter-pooten*, dog zijn aldaar onder de *Waaij* geplaatst.

De *Knië*, die uit verscheidene kleine beenderen bestaat, is het *gewrigt*, in 't midden van de *Voor-pooten*, welk de *Arm* met de *Pijp* vereenigt.

Deeze *Pijp*, is 't *Been* dat bij de *Knië* begint, en eindigt bij de *Kogel*. Agter en langs de *Pijp*, loopt de zwaare *Poot-pees*.

De *Kogel*, is het *gewrigt* van de *Pijp* en de *Koot*; agter de *Kogel* is de *Vet-rok* (*le Tanon*), die een klein, niet kwaalijk na een wrat gelijkend week hoorn knobeltje (*Ergot*), bedekt.

De *Koot*, is het gedeelte tusschen de *Kogel* en de *Kroon*.

De *Kroon*, is het deel, alwaar het hoorn aan den *Voet* begint, en boven, rondom den *Hoef* door het haar bedekt word.

De *Voet*, verdeelt zich in de bovenste en benedenste deelen. De bovenste of buitenste deelen zijn,

zijn, de *Hoef*, de *Kwartieren*, het *einde* of de *Voorhoef*, (*le Pince*), en de *Veerfenen* of *Hiel-*
len.

Door de *Hoef* verstaat men 't *Hoorn*, dat den *Voet* omvat.

De *Kwartieren* zijn, de beide zijden van den *Hoef*, welke men in de binnenste en buitenste kwartieren, onderscheid.

Het *Einde* of de *Voorhoef*, is het voorste, benedenste en buitenste gedeelte van 't *Hoorn*.

De *Veerfenen* zijn, de twee agterste en eenigzints verheevene deelen van den *Voet*, regt tegen over den *Voorhoef* daar de kwartieren eindigen.

De benedenste of binnen partiën van den *Voet*, zijn de *Vork*, de *Sool* en de *Klein-voet*.

De *Vork* bestaat, uit 't weeke en zachte *Hoorn*, welke zich in 't hol van den voet bevind, en tegen de veerfenen in twee takken, in de gedaante van eene *Vork*, verdeelt word.

De *Sool* is een *hoorn*, iets harder dan dat van de *Vork* en weeker dan dat van de buitenste *Hoef*; zij is in het hol van den voet geplaatst, tusfchen de kwartieren en de *Vork*.

De *Klein voet* is een sponsagtig been, midden in 't binnenste van den *Hoef* beslooten; hij word van een vel of vlies omgeeven, 't welk aan den gantschen *Voet* voedzel verschaft; doch dit deel is niet zichtbaar, zelfs niet wanneer het *Paard* 't hoorn is uitgesneden.

II. Het *Lijf* of *MIDDELSTE GEDEELTE*, bestaat uit de *Ruggestremg*, de *Ruggezijden*, de *Ribben*, den *Buik* en de *Flancquen*.

De *Ruggestremg*, begint bij de *Schoft* en eindigt bij 't *Kruis*.

De *Ruggezijden*, deeze maaken de beide zijden van den *Rugge* uit.

De *Ribben*, gaan met eene ronding, van de *Rug* gezijden af tot aan den *Buik*, en maaken met de beide voorige deelen te zaamen, het bovente van 't *Lijf* uit.

De *Buik*, bevat 't benedenste van 't *Lijf*; en alle deeze voornoemde deelen te zaamen genomen, fluiten de binnenste deelen en Ingewanden des *Lijfs* in; wordende bij zommigen, niet oneigentlijk de *Koffer* (*le Coffre*) genoemd. Het benedenste van den *Buik*, draagt gemeenlijk den naam van *Onder-buik* of *Smeer-buik*.

Onder aan den *Buik* zijn bij de *Merriën* tuschen de *Dijën*, de beide *Tepels*, doch bij de *Hengsten* de *Teeldeelen*; langs den *Buik* loopt een groeve *Ader*, welke de *Spoor-ader* word genoemd.

De *Flanquen*, deezen beginnen bij de laatste *Ribbe*, en strekken zich uit tot aan 't *Heupebeen*, regt tegen over de *Smeer-schijf*.

III. De deelen van het *AGTERGESTEL*, bestaan in het *Kruis*, den *Staat*, de *Billen*, de *Heupen*, de *Smeer-schijf*, de *Dijën* en de *Waaij*.

Het *Kruis* (*la Croupe*), is het verhevenste gedeelte van 't agtergestel; 't zelve begint bij de *Ribben* en gaat tot aan den *Staat*, en is zamengesteld van de twee *Billen*, en 't begin van den *Staat*.

Den *Staat*, is eene verlenging van de *Kruis-steng*, en doorgaans met lange hairen voorzien.

De *Billen*, neemen haar begin boven aan den *Staat*, en gaan nederwaarts tot aan de buigingen, welke regt tegen over de *Smeer-schijf* is.

De *Heupen*, zijn de beide zijden van het *Kruis*, en gaan, van de twee bovenste beenderen van 't *Kruis* af, tot aan de *Smeer-schijf*; dog gemeenlijk verstaat men onder den naam van *Heupen*, het gantsche bovenste *Agtergestel*.

De *Smeer-schijf* is 't gewrigt beneden de *Heup*,
regt

regt tegen over de Flancquen, ter plaatze daar de *Dijë* begint, en is dat deel, welke den Buik van 't *Paard* nadert, als het zelve gaat.

De *Dijën*, deeze beginnen bij de Smeer-schijf, ter plaatze daar de Billen eindigen, en strekken zich uit tot aan de buiging van de *Waaij*; de *Dijë* is uit een been en verscheide spieren zamengesteld.

De *Waaij* is het gewrigt, welke 't benedenste van de *Dijën* met de pijp van 't Been zamenvoegt. De groote Ader die bij de *Waaij* voorbij loopt, word de *Spat-ader* genoemd. In de overige deelen zijn de *Agter-pooten*, gelijkvormig met de voorste.

VIERDE HOOFDDEEL.

Hoedanigheden die in een goed Paard vereischt worden.

Het Hoofd 't welk zeer veel, zo niet 't meeste tot de fraaiheid van een *Paard* toebrenge, dient wel geplaatst, kort, wel verloopende, mager en spieragtig te zijn.

De OOREN moeten klein, dun, fijn en welgeplaatst ook niet te haairig of te ruig van haair zijn: Welgeplaatste Ooren behooren regt boven op 't Hoofd, niet verre van elkander te staan, en als 't *Paard* in 't gaan de punten van de Ooren voorwaarts steekt, brenge zulks eene fraaiheid voort, die men *Stout-oorigheid* noemt.

Het VOORHOOFD moet van boven smal, effen en rond zijn. *Paarden* die het min of meer vooruit en verheven hebben, noemt men *Rams-koppen*, in 't fransch *Têtes-busquées*; en die welke het zelve laag, breed en ingevallen hebben, worden *Plat-neufen* (*Camus*) genoemd. Eene witte kol, ster of bloem in 't midden van het *Voorhoofd*, zet aan 't Hoofd eene fraaiheid

fraaiheid bij, inzonderheid ten aanzien van de *zwarte* en *kastanie-bruine Paarden*. Wanneer 't *Voorhoofd* van boven af tot aan 't einde van den Neus wit is, of een dusdanigen streep heeft, noemt men het een *Bles* in 't fransch *Belle-face*; doch wanneer het wit breed valt, en zich tot aan de Oogen uitbreid, als dan word het een *Blaar-kop* genoemd; 't welk geheel en al voor geene schoonheid, maar veel eere eene mismaaktheid, word gehouden.

De OOGEN moeten helder, levendig en vol van vuur zijn, ook middelmatig van grootte. Ingevalle de Oogen de vereischte grootte niet hebben, noemt men ze *Varkens-oogen*; dit misstaat grootelijks aan een *Paard*, en brengt veeltijds een slegt gezigt te weege. De Oogen al te groot zijnde, of te ver uitpuilende, geeven aan 't *Paard* een droevig of verschrikkend aanzien. De *Oog-appel* heel groenagtig en doorschijnend wit zijnde, noemt men een dusdanig gebrek, *Groen-Oog*, doch wanneer het zelve zich meerder wit dan groenagtig vertoond, draagt het den naam van *Glas-Oog*.

De OOG-KUILEN vertoonen zich, min of meer diep tusfchen de Oogen en Ooren, en behooren gevuld te zijn, of om duidelijker te spreken niet hol te weezen, zo dat men weinig van de kuilen dient te kunnen zien. Gemeenlijk zijn dezelve, bij de oude *Paarden* zeer diep en ingevallen; ook word dit gebrek aan veele jonge *Paarden* gevonden, die door oude Hengften geteeld zijn.

De KAAKEN door twee beenderen geformeert, moeten niet te grof, nog te rond, of met te veel vleesch bezet zijn; als dan noemt men het *welbesneden van Kaaken*; doch het tegendeel plaats vindende, draagt het den naam van *vierkante Kaaken*, en is eene mismaaktheid, welke veeltijds tot oorzaak verstrekt, dat de *Paarden* zwaar op de hand zijn.

zijn. Het kanaal of de holte tusfchen de beide beenderen van ieder *Kaak*, behoort heel zichtbaar en ruim te zijn.

Door een goede *Mond* verftaat men, wanneer het *Paard* 't gebit wel voelt en met het zelve, fpeelende en fchuimende, den *Mond* fris houdt; voorts moet dezelve niet te groot zijn, of te veel gefpleeten; een zeer kleine *Mond* word ook voor eene wanftaltigheid gehouden.

De *LIPPEN* moeten niet te zwaar of te vleefchig zijn, dewijl zij anders de *laagen* waar op het gebit leggen moet, te veel zouden bedekken, en dus in de behoorlijke uitwerking van 't zelve, hinderlijk zijn.

De *NEUSGATEN* behooren ter deeg open en gefpleeten te zijn, waar door dan het *Paard* bij fterke beweegingen gemakkelijker kan ademhaalen. Wanneer een *Paard* in 't ftabben zodanig proest, dat men 't roode binnen de *Neusgaten* ziet; verftrekt zulks ten blijke van dezelfs goede gefteltenife, en vuurigheid.

De *BAARD*, welke de plaats is, waar op de *kinkeeten* van den *Toom* komt, moet niet te plat nog te verheeven, ook niet te vleefchig zijn. Een al te platte of in tegendeel al te verhevene *Baard*, belet dat de *kinkeeten* egaal kan draagen; en die, welke al te vleefchig is, heeft geen genoegzaame gevoeligheid.

De *TONG* moet wel in het *kanaal* of *goot* leggen, en vooral niet boven de *laagen* rijzen; dewijl zulks de behoorlijke uitwerking aan 't gebit, zoude beletten. Het is een aanmerkelijk gebrek, wanneer de *Paarden* in 't ftabben, of getoomd zijnde, de *Tong* aan de een of de andere kant uit den *Mond* laaten hangen, of wel boven het gebit brengen.

Het *VERNEMELTE* moet niet te vleefchig nog te dik

dik zijn, dewijl het *Paard* als dan zwaar in de hand valt. Men dient op te merken, dat wanneer een *Paard* oud word, zo wel deszelfs *Verhemelte* als *Tandvleesch*, merkelyk vermindert of dunner word.

De *LAAGEN* behooren iets verheeven, doch niet te vleefchig te zijn, op dat zij eene genoegzaame gevoeligheid behouden. Wanneer dezelve al te fcherp toegaande zijn, en hier door het *Paard* al te gevoelig in den Mond is, 't geen door de bank *Weekbekken* genoemd word, als dan leert de onder-vinding dat zodanige *Paarden*, zich ligtelyk gewennen het Hooft om hoog te smijten en met het zelve te flingeren. De *Laagen* te rond, te laag en te vleefchig zijnde, beneemen zij 't behoorlyk gevoel, 't welk 't *Paard* van 't gebit moet hebben. Eenige diepte in de *Laagen* ontdekkende, moet men zulks tot een vast en gewis teken van een *fligten* en *bedurven Mond* aanzien.

De *HALS* behoort lang en verheven te zijn, in de gedaante van een *Zwaanens-hals*, daar bij nevens de *Maanen* fcherp toegaande. Al te dunne en flanke *Halsen* geeven aan het *Paard* 't gemak, om met het Hooft dikwils om hoog te kunnen slaan. *Halsen* die te kort, te vleefchig en te dik zijn, worden *Spek-halsen* genoemd; deeze hangen dikwils op eene zijde over, en zijn oorzaak dat de *Paarden* te veel op de hand leunen. *Hart-hals* of *verkeerde-hals* noemt men zulk eenen, die van onderen en langs de *Strot* rond valt, door dat gebrek kan 't *Paard* ligtelyk de *Stangen* des *Tooms* of *Gebits* tegens de *Strot* zetten, en zich tegens de uitwerkinge welke het Gebit moet hebben, aankanten. Dit zoort van *Halsen* brengt nog een ander gebrek voort, 't welk wij *Ingevallen-hals* en de franschen *coup de Hache* noemen; zijnde eene diepte of ingevallenheid aan

't Boven-

't bovengedeelte van den *Hals*, kort bij 't einde van de *Maanen*, en dus niet verre van de *Schoft*.

De *Schoft* verheven, lang en maager zijnde, strekt ten teken van een sterk *Paard*, en belet, dat de *Zadel* op die plaats, niet ligtelijk kan drukken, het welk anderzints veeltijds bij *Paarden* gebeurt, die de *Schoft* te rond en te vleeschig hebben.

De *Schouders* behooren plat, wijd, los en wel beweeglijk te zijn, en worden als dan *Haazen-schouders* genoemd. De twee wezenlijkste gebreken aan deze deelen zijn, wanneer een *Paard* al te zwaare, of, in tegendeel al te geflootene *Schouders* heeft, of als dezelve rond en stram zijn. *Paarden* die zwaare, verkleumde en ronde *Schouders* (*Epaule chevillées*) en de *Borst* te breed en vooruitsteekend hebben, zijn niet bekwaam tot het gebruik onder den *Zadel*, daar bij zeer onderworpen om te struikelen; deze dienen beeter tot *Trek-paarden*.

De *Schouders* wel gemaakt zijnde, zo volgt van zelfs dat de *Borst* niet mismaakt is. De *Borst* te veel voor uitsteekende, en het bovenste van de *Pooten* agter uit onder de *Schouders* geplaatst zijnde; is zulks een gebrek 't welk het *Paard* belet stevig te gaan, en het zelve op 't gebit doet leunen.

De *VOORBEENEN* of *Pooten* behooren evenredig te zijn naar het maakzel van 't *Paard*, 't welk eene groote schoonheid aan het zelve bijzet. Een *Paard* wiens *Beenen* al te lang zijn, kan geen vaste stap doen; zijnde zodanige *Paarden* wiens *Pooten* kort zijn, mede aan het zelve ongemak blootgesteld. In 't algemeen zijn de *Merriën* hier meer aan onderhevig, dan de andere *Paarden*.

Een *Paard* dat in zijn natuurlijke gesteldheid is, behoort de *Voor-pooten* boven bij de *Schouders* eenigzins meer van malkander verwijderd te hebben,

dan van onderen bij de *Kogel*; ook moet het van het bovenste van het *Dik-been* of den *Arm* af tot aan de *Kogel*, in een regte linie afvallen, en van de *Kogel* een weinig meer voorwaarts tot aan 't voorste *einde van den Hoef*.

Het *Paard* moet in 't stappen, de Voeten regt en plat neerzetten, en op den grond brengen, zonder dat de Voet binnen of buitenwaarts draait, maar de *Voor-hoef* vlak na vooren komt. Het is inzonderheid eene fraaije en bevallige eigenschap in een *Paard*, wanneer het zelve in 't stappen of draaven, de *voor-Voeten* wel ligten en opheffen kan.

De slegte gesteltheid en beweging der *Voor-beenen*, kooft meest van den *Elleboog* (*Knoop* of *Middel-lid*); want wanneer dezelve te veel tegen de zijde geslooten valt, moet het *Been* onfeilbaar buitenwaarts draaijen; en is het zelve te open, en van de zijden verwijderd, als dan draait de voet binnenwaarts; het welk gemeenlijk een teken van zwakheid is.

De *ARM* of het *Dik-been*, behoort lang, breed en nerveus te zijn, en dat de buitenste Spieren, na evenredigheid zwaar vallen. *Paarden*, bij welken zich de *Arm* of het *Dik-been* kort bevindt, hebben gemeenlijk schoone bewegingen in de *Beenen*, en zijn zeer bekwaam voor de *Rij-school*; doch bij zwaar werk kunnen zij het niet lang goedmaken; zij zijn veel eer vermoeid, dan de zodanige, die eenen *langen* en *wel gespierden Arm* hebben.

SWIEL-WRAT, alle *Paarden* hebben, aan elke *Poot* binnenwaarts, eene zogenoemde *Swiel-wrat* zitten, zijnde dit eene soort van zagt hoorn; hoe kleiner en platter deeze zijn, hoe meerder zij een *drooge Poot* te kennen geeven.

De **KNIE** moet plat en breed vallen, en niet dan 't vel over de bonken hebben. Wanneer de *Kniën* rond en bolagtig zijn, verstrekt zulks tot een blijk dat een *Paard* te zeer afgereden en bedurven is. Een *Paard* de *kniën* voor uitsteekende, word dat gebrek *Kromme-beenen* genoemd.

Het gedeelte des *Beens*, dat men de *Pijp* noemt, moet effen, glad, en van binnen en buiten zonder knobbels weezen, de dikte daar van behoort geëvenredigt te zijn met 't overige van het *Been*. Wanneer de *Pijp* al te dun is, verstrekt zulks tot een teken van zwakheid.

De **PEES**, die men gemeenlijk de *Nerf* noemt, en welke agter en langs de *Pijp* loopt, behoort in zwaarte, geëvenredigt te zijn naar het *Been*; zonder hardigheid of bolagtigheid, en los aan 't *Been*, zonder dikdens of vogten tusfchen beiden; anderszints vertoond zich het *Been* rond, in plaats van plat en breed. Zodanige *Beenen*, die de *Pees* te dun en te naauw aan de *Pijp* gevoegd hebben, noemt men *Kalfs-pooten*, en deezen kunnen niet lang zwaaren arbeid doen.

BINDZEL. Tusfchen de *Pijp* en de *Pees* van het *Been*, heeft het zelve nog een *Bindzel* of *Ligament*, welk in de gedaante van een *tweede Pees* afgaat, en zichtbaar zijnde, het *Been* plat en breed doet vertoon; doch aan ronde en vogtrijke *Beenen*, is deeze *tweede Pees* nauwelijks zichtbaar.

De **KOGEL** behoort nerveus te zijn, en derzelve zwaarte zich naar de proportie van het overige des *Beens* te reguleeren. Te dunne, te buigzaame of te week zijnde *Kogels*, kunnen geen zwaar werk uit houden; en wanneer de *Kogel* te dik en bolagtig is, mag men het wel voor een zeker teken houden, van een afgedreeven *Been*; insgelijks ook wanneer men de *Kogel gekroond* bevind, 't welk wil zeggen, als zich

rondsom dezelve, onder het vel, eene dikte in de gedaante van een kring heeft vastgezet.

De *Koot*, behoort niet te lang en niet te kort te zijn; als derzelve proportie met het overige van 't *Been* wel overeen komt, als dan noemt men het *wel gejonktuurd*. Is de *Koot* te kort, dan maakt het eenen al te regt staande *Voet*, die daar door bultig word; dat is te zeggen, dat de *Kogel* te veel voor uit komt te staan, waar door de *Paarden* aan 't struikelen onderhevig worden.

Wat de *KROON* betreft, wanneer dezelve zich hooger en verhevener bevind, dan de *Voet*, zo verstrekt zulks tot een teken, dat zij gezwollen, of de voet te veel uitgedroogd is. Het *Haair* dat dezelve bedekt, moet regt en leggende zijn.

De *Voet*, behoort geformeert te zijn naar de grootte en zamenstellinge van het *Been*; dat is te zeggen, hij moet niet te groot nog te klein zijn; want al te groote *Voeten* veroorzaaken een zekere zwaarte, en zijn aan 't aftrappen des *Ijzers* onderworpen. Al te kleine *Voeten*, zijn veeltijds snertelijk aan 't *Paard* en maaken het zelve *engvoetig* of te naauw van *Hoorn* en *Veerfenen*, 't welk de Franschen *encastelés* noemen, waar door een *Paard* niet zo wel en vast op zijne *Voeten* staan en gaan kan.

De *HOEF*. De gedaante van een schoonen *Voet*, hangt meest af van den *Hoef*, welke bijkans rond behoort te zijn, van onderen iets breder dan van bovenen, 't *Hoorn* effen glad en donker bruin. Wanneer 't *Hoorn* van onderen te breed is, en de *Kwartieren* te veel buitenwaards staan, het welk men een *Plat voet* noemt, veroorzaakt zulks dat de *Vork* te veel op den grond komt, waar door gevolgelijk het *Paard* moet kreupel gaan, dewijl de weeke deelen, door 't zetten van de *Voeten* op de grond, te veel geraakt en pijnlijk worden. Is in tegendeel de *Hoef*

te veel binnenwaarts tegen de *Veerfenen* ingekrompen, dan zegt men, 't *Paard* is te *naauw-veerfig*; een gebrek, welk de *kleine Voet* zich te zeer geslooten en gedrukt vindende, aan 't *Paard* zwaare pijn veroorzaakt, en het zelve ook doet hinken.

De *VORK* moet wel doorvoed, niet te zwaar en ook niet te klein zijn. Wanneer de *Vork* te wijd is, verstrekt zulks tot een gebrek aan *Paarden* die te laag van *Veerfenen* vallen; en daar die te droog is, spruit daar uit het kwaad van *naauwe Veerfenen*.

De *SOOL*. Het *Hoorn* dat de *Sool* uitmaakt, moet sterk, dik en binnen de *Voet-hol* zijn. Wanneer de *Sool* verhevener is dan het *Hoorn*, noemt men dat gebrek, *Volvoetig*; dit soort van *Voeten* zijn bezwaarlijk om te beslaan, en deugen even zo min voor de *Rijtuigen* als onder den *Zadel*.

De *LENDEN* of de *Rugge* behooren kort te zijn, naar evenredigheid van 't geheele *Lighaam*; als mede de *Ruggestreng*, vast, breed en effen; want een scherpe *Rugge* misstaat zeer, en men noemt diengewoonlijk *Ezels-rugge*. De ondervinding leert, dat de kortlendige *Paarden* gemeenlijk vlugger zijn, meer kragt hebben, en op hunne *Heupen* beter galopperen, dan die, welke lang van *Lenden* vallen, dewijl deeze laatsten hunne *Beenen* met veel gemak kunnende uittrekken, daar door gemeenlijk wel eenen zeer gemakkelijken *stap* gaan, doch daarentegen ook veele moeite hebben, zich behoorlijk tot den galop te verheffen en het *Lighaam* daar naar te zetten.

Wanneer de *Paarden* de *Rugge-laag* ingevallen of doorgezakt hebben, als dan noemt men het *Zadel-rug*. Gemeenlijk hebben deeze *Paarden* een schoon *Voorgestel*, den *Hals* verheven, en 't *Hoofd* hoog en welgeplaatst; zijn daar te boven vlug, en hebben een zeer gemakkelijken gang; doch dewijl ze veeltijds geen genoegzaame kragten hebben, zo zijn ze ras vermoeid.

De RUGGE-ZIJDEN van een *Paard*, moeten van den Ruggestring af tot onder den Buik toe, wel in 't rond afvallen. Wanneer het *Paard*, de Zijden te veel geslooten en ingevallen heeft, dan is 't zeer moeilijk om 't zelve wel te zadelen. Gemeenlijk zijn dit soort van *Paarden* slegt van Kruis.

Den BUIK. Een fraai *Paard*, behoort den *Buik* en deszelfs Zijden, wel rond en naar evenredigheid van zijn geheele Ligbaam, geschikt te hebben, het welk een groote cieraad aan een *Paard* bijzet. Wanneer de *Buik* al te dik en afhangend is, als dan noemt men het, een *Hang-buik*.

FLANCQUEN behooren, ten aanzien van den *Buik*, gevuld te zijn; wanneer een *Paard* te klein en opgekrompen van midden-geftel is; dan zal men zelden anders vinden, of het heeft mede ingevallen *Flancquen*.

Daar zijn *Paarden*, die zonder dat hunne *Flancquen* gekreukt zijn, in 't keeren en beweegen sterk blaafen, ook slaat zommigen den *Buik* bij de *Flancquen*, dit noemt men *dampig* te zijn. De ondervinding leert, dat dit gebrek de *Paarden* het werken zeer bezwaarlijk maakt, tot wat soort van gebruik dezelve ook mogen geschikt zijn. Ook bevind men, dat het gebrek van *dampigheid*, niet zelden uit een ongemak in de Borst voortkomt.

Het KRUIS bij de Franschen *la Croupe* genoemd, maakt wel gevormt zijnde, mede geen geringe schoonheid der *Paarden* uit, en behoort derhalven van het einde der korte Ribben af, tot aan 't bovenste van den Staart toe, rond te vallen, en met deeze rondigheid, van de Smeerschijf af tot de Billen toe allengskens verminderende voort te gaan. Het strijd ten eenemaal tegen de regelen der schoonheid van een *Paard*, wanneer dit gedeelte zich ingevallen en afgebrooken vertoond, zodanig als het *Kruis* van een *Muil-Ezel*.

Paar-

Paarden, welke de beide *Heup-beenderen* te veel verheven en uitsteekende hebben, noemt men *hoogheupig* ook wel *hornig*; en aan dit gebrek, zijn 't meest zulke *Paarden* onderworpen, die de *Flancquen* ingevalen hebben.

De *HEUPEN* in 't bijzonder aangemerkt, moeten niet te lang en ook niet te kort zijn. Zij zijn te lang wanneer de *Waaij* te veel agteruit staat, en te kort als dezelve te regt afvalt. *Zodanige Paarden*, welke aan 't eerstgemelde gebrek onderworpen zijn, stappen zeer wel, doch hebben veel moeite om behoorlijk te galoppeeren; en die geenen, welke te kort van *Heupen* vallen, kunnen niet gemakkelijk hunne *Waaijen* buigen, en gaan hier door zeer zwaarmoedig van agteren.

Den *STAART* te hoog geplaatst zijnde, geeft aan het *Paard* een misstand, 't welk men te *punt-kruisig* noemt: Wanneer dezelve daarentegen te laag zit, is zulks een teken van zwakheid in de *Lenden*. Voorts behoort hij ook wel van *Haair* voorzien te zijn: *Zodanige Staarten* welke geen genoegzaam en lang *haair* hebben, noemt men *Rotten-staarten*. Nimmer draagt of zwaait een welgemaakt *Paard* den *Staat* lijnrecht maar draait denzelven, van 't *Kruis* of *Croupe* af, eenigzins krom omgeboogen verheven.

Nog behoort tot de schoonheid van het *Agtergestel*, dat de *DIJEN* en *BILLEN*, dik en vleeschig zijn naar evenredigheid van het *Kruis*; dit zo zijnde noemt men een dusdanig *Paard*, *welgebroekt*. Hier nevens moet voor al de *Spier*, welk onder aan de *Dije*, aan de buitenkant boven de *Waaij* loopt, dik en wel zichtbaar zijn: *Magere Dijën* zijn een teken van zwakheid; ook behooren ze van binnenwaarts genoeg geopend te weezen; om dat het kwaalijk staat, wanneer 't *Paard* zich van agteren te naauw en schraal vertoont.

De *WAAIJEN* behooren, groot, breed, echter

niet te vleeschig te zijn; kleine *Waaijen* zijn zwak; te vette of te vleeschige *Waaijen*, zijn aan menigerhande toevallen onderworpen. Wanneer dezelve te veel bij elkanderen staan als geslooten zijn, als dan noemt men het *krom* van *Waaijen*. *Paarden* integendeel, die dezelve te veel naar buiten hebben staan, verstrekt het tot groote moeite, om zich wel op de *Heupen* te zetten.

De overige deelen der *Agter-beenen* met die der *Voor-beenen* overeenkoomende, wijzen wij om geen onnutte herhaalingen te doen, onze Leezers naar de beschrijving van dezelve.

Zie hier nu nog kortelijk, de vereischten van een schoon *Paard*.

Het *Hoofd* wel geplaatst, kort, welverloopende, mager en spieragtig. *Spitze*, kleine, gezoomde en wel staande *Ooren*. Het *Voorhoofd* smal, effen en rond; vol boven de *Oogen*; deeze niet te klein, maar de *Appel* groot, en stout van *Gezigt*. Wel besneeden van *Kaaken*. De *Mond* wel gespleeten en gevoelig. *Dunne Lippen*. Welgeopende *Neusgaten*. De *Baard* mager. Een *Zwaanenhals*, die regt tuschen de schouders afloopt, en scherp is bij de *Maanen*, die met 't *Toupet*, redelijk lang, echter niet te dik zijn moeten. De *Schoft* verheven lang en mager. Niet te smal of naauw van *Borst*; *Haaze schouders*, en naar proportie, hoog van *Voor-pooten*. Platte en nerveuse *Schenkels*. De *Knijën* van vooren plat, en sterk van *Gewrigten*. Wel gejonctueerd van *Kooten*. De *Hoef* rond en bruin. De *Voeten* van binnen hol en ruim. Voorts regt van *Rugge*. Groote platte en wel rondlopende *Ribben*. Gevulde *Zijden*, wel aangegribt. De *Buik* wel rond en gezonken als een vat. Het *Kruis* rond en wel gekloofd. De *Heupen* vol. Breed en wel gebroekt van *Billen*. De *Staat* lang, stijf, wel geplaatst, en in 't stappen verheven. De *Agter-schen-*

schenkels plat, en in 't midden wel gescheiden. Sterke *Peefen* en die van de *pijp* gescheiden zijn. Glad en effen op de *Spatten* enz.

VIJFDE HOOFDDEEL.

*Van de voortteeling en aankokking der Paarden;
als mede over de Paarde Stoeterijën,
en wat daar omtrent dient
waargenoomen.*

SPRING-HENGSTEN. De *Spring-Hengsten* welke de Hengstelieden in onze Provinciën tot het dekken der Merriën onderhouden, worden wel uit Deensche, Holsteinsche, Duitsche; Oldenburgsche, dog 't meest uit Inlandsche *Paarden* gekoofen.

Dewijl de *Spring-Hengst* het model moet geeven aan het Ras dat hij zal voortbrengen, zo behoort men hier toe de schoonste, fraaiste en deugdzaamste uit te kiezen. Boven al dient er gelet te worden, dat een zodanige *Hengst*, fleurig, groot en sterk zij; voorts gezond en zonder de minste gebreken. Deszelfs innerlijke hoedanigheden en deugden, moeten ook zo na doenlijk is, bij de volmaaktheid koomen; dat wil zeggen, hij moet vrolijk en stoutmoedig van temperament zijn, en vooral dient men de zulken niet tot springen te gebruiken, welke boos, kwaadaardig, valsch, schuw, stug en gevaarlijk van Tand en Voet zijn; dewijl men doorgaans zal zien, dat de ondeugden welke enkel uit boosheid en kwaadwilligheid voortkoomen, erflijk zijn en van de eene tot de andere overgaan. Een *Spring-hengst* moet ook wanneer de *Merrie* nadert, luchtig, vlug en in eene levendige werkzaamheid zijn; want nadert hij dezel-

ve met koel en loomheid, zal men in't algemeen; geen andere, dan flappe, teere en kragtelooze *Veulens* verkrijgen.

Om sterke *Veulens* te bekoomen, moet men geene *Hengsten* onder de vijf jaaren tot het dekken gebruiken; jonger zijnde, zijn zij niet in staat, om kloeke en sterke *Paarden* voort te brengen; te meer dewijl ze voor dien tijd, nog lang niet alle *Tanden* gewisfeld en nog minder uitgedroest hebben; waar door hun bloed nog niet zuiver, nog hun temperament tot een genoegzaame vastigheid is gekoomen.

Wanneer een *Spring-hengst* eenigzints gespaard is, zodanig dat men deszelfs krachten, niet ten eenemaal heeft uitgeput, als dan kan zulk een *Paard* gezond blijvende, tot in het twintigste jaar tot dekken gebruikt worden; vooral indien hij er niet voor het vijfde toe gebezigt is. Het is echter, zeker dat de *Veulens* dien hij in zulk een hoogen ouderdom voort brengt, niet meer zo kloek, sterk en fleurig zijn, dan dien hij zes of agt jaaren jong zijnde, geteelt heeft.

Nimmer moet men ook tot *Spring-Hengsten*, zodanige *Paarden* gebruiken, die door lang te werken reeds hunne beste fleur hebben verlooren. Want het is een volstrekte waarheid, dat een *Paard* 't welke door ouderdom, arbeid of anderzints, is bedurven en afgereeden; geene bekwaamheid meer heeft, om gezonde en sterke *Veulens* voort te brengen.

De *MERRIE* of het *Moeder-paard* moet zo wel als de *Hengst*, zonder gebreken zijn; dewijl het maakzel, den aart en temperament derzelve, mede veel tot de gedaante en hoedanigheden van het *Veulen* toebrenge. Men moet het zelve kiezen, van een kloek maakzel, sterk wel gegrond van zijden, niet te jong of te oud, niet besmet met erf- of hoofd gebreken, en boven al een goede *Voedster* zijnde, dat

is te zeggen dat ze wel van zog voorzien zij.

Ook dient de *Merrie* voor dat zij gedekt word, indien het zaifoen zulks toe laat, eenige tijd in de Weide geloopt te hebben, en vooral door geen zwaren arbeid afgemat te zijn, dewijl zij anderszints ligtelijk misdraagt.

Eene *Merrie* moet gezond en in een goede toestand zijn, wanneer zij tot den *Hengst* gebragt word; echter is al te vet schadelijk, om dat het dan ligt gebeurt, dat zij niet wil vatten. Ook is het noodig, dat ze voor en na de dekkingen, in een maatige beweging en werkzaamheid gehouden worde.

De *Merriën* kunnen een jaar voeger tot de voortfokking gebruikt worden, als de *Hengsten*; want genoegzaam alle Dieren, hebben met malkanderen gemeen, dat het *Wijfje* vroegstondiger tot het teelen bekwaam is, dan het *Mannetje*; ook zijn haare beste krachten eerder vervloogen, dan dat van de eerstgenoemde.

DEK-TIJD. De gekwaamste *Spring* of *Dek-tijd*, is van half Maart af tot omtrent Junij uit; niet vroeger, om dat als dan het *Veulen* in de winter, niet later om dat het dan in de zomer komen zou; want de dragt der *Paarden* is gemeenlijk elf maanden en eenige daagen, zomtijds ook wel twaalf volle maanden; zo dat het *Veulen* als dan twee zomers tegen eene winter, voor zich heeft; ook om dat in deezentijd de *Paarden* met hard voeder doorvoerd zijn, en het *Veulen* ook op eene tijd moet vallen, dat zijne Moeder kragt heeft, als mede kort daar na door het nuttigen der eerste groene kruiden, goed en genoegzaam zog hebben kan; want men bevind, wanneer eene *Merrie* in het najaar aflegt, dat het *Veulen* gemeenlijk langen tijd zwak en tenger blijft, uit oorzaak dat de *Merrie* door gebrek aan gras, geen genoegzaame melk kan geeven. Voeg hier nog bij, dat zij

geduurende den opgenoemden tijd, het heetste zijn en 't meest geneegen tot speelen, en deeze geneigtheid en trek heeft invloed op de volmaaktheid van de Vrugt; om dit aan te zetten, geeft men haar ook, voor dat zij bij den *Hengst* word gebragt, agt of tien dagen lang; 's ogtends en 's avonds wat *hennip-zaad* onder den *haver*

Doorgaans duurt de drift tot^o paaring in eene *Merrie*, niet langer dan drie weeken in haaren behoorlijken trap; zo dat eene *Merrie* willende laten dekken, men daar nauwkeurig op dient te letten, om van den regten tijd gebruik te maaken. Het is nogthans waar, dat er *Merriën* gevonden worden, die genoegzaam het gantsche jaar door, tochtig zijn; doch gemeenlijk bespeurt men zulks in de zodanigen, die nog nimmer gedekt zijn geweest.

Geduurende den gantschen *dek-tijd* moet de *Spring-Hengst* sterker gevoed worden, dan na gewoonte; ook is het goed, hem 's morgens en 's avonds onder zijn gewoone voeder wat *hennip-zaad* te geeven dat zet hem een buitengemeene fleurigheid bij.

De *Dek-tijd* over zijnde, zal eene goede aderlating zeer dienstig voor de *Spring hengst* zijn.

Het dekken voor de *Merriën*, geschied op tweërlei wijzen: Eerstelijk worden in de grootte *Stoeterijën* gemeenlijk elken *Hengst* een zeker getal *Merriën* toegevoegd, welke men met denzelven, in eene beslooten ruimte brengt, om aldaar als in 't wild loopende, gedekt te worden; dit maakt de *Merriën* met meer zekerheid bevrugt, dan wanneer men de tweede manier volgt; doch de *Hengsten* raaken dus, in zes weeken tijds, meer in verval dan zij anders in verscheidene jaaren zouden doen. De tweede en hier te lande doorgaans gemeene wijze, is, uit de hand te dekken; hier toe moet een bekwaam *Perzoon*, de *Merrie* vast houden; twee anderen leiden den

den *Spring-Hengst* aan goede sterke lijnen, die aan beide zijden aan een kaptoom of ander hoofdbewang vast gemaakt zijn, bij de *Merrie*, en zijn hem zo veel behulpzaam als 't nodig is. Aan zommige plaatzen, worden de *Merriën* tot dat einde, tusfchen twee paalen vastgezet. Indien de plaats daar de dekking geschied, eenigzints afhellende is, zo dat de *Merrie* iets hooger van agteren dan van vooren kan staan, zo is zulks zo veel te beter, inzonderheid wanneer de *Hengst* eene *Merrie* moet dekken, die veel hooger is dan hij zelve. Als men niet in de hand laat dekken, moet tot voorkooming van ongelukken, beide de *Hengst* en *Merrie* geene ijzers aan de agtervoeten hebben.

Eene *Merrie* gedekt zijnde, moet dezelve een kwartier uur lang omgeleid worden, om te beter het ontfangene bij haar te houden, ook gaan zommigen wel heen, en gieten haar een emmer met koud water onder den staart, om haar hier door het wateren te beletten.

Is men begerig te weten, of eene *Merrie* ontfangen heeft dan niet; zo moet men haar, omtrent vier à vijf weken na de dekking, een glas versch water in de ooren gieten, en als zij daar van geweldig aangaat en schuddebolt, mag men besluiten dat zij niet ontfangen heeft.

Men zegt, dat wanneer eene *Merrie* eens gemis kraamt heeft, zij in 't toekomende geene deugdzame *Veulens* meer voortbrengt, en men haar dus niet langer voor een *Moeder-Paard* moet gebruiken.

De bevrugte *Merriën* worden, in het laatst van haare dragt van de andere *Paarden* afgezonderd, op dat haare Vrugt niet gekwetst raake. Zij werpen al staande; wanneer zij het *Veulen* niet als bezwaarlijk kunnen kwijt raaken, moet men haar een weinig *theriak* met *witten wijn* geeven, of *olijf-* dat is *boem-olie*

met

met bloemen van zwavel, 't een en ander helpt en versterkt hun bovenmaaten; anderen nemen venkel en olijf-olie met witte-wijn gekookt, en gieten het in de neusgaten; door dit middel word een sterk proesten verwekt, het welk 't *Veulen* doet afzetten en naar buiten drijven. Zomtijds kan men dit ook bevorderen, door enkel de Neusgaten toe te houden, als wanneer, door de sterke poogingen om adem te scheppen, het *Veulen* afzet.

Gebeurt het, dat 't *Veulen* in 's Moeders lighaam dood is, 't welk men kan weeten, wanneer men de *Merrie* op 't laast gaande, of ook nog wel eenigen tijd te vooren, na dat dezelve in beweging is geweest, de vlakke hand in haare zijden legt, en men als dan geene beweging van de Vrugt voelt en ontwaar word. In dit geval blijft niets anders over, dan de Moeder zoeken te behouden, en ten dien einde, moet men de volgende drank bereiden, en haar die in tweemaal na eene tuschenpoozing van twee uren, doen inzwelgen; naamelijk, drie vierde mengelen *Ezelinne* of *Geite-melk*, even zo veel *boom-olie*, vijf vierde mengelen sterke *loog*, een vierde mengelen zap uit witte *ajuin* geperst, dit door malkanderen geroert zijnde, laauw gemaakt; zo dit echter niet mogte helpen, als dan moet iemand, die daar toe bekwaamheid heeft, zijnen hand en arm, vet met *olie* besmeeren, en tragten het doode *Veulen* geheel of bij stukken af te haalen; of als men ten eersten het Hoofd daar van ontmoet, dan is het best dat men een touw, om den Kin slaat, en het *Veulen* dus al trekkende, uithaalt.

Het gebeurt zomwijlen ook wel, dat het *Veulen*, zonder dat 't dood is, dwars of verkeerd legt; in zodanig een geval, moet men zich op de zo even-gemelde wijze, van zijne handen bedienen, en het *Veulen* zodanig keeren dat het Hoofd vooruit raakt.

Wan-

Wanneer het gebeurd dat eene *Merrie* moet werpen tegens den tijd dat men de *Paarden* in de weide jaagt; als dan moet men haar zo lange op stal houden tot dat ze geworpen heeft, haare kragten hersteld zijn, en het *Veulen* in staat is, haar in de Weide te kunnen volgen.

Het is hier de plaats om nog aanteteken, dat wanneer eene *Merrie* het *Veulen* kwijt raakt, er bij de uitstorting van 't water, doorgaans kleine klompjes op den grond vallen, die men van ouds *Hippomanes* heeft genoemd, willende dat het een stuk vleesch zoude zijn, 't geen aan den Kop van 't *Veulen* zat, en men verbeelde zich, dat dit aanstonds door den *Merrie* wierd opgevreeten. De Grieken hebben den naam van *Hippomanes* aan het vogt gegeven, 't welk de *Merrie* in haare hengstigheit laat loopen, en waar mede zij beweerden dat een *Hengst* smoordriftig was te maaken, of dol van geilheid.

De Heer DAUBENTON heeft zich nauwkeurig verzekert, aangaande den oorsprong, de zitplaats en eigenschappen van die klompjes, welke bij 't Voolen der *Paarden* geloosd worden, en hij bevindt dat zij een *Sedimentum* zijn van het vogt *Alantois*. Dit vlies is in de *Paarden* niet, gelijk in de herkauwende *Beeften*, (zegt hij,) als een bijzondere zak afgescheiden, maar het bekleed omtrent de helft van de Wand der holligheid, welke er tusschen het *Amnios* en *Chorion* is begrepen. De *Urachus*, die in de Navelstreng is bij het *Amnios*, geeft een dik vogt uit, dat ros of roodagtig van koleur is, hebbende een pisagtige reuk, inzonderheid wanneer men 't warm maakt. Waarschijnlijk zullen die klompjes, uit dat dikke vogt geformeerd worden. Men vindt ze niet even groot nog even menigvuldig, in alle Nageboorten. Doorgaans zijn er verscheidene, waar van zommige de groote hebben van een erwt, anderen vijf of

of zes oncen weegen, en drie of vier duimen lang zijn, anderhalf of twee duimen breed, en een half duim of daar boven dik; zomtjids worden er gevonden, die nog grooter zijn en zwaarder. De koleur is olijf bruin en de zelfstandigheid lijmagtig; van binnen hebben zij onregelmatige holligheden, zonder eenigen schijn van Vaten of van een werktuiglijk gestel. Hij had opgemerkt, dat zij uit zekere laaggen op elkander waaren zamengesteld, en aan hunne randen met een soort van franje voorzien wegens de aanhangende vezelen, die in het omringende vogt zweefden.

De Heer DAUBENTON, zegt verders, dat hij bevonden heeft, dat het gemelde dikke vogt, door uitdamping dergelijk eene stof uitleverde, die alleen in figuur verschilde van de klompjes, welken bij de geboorte van het *Veulen* worden geloosd. Zomwijlen zitten dezelve aan een steeltje vast, 't welk uit een gedeelte van dat vlies bestaat, en er gemakkelijk is af te scheiden. Veele zulke klompjes vind men in 's Konings-Kabinet, en bovendien vind men er dergelijken, doch kleiner, uit de Nageboorte van een Koe, en uit die van een Schaap; ja de Heer DAUBENTON verzekert, dat hij ze altoos, wanneer hij een *Allantois* of *Pisylies* zag, gevonden heeft.

Veele lieden laten hunne *Merriën*, van negen tot veertien daagen na dat zij gevoelt heeft, weder dekken, ten einde het jaargetij niet te verre verloope. Deeze handelwijs schijnt in den eersten opslag wel voordeelig; doch wil men kloeke en sterke *Veulens* fokken, moet men de *Merrie* een jaar laten rusten, dewijl zij genoeg met het zoogen van haar *Veulen* te doen heeft, en niet in staat is als dan de vrugt behoorlijk te voeden.

In Vrankrijk, daar men dikwils *Paarden* tot den

Oor-

Oorlog noodig heeft, zijn verscheide Paardefokkerijen of *Stoeterijen*, gelijk men dezelve noemt; doch nergens worden die zo menigvuldig gevonden, als in de Elzas en Lotharingen, daar de vertiering der *Paarden* in tijd van Oorlog, veel voordeel geeft. In den Jaare 1717, werd door Hertog LEOPOLD aan de Saar een *Paarde Stoeterij* aangelegt, welke inkomsten jaarlijks 5000 Lotharingfche Livres bedroeg, en welke in 't jaar 1751 met de algemene Kas der Stoeterijen in Vrankrijk is ingelijfd geworden. Te Mentz en Verdun, brengt zomtijds de handel in *Paarden* alleen, die er door Jooden gedreven word, meer dan 100,000 kroonen 's jaars op. Te Northampton, in Engeland, heeft men zeer beroemde Paardemarkten. In de Nederlanden, daar doorgaans ook een tamelijke veelheid van *Paarden* is, worden dezelve veelal, nog jong zijnde, van elders aangebragt. Gemeenlijk verbied den Staat, wannneer het Land in Oorlog is ingewikkeld, den uitvoer van *Paarden* ten eenemaal.

Men heeft opgemerkt, dat de *Stoeterijen*, in drooge Landstreeken die ligt van grond zijn; vlugge, moedige, sterke *Paarden* uitleeveren, met wel gespierde Beenen en harde Hoeven; daar zij in tegendeel, die in vogtige streeken en in de weeligste Landsdowen worden aangefokt, bijna altemaal den Kop dik en zwaar hebben, het Lijf laag, en de Hoeven niet alleen week en plat, maar zelfs de Beenen grof. Dit onderscheid echter, dat zichtbaarlijk uit het voedsel en klimaat ontstaat, is gering in vergelijking van dat geene, 't welk uit de *Rassen* spruit, zo als hier vooren reeds is aangetekend.

 Z E S D E H O O F D D E E L .

Hoedanig de Veulens moeten worden opgepast en behandelt. Hoe men Hengsten tot Ruinen maakt. De Staart van een Paard wel af te kappen, en het zelve de Ooren op te zetten.

Niet langer dan zes of zeven maanden, behoort een *Veulen* aan de Moeder te zuigen; dewijl de ondervinding leert, dat zulken, die tien maanden of langer zuigen, schoon ze ook nog zo vleeschig en fraai van statuur zijn, nogthans niet kunnen opweegen tegen de zodanige, die vroeger zijn gespeend.

De *Veulens* gespeend wordende, moeten in een wel gezuiverden Stal of plaats gezet, en voor al van goed Strooizel voorzien worden. Men bind hen zelden vast, voor dat zij twee jaaren bereikt hebben; ook is het niet raadzaam dat men ze voor dien tijd roskamme, dewijl hunne spieragtige deelen engebeentens nog te teer en te week zijn: Het is ook nadeelig, wanneer men de *Veulens* uit eene hoog geplaatste Kribbe en Ruif voedert; dewijl zij als dan het Hoofd al te hoog opligten, waar door gemeenlijk verkeerde Halsen, bij de *Paarden* voortkoomen. Als het mooi weer is, moet men het *Veulen* buiten den Stal brengen om versche lucht te scheppen; echter in eene beslooten Hof of Plaatze, daar geen glas, doornen, spijkers of iets van dien aard op den grond legt. 's Ogtens en 's avonds geeft men hun gemaalen *gerst* met *semelen* gemengd te oeten,

eeten, en tusfchen beiden een weinig fijn en zuiver *hooij*. Dit voederen, 't welk na der *Veulens* ouderdom behoort geëvenredigt te worden, doet hen drinken, maakt hen een geproportioneerde Lijf, geeft hen kragt in de knokken en fteevigheid in de zenuwen. In het voorjaar brengt men ze in de Weide, dog niet voor dat het gras wat lang begint te worden, want het eerste gras doet hun te veel purgeeren, waar door zij verzwakt worden.

De *Veulens* dertig maanden oud zijnde, moeten met meerer oplettenheid behandelt worden. Men zet hen nu op stal even als de andere *Paarden* in een afgefchotene plaatze, en gebruikt nu ook den Roskam en de Borstel om hen te zuiveren.

Voor dien tijd moet men hen ook geen harde, ongemealene of ongeweeke graan-korrels ten eeten geëven; dewijl als dan hunne Tand en Gewrigten der Kaakebeenen, nog niet ftevig genoeg zijnde, om het harde graan te kunnen maalen, zij door de forcie die zij moeten in 't werk fteffen om zodanige korrels te kaauwen en te verbrijzelen, gevaar loopen, om brand en zinkingen in en op de Oogen te krijgen. Ook flijten zij daar door, te veel hunne Tand en, 't welk hun ouder doet fchijnen, dan zij inderdaad zijn.

Alle drie maanden, moet men met het wasfen der Maan, den Staart der *Veulens* een weinig afknippen, om denzelven daar door dikker en gladder van Haar te doen groeijen. Ten laafte moet men ook niet verzuimen, de *Veulens* allengskens meer en meer mak te maaken, en hun aan de *Menfchen* gewend en getrouw te doen worden. Na de drie jaaren, houd een *Paard* op een *Veulen* te zijn.

De beste en minst gevaarlijkste manier om de

Hengsten te snijden of dezelve tot *Ruinen* te maaken, van welken ouderdom dezelve ook mogen weezen, agt men de volgende te zijn: Men neemt vier kleine stokjes, elk een vinger dik en vier of vijf duim lang, op eene zijde plat geschaafd en uitgehold, uitgenoomen op de beide eindens daar men dezelve inkerft; de holtens deezer stokjes worden met een week deeg gevuld, op welk deeg men sijn gepulveriseerd *arsenicum*, of eenig ander scherpbijtend poeijer strooit. Dit in gereedheid hebbende, werpt men het *Paard* neder op den grond, kluijftert en bind deszels Been en ter deegen met een sterk touw, en legt het als dan op eene zijde; vervolgens strikt men een touw om den bovensten Agter-voet, slaat het zelve boven om den Hals, en haalt dien Voet tot op de Schouder, en bind hem daar vast, om door denzelven bij de Operatie, in 't minst nietgehindert te worden. Dit wel bezorgt hebbende, splitst men met een zeer scherp Snij-mes het eerste Vel van het *Scrotum* of *Bal-zak*, en doet daar na het zelfde ook aan de overzijde. Na de opening van het eerste Vel, vertoont zich een tweede, het welk men op dezelfde wijze met het Snij-mes open splitst. Daar op doet men door eene drukking aan weerskanten, den eenen Bal daar uit koomen, en haalt hem zagties na zich toe; vervolgens omvat men den ganschen bondel zaad-vaten, en klemt die tusfchen twee van de voorschreeven houtjes in, dezelve op de beide eindens met een bindtouw stijf bij eenhaalende en toebindende, als dan snijd men de Bal omtrent ter dikte van twee daalders bij het houtje af; op de zelfde wijze handelt men ook met het ander gedeelte van 't *Scrotum* en de nog over zijnde Bal; 't welk verrigt zijnde, de Operatie gedaan is. Neemt vervolgens een schoone doek, en veegt het gesneedene deel wel af; maakt dan het *Paard* los, laat het opstaan

opstaan en een kwartier uur lang, al stappende wandelen; men vervolgt hier tweemaal op een dag mede, tot aan de volkomene geneezing toe. Nog dient er aangemerkt, dat omtrent veertien uren na de Operatie, het bindzel of touw van de houtjes, op een handige wijze moet doorgesneeden en weggenomen worden. Deeze Operatie, dient ook in geen ander dan in een getemperd Saizoen, ondernoomen te worden. Daags na dat de Operatie is geschied, kan men het *Paard* tot aan de helft van den Buik toe, in 't water brengen.

Om den *Staat* van de *Paarden* zodanig af te kappen, dat zij denzelfen in 't gaan verheeven draagen, zo als de meeste *Engelsche Paarden* gewoon zijn te doen, en 't welk tot een groote cieraad verstrekt, behoeft men slegts 't volgende te doen. De *Staat* op zijne regte maat en lengte afgesneeden zijnde, maakt men van boven tot beneden in het overgebleeven stuk, vijf of zes insnijdingen aan 't onderste vel van de wortel, allen even wijd van elkander; dog het beste is, dat deeze insnijdingen zodanig gescheiden, dat ze juist met de gewrigten van de Wervel-beenderen correspondeeren. Aan 't einde van den *Staat* moet men een goed bos haar laten zitten, waar aan men een lang touw ter dikte van den kleinen vinger vast bind, en het andere einde van dat touw doet men door een katrol die aan den zolder is vast gemaakt vlak midden boven des *Paards* rugge, als het zelve met 't Hoofd voor de *Krebbe* staat; vervolgens moet dat touw nog door een tweede katrol gaan, die mede aan den zolder agter 's *Paards* Kruis, en met de eerste in een gelijke linie bevestigd is; aan het einde van 't touw bind men een gewigt van zodanige zwaarte, dat het *Paard* zo wel leggende als staande, den *Staat* altoos verheven en tegen het *Kruis* gebogen houden

moet ; dit touw laat men zo lange in de zelfde gesteltheit blijven , tot dat de gemaakte insnijdingen in den Staart genoegzaam zijn geneezen ; als dan zal het *Paard* zijnen afgekaptten Staart , even zo als de *Engelsche Paarden* doen , om hoog draagen.

Wanneer een *Paard* al te wijd van malkander afstaande , of zo genoemde *Hang-ooren* heeft ; kan men dat gebrek verhelpen , met dezelve op de volgende wijze op te zetten ; ten dien einde splitst men 't vel vlak midden op het Hoofd agter het *Toupet* tussehen de beide Ooren , en snijd op elke zijde van die spitze omtrent eene vingerbreed het Vel weg , en naait dan de beide einders van het Vel met een zijden draad weder aan malkander ; men verbind voorts de wondé , tot derzelver volkoomene geneezinge toe , met de gewoone wondpleisters ; die hier na zijn beschreeven.

ZEVENDE HOOFDDEEL.

Van het Ruijen , Slaapen en de Leefstijd der Paarden , en van derzelver Minniken of Brieschen.

RUIJEN. De *Paarden* Ruijen , gelijk meest alle Dieren die haar hebben , en dit geschied eenmaal 's jaars , gemeenlijk in 't voorjaar en zomtjids in den herfst ; als wanneer zij zwakker zijn en beter opgepast moeten worden , dan anders. Men vind er die van Hoeven verwisfelen , 't welk meest plaats heeft in de geenen die op vogtige plaatzen , gelijk in de *Nederlanden* , zijn geteeld.

SLAAP

SLAAP. De *Paarden* Slaapen zo lang niet als de *Menschen*, en om die reden hoort men ze dikwils bij nacht in de stallen geraas maaken. De slaap van een *Hengst* is op 't allermeest, maar drie of vier uren in 't etmaal; zommigen gaan nooit leggen slaapen, en doen zulks staande; doch de *Ruinen* slaapen wat langer.

LEEFTIJD. De Heer DE BUFFON, rekent de Leef-tijd der *Paarden*, op vijf-en-twintig en op 't hoogste dertig jaaren; de zwaare grove *Paarden*, zegt hij, zijn op de vijftien jaaren reeds oud. Men vind verhaald, dat zeker Heer in *Zweeden* met een *Paard* gereden had vier-en-dertig jaaren, aan welkers kragten nog niets scheen te ontbreken.

HINNEKEN OF BRIESSCHEN. De *Ruinen* en *Merrien*, *Hinneken* zo veelvuldig niet als de *Hengsten*, ook hebben zij de stem minder zwaar en grof. In alle *Paarden* kan men vijfderleij soort van geluid onderscheiden, naar het verschil der aandoeningen. Het *Hinneken* van vrolijkheid laat zich tamelijk verhooren, het klimt op en eindigt met scherpe klan-ken; het *Paard* slaat tevens agteruit, doch tragt niet te schoppen. In het *Hinneken* van verlangen, 't zij naar een *Merrie*, of na zijn *Meester*, of naar zijn *Stal* en *Weide*, slaat het niet, en de stem die ook ver klinkt, eindigt met zwaarer toon. 't Geluid dat het zelve vergramd zijnde maakt, is zeer kort en scherp, het slaat en schopt middelerwijl geweldig. De vreeze doet het *Briesschen* met een korte dog grove stem, die als uit de neusgaten komt, en naar het brullen van een *Leeuw* gelijkt. Het *Grinneken* van pijn of smerte, geschied met de allergroffte Stem, bij tusichenpoozingen der ademhaaling, en gelijkt meest naar steenen of snorren. De Stem dee-zer *Dieren* word, gelijk in de *Menschen* grover, als zij de bekwaamheid krijgen tot voortteeling. Men

merk aan , dat die *Paarden* welke meest *Hinniken*, vooral uit vrolijkheid en verlangen, de besten zijn.

AGTSTE HOOFD-DEEL.

Hoedanig men den Ouderdom der Paarden kan kennen; en wat men bij 't koopen van een Paard te onderzoeken, en hoofdzakelijk in agt te neemen heeft.

OUDERDOM DER PAARDEN. Gemeenlijk word der *Paarden* ouderdom uit de *Tanden* gekend , zijnde veertien in getal; men onderscheid dezelve in *Kiesfen* of *Molenaars* , in *Voortanden*, en in *Haaken* of *Kroontanden* , die ook wel *Wolfstanden* worden genoemd, uit oorzaake van de gelijkheid die zij aan dezelve hebben; deeze laatste worden bij veele *Merrien* niet gevonden, en vind men ze er al , dan zijn ze veel kleiner dan bij de andere *Paarden*.

De *Kiesfen* of *Molenaars* , zijn vier-en-twintig in getal; dezelve staan agter in den Mond , twaalf aan 't bovenkaakebeen , op elke zijde zes, en even zo veel aan 't onderste. Deeze *Tanden*, welke de *Paarden* tot 't kaauwen en maalen van 't voeder dienen , hebben weinig betrekkinge tot de kennisse van derzelve Ouderdom.

Van de *Voortanden* zijn er twaalf, zes aan 't bovenste en even zo veel aan 't onderste Kaakebeen. Deeze beginnen voor den dag te koomen , wanneer het *Veulen* omtrent veertien dagen oud is, en worden als dan *Melktanden* genoemd; dezelve zijn kort, klein,

klein, wit en vólkoomen gevuld. Deeze *tanden* vallen binnen de twee jaen, op drie verschillende tijden uit, om aan de anderen welke de ouderdom der *Paarden* aankondigen, en *Paards-tanden* genoemd worden, plaats te maaken. Wanneer het *Veulen* den ouderdom van omtrent dertig maanden heeft bereikt, vallen deszelfs vier voorste *Melktanden*, twee van boven en een gelijk getal van onderen, uit; koomende in derzelver plaatzen, wederom zeer spoedig vier *Paards-tanden*, die gemeenlijk *Gras-bijters* in 't fransch *les Pincés*, worden genoemd; zeer gemakkelijk zijn deeze van de eersten te onderscheiden, dewijl ze veel breeder, geelagtig van koleur, en van boven af tot aan het Tandvlesch toe gestreept, daar bij aan de binnen zijde uitgehold zijn, behoudende dus het *Paard* op den zelfden tijd nog agt *Melk-tanden*. Vierdehalf jaar oud zijnde en enkel met de vier jaaren, vallen wederom vier andere *Melk-tanden* uit, naamelijk twee van boven en een gelijk getal van onderen, aan elke zijde van de *Grasbijters* een; de *Paards-tanden* die nu te voorschijn zijn gekoomen, noemt men *Middel-tanden*, in 't fransch *Mitoiennes*; zo dat het *Paard* op deszelfs vierde jaar, agt *Paards-tanden* en vier *Melk-tanden* heeft. Deeze vier laatste *Melk-tanden*, die zo wel van boven als onderen de *Paards-tanden* zijn, en naast de *Middel-tanden* staan, vallen uit als het *Paard* den ouderdom van vijfde halfjaar heeft bereikt, en worden als dan door de vier laatste *Paards-tanden* welke *Hoek-tanden* genoemd worden, vervuld. Hier bij dient nog aangemerkt te worden, dat wanneer de vier laatste *Paards- of Hoek-tanden* te voorschijn koomen, dezelve langen tijd maar zeer luttel en niet dan van vooren kunnen gezien worden; daar bij aan den binnensten kant, zo wel als aan het tandvlesch, tot in het vijfde jaar toe gedekt blijven, na verloop van welken tijd het Tandvlesch te rug

wijkt, en deeze *Hoek-tanden* ter hoogte van een Rijksdaalder dikte uitkoomen, en dan vervolgens allengskens aangroeijen en hooger worden, blijvende eene holte in 't midden van den Tand, welk dient om den ouderdom verder te kunnen onderkennen, deeze onderscheidene aflegging der Tandén, noemt men het *Wisfelen*.

Ter zelve tijd, koomen ook de *Haaken* of *Kroon-tanden* op de Laagen voor den dag; eerst de twee benedenste en vervolgens de beide bovenste, en het *Paard* houd nu op een *Veulen* te weezen, zijnde deszelfs Mond van vooren voorzien met twaalf *Paards-tanden*, en vier *Haaken* of *Kroon-tanden*. De bovenste *Kroon-tanden* koomen veeltijds drie of vier maanden laater te voorschijn, dan de twee onderste; en dewijl de ondervinding leert, dat er *Paarden* zijn, die in 't geheel geene *Kroon-tanden* van boven bekomen; zo is het best dat men inzonderheid agt geeve op de onderste; zijnde deeze een zeker teken, dat het *Paard* den ouderdom van vijf jaaren bereikt heeft; zonder te veel staat te maaken, of het nog *Melk-tanden* heeft dan niet, dewijl daar omtrent veel bedrog gepleegd word.

Van het *viijfde* tot het *zesde jaar*, begint de holte in de voorste tanden zich te vullen, en in plaats van de gaatjes die in het midden waaren, blijft daar op het zesde jaar, slegts een kleine zwartigheid over.

Tot *zes jaar* toe, zijn de de bovenste *Haaken* of *Kroon-tanden* zeer spits, en van binnen tegen den Tong uitgehoud. Een *Paard* is niet in staat groote fatigues uit te staan, voor dat het de bovenste *Haaken* heeft; zommigen worden zelfs heel ziek, wanneer dezelve schieten, inzonderheid aan de Oogen.

Van het *zesde* tot het *zevende jaar*, vullen zich de vier *Middel-tanden*, en met het *zevende jaar* be-
gunt

gin de *holligheid* in de *Hoek-tanden* zich te vullen; invoegeu dat met het *agte jaar*, alle de twaalf voorste Tand en vol bevinden; en om dat men van de tijd af dat alle Tand en gevuld zijn, der Paarden ouderdom met zekerheid niet meer kan bepaalen, zo zegt men dat het *Paard niet meer te kent*, 't welk de Franschen noemen, *le Cheval a razé*. Doch als dan moet men tot de *Kroon-tanden*, toe-vlugt neemen; ten dien einde steekt men de vinger in den Bek van het *Paard*, en wanneer men bevind, dat de *Kroon-tanden* van boven puntig zijn en plat aan de zijden, met twee holligheden naar binnen, dan kan men verzekert zijn dat het *Paard* niet boven de *negen of tien jaaren* oud is; want van het *elfde* tot het *twaalfde jaar*, sluiten zich die holligheden, en maaken dan maar eene holligheid uit; en op 't *twaalfde jaar* is dezelve gevuld, en de punten van de *Hoek-tanden* zijn dan afgesleten en rond geworden, en dan zet zich eene hoogte van vleesch rondom den Tand, dat men de *Kas* noemt. Dog hier dient nog bij aangemerkt te worden, dat er *Paarden* zijn, bij welken niet alleen het *zwarte vlekje* of teken in de tanden, nimmer weggaat en onzichtbaar word, maar die zelfs de holligheden behouden tot dat zij zeer oud geworden zijn, 't welk van de hardigheid der Tand en voortkomt: Deze *Paarden* worden *Twijffelaars*, in 't fransch *Beguets* genoemd. Bij de Pooische en Hongaarsche *Paarden*, als mede onder onze inlandsche *Merrien*, vind men veele zodanige *Twijffelaars*. Wij dienen hier nog aantemerken, dat ten aanzien van het *tekenen der Tand en*, veel bedrog kan onder loopen, waar door dikwils de grootste Kenner word misleid.

Wanneer een *Paard* te kent, het zij door *Voor* of door *Kroon-tanden*; dan moet men zien, of het ook aan de Wenkbrauwen begint grijs te worden, het
geen

geen zich min of meer ontdekt, naar maate dat het *Paard* in ouderdom is gevordert. *Paarden* die 18 of 20 jaaren geworden zijn, hebben gemeenlijk heel *witte* of *grijze Wenkbraauwen*; dog men dient ook aantemerken, dat een *Paard* van een ouden *Hengst* en een oude *Merrie* voortgekoomen, gemeenlijk tusfchen het *negende* en *tiende jaar* boven de *Oogen* begint grijs te worden; echter moet men wel begrijpen, dat deeze onderscheiding van den ouderdom, door het grijze haar, geen plaats kan hebben bij *Roodschimmels* en *grauwe Paarden*, die ter waereld koomende, over het gantsche lighaam met *wit haar* als bezaaid zijn.

Ook vind men verscheidene *Paarden*, bij welken, tusfchen het *tiende* en *dertiende jaar*, de *Voor-tanden* van boven plat worden. Van de *dertien* tot het *zes-tiende*, wordenze van boven nog ronder; en naar dien tijd, veranderen zij door het slijten, van de rondigheid tot eene spitsheid.

Men vind *Menschen*, welke waanen den *Ouderdom* van een *Paard*, welke niet meer tekent, door andere aanwijzingen te kunnen kennen; echter leert de ondervinding, dat die aanwijzingen zeer onzeker zijn, en men er weinig staat op kan maaken.

Wanneer de *Kuilen* boven de *Oogen*, al te veel en diep ingevallen zijn, word zulks bij zommigen voor een teken van hoogen ouderdom gehouden; doch dewijl men jonge *Paarden* vind, van oude *Hengsten* geteeld, die dit gebrek hebben, zo gaat dit in het geheel niet door.

Het *Mond-verhemelte*, verdroogd en van vleesch ontbloot zijnde, is een veel zekerer teken van den ouderdom; want naar maate dat het *Paard* in jaaren vordert, verdwijnen allengskens de rimpels van het *Verhemelte*, 't welk men bij jonge *Paarden* tamelijk verheven en vleefchig vind,

Wanneer men het *Kaakebeen*, vier vingerbreed boven den Baard, betast, en men bevind het zelve rondagtig te zijn, verstrekt zulks tot een teken, dat het Paard jong is; dog bevind men het zelve scherp en snijdende, dan is het *Paard* oud. Dit kenmerk gaat tamelijk zeker.

Dewijl het zeldzaam is dat men *Veulens* of jonge *Paarden* vind, die geheel wit zijn, zo is de witte koleur een teken van den hoogen ouderdom der *grijze Paarden*.

HET KOOPEN DER PAARDEN. Wanneer men een *Paard* wil koopen, moet men meer zijne Oogen als Ooren betrouwen; ik wil hier mede zeggen, dat men niet te veel naa de zoetvloeiende praatjes van de Kooplieden, moet luisteren. Ook moet men zich voor al niet door het uiterlijk maakzel van 't *Paard* laten verlokken, maar het zelve nauwkeurig over al bezigtigen, en de Oogen er niet eerder van wenden, voor dat men alles behoorlijk onderzocht heeft en daar over voldaan zij.

Om een *Paard* te monstren, tot welk gebruik 't ook zijn mag, handelt men best op de volgende wijze. Voor eerst, bezigtigt men het stille op den Stal, om te zien of het wel op zijn Voeten staat, of het niet dan op deezen, dan wederom op den andren Voet leunt, of het, het eene Voorbeen voor het ander zet; 't welk gemeenlijk, bedurven Pooten en een afgereeden *Paard* te kennen geeft. Voorts beschouwd men de Oogen; daar toe laat men het *Paard* in de Stals deur brengen, en het zelve daar zodanig houden, dat het Hoofd buiten kooft, en het overige van het Lighaam binnen den Stal blijft. Het onderzoek der Oogen moet nimmer bij een zeer witte muur of daar Sneeuw legt, gedaan worden, dewijl door de terugkaatzing van dit wit tegen de Oogen, men ligtelijk een kwaad Oog voor een goed zoude kunnen aanzien,

zien, en dus grootelijks misleid worden; om deze reden gaan zommigen heen, en beschouwen de Oogen in een donkere plaats, met een brandende kaars. Voorts laat men het *Paard* buiten de Stal brengen, en ziet het zelve in den Mond, om, volgens de hier voorengemelde regels, den Ouderdom te onderkennen. Dit gedaan zijnde, beziet men het maakzel in 't gemeen, en de evenredigheid van alle deszelfs deelen. Men voelt het van onder de Kaaken, om te weten, of het ook *droes* of andere *knobbels* hebbe, en of de Kaaken wel geopend zijn. Men ziet in de Neusgaaten, of in dezelve eenige ingevretenheid zit, het welk een zeker teken is van *kwaataardige droes*. Voorts beziet, bevoelt en betast men het Schoft, de Schouders, de Beenen en de Waaijen, om te zien en te ontdekken, of alles wel gemaakt, gezond en zonder gebreken is. Men ligt de Staart op, om te voelen, of dezelve wel stijf in de Streng is, het geen een teken van de kragt in 't *Paard* is. In de Flancquen ziet men, of 't *Paard* blaast, of met den Buik slaat, 't welk een teken van dampigheid is. Men beziet de Voeten, van boven, van onderen, van buiten en van binnen. Men ligt eene Voet op, klopt met het verkeerde einde van den Sweepstok of met iets anders op het IJzer, om te ontdekken of het *Paard* zich gemakkelijk laat beslaan. Hier op laat men het draaven, om te zien of het wel op de Voeten is en niet mank gaat. Het *Paard* aan de hand draavende, let men of het los, luchtig en wakker doordraaft, dat is of het agterste het voorste wel voortdrijft, of de draf snel en egaal is, en of gedurende denzelven, het *Paard* 't Hoofd wel en om hoog draagt; of het de zijden regt houdt, dat is bij elken *flap* niet met het Kruis heen en weer draait, het geen anders een teken is van *slapheid* en zwakte, als mede veeltijds van Kruis-lammigheid eenes *Paards*.

Ook let men of het *Paard* wel voor zich uit draaft, en om dit op het gemakkelijkste te kunnen zien, plaatst men zich regt agter het *Paard*, met het zelve in eene gelijke linie, en let of het de voorbeenen in 't draaven zo veel buitenwaarts werpt, dat zij wijken buiten de regter linie van die met de Agter-beenen of van 't Lijf des *Paards*, het geen dan kwaalijk gedraaft is: Maar zal de draf goed zijn, dan moet het gezigt van de bewegingen der Voor-beenen door de Agter-beenen, volkoomen belet en benoomen wezen.

Ten aanzien van al het bovenstaande voldaan zijnde, gaat men over om het *Paard* omtrent het gebruik te onderzoeken, waar toe het zal gebezigt worden. Zal het voor eene Koets of Rijtuig dienen, dan Spant men het voor een der zelve, om te zien of het wel trekken wil. Zal het voor een *Rij-paard* gebruikt worden, als dan onderzoekt men, of het zich wel laat zadelen, toomen en opzitten. Hier op laat men het *Paard* wederom op de Stal zetten, geeft het een weinig haver in de Krebbe om te zien of 't wel eet, niet met beschroomdheid of gulzigheid, voorts of 't niet opzet en een *Krebbebijster* is. Dit alles verrigt zijnde, en het *Paard* voldoende wordende bevonden, kan men den koop sluiten.

Ter voorkoominge van de groffte bedriegerijen der Paardekoopers, heeft men in verscheidene Landen het gebruik ingevoerd, dat de Verkooper van een *Paard*, geduurende negen dagen lang moet instaan, dat zijn verkogte *Paard* klaar van *sesen* is, het welk wil zeggen van *Oogen* en *Beenen* gaaf; dat het insgelijks aangeen andere hoofdgebreeken, als bij voorbeeld aan *kwaade droes*, *dampigheid*, of eenig ander *oud zeer*, onderworpen is.

 NEGENDE HOOFDDEEL.

*Van het Voederen, Onderhouden, Oppassen
en Schoonmaaken der Paarden.*

De hoeveelheid van Voeder, welke men aan de Paarden geeft, behoort geëvenredigt te zijn naar derzelve aart, maakzel en werk dat ze te verrigten hebben. *Hooij, Strooij* en *Haver* is het gemeenste voedzel der Paarden. Voor een *Rij-paard* van een middelmatige statuur, en dat niet al te zeer vermoeid word, voldoet voor een dagelijksche portie, agt pond goed gewonnen *Hooij*, twaalf pond best *Stroo* tot hakzel en strooizel, en zes pond zuivere *Haver*. Bij *Koets-Paarden* die gemeenlijk van een grooter statuur zijn, als mede bij *Paarden* die zwaar moeten werken, kan en mag deeze portie wel met een vierde vermeerderd worden; dog ook niet meer, dewijl de ondervinding leert, dat door het sterke voederen, inzonderheid ten aanzien van zulke *Paarden* die veel rust hebben, dezelve ligtelijk blind of dampig worden..

Een zeker Heer in Zweeden heeft opgemerkt, dat het ruim de helft in de kosten uitwint, wanneer men aan *Paarden* die zwaar werk moeten doen, of lang voor een *Rijtuig* loopen, *Brood* voedert dat van gebrooken *Rog* en *Haver*, half en half is gebakken, met eenig *zout* of met *lijnkoek* daar onder gemengd.

Het *Hooij* is van onderscheiden soorten en eigenschappen, volgens den aard der grond waar op 't groeit, en door dien min of meer zappig, kragtig, voedzaam en gezond. *Hooij* op zuure en veenagtige gronden ge-gaard, deugt niet voor *Paarden*, dewijl het eene scherpigheid in 't bloed veroorzaakt. Zodanig *Hooij* 't welk

op

op vette *Kleij-gronden* is gewasfen, is hetzwaarste en voedzaamste; dog het beste en gezondste voor de *Paarden* is, dat op goede *Zand-gronden* word gewonnen, en dit vind inzonderheid plaats ten aanzien van sijne *Rij-paarden*; ook maakt dit *Hooij* de *Paarden* niet zo ligt dampig als het andere. Het zogenoemde *buitenwaardfche Hooij*, 't welk op Landen gewonnen word, die langs de Rivieren leggen, verftrekt mede tot een uitmuntend voeder, inzonderheid indien zulk Land bij winterdag bij het overftroomen der Rivieren, eenigen tijd onder water geleegeen heeft; waar door zulk Land niet alleen van alle zuurte en zwaveligheid is gezuiverd, maar ook nog daar te boven, de vrugtbaarheid die zulk water gemeenlijk met voert, na zich heeft getrokken.

Nieuw Hooij 't welk nog niet heeft gebroeid, en gevoederd word, voor dat 't eenige maanden heeft geleegeen, is zeer gevaarlijk voor de *Paarden*. Het deugdzaamste *Hooij* voor dezelve is, dat niet te lang nog te kort, niet te grof nog te fijn, niet te nieuw nog verrot, en voor al ook niet muf is, waar in zo als men zegt pit zit, en welk behalven de steekeles of distels, een weinig bladkruiden in zich bevat, als mede dat aangenaam van reuk, rond van halm en niet stoffig is; want het *stoffige hooij*, maakt de *Paarden* ontwijffelbaar *dampig*.

Het is niet minder zeker, dat door te veel en sterk *Hooij* te voederen, veele *Paarden* dampig worden; men loopt echter in deezen weinig of geen gevaar, zo lang de *Paarden* nog geen zes jaaren bereikt hebben. Zo dra men eenige tekenen van *dampigheid* aan een *Paard* bespeurd, is 't best aan hetzelve, fris *tarwen-Stroo* in plaats van *Hooij* tot voeder te geeven. En dewijl het *Hooij* de eigenschap heeft, dat de *Paarden* gaarne daar op drinken, zo kan men dezelve altoos een hand vol *Hooij* geeven, voor dar men ze laat drinken. E In

In 't algemeen, kan men nog ten aanzien van het *Hooij* aanmerken, dat het zelve een slap voedzel is, 't welk de *Paarden* wel vleesch aan zet, dog weinig krachten geeft, daar bij hun zeer zwaarmoedig en lui maakt.

Goed *Roggen*-dog nog beter *Tarwen-Stroo*, is mede een zeer goed voeder voor de *Paarden*, inzonderheid voor de zodanige, die veel rust hebben en weinig zwaar werk doen. Het *Stroo* zet een hard en vast vleesch bij aan *Paarden*, en maakt hun luchtig, ligt en vlug, ook kan men het hun rijkelijker voederen als *Hooij*, dewijl het niet met zo veel aardfche uitwaasfemingen en dampen vervuld is. Dog men wil dat het *Stroo* bij *Paarden*, die aan Spekhalzen onderhevig zijn, dezelve nog meer uitzetten, en merkelyk doet aangroeijen. Het *Stroo* tot Hakzel gefneeden, is een ongemeen goed mengzel, en tempert de *Haver* en andere *Graanen*, welke men de *Paarden* te eeten geeft. Door dit middel kan men de *Paarden* dagelijks een goede portie *Stroo* doen eeten, daar ze anderzins niet zeer gretig na zijn. En op dat de *Paarden* veel *Hakzel* met weinig *Haver* zouden eeten, en het *Hakzel* niet uit de *Haver* kunnen blaafen, zo maaken veelen dit voeder vogtig; dog de ondervinding leert, dat die wijze van voederen schadelijk is, dewijl de *Haver* niet zo veel en goed voedzel verschafft, nat gemaakt zijnde, dan wanneer dezelve de *Paarden* droog gegeven word.

Van alle *Graanen*, geeft de *Haver* aan de *Paarden* het beste voedzel, ook kooft dit 't best overeen met alle derzelver onderscheidene temperamenten, in het bloed eene matige warmte onderhoudende. De beste en zwaarste soort, is gemeenlijk de *zwarte Haver*; en het is zeker, dat de *Haver* op zolder leggende, niet inteert of vermindert; weshalven het geen kwaad kan, zich altijd van een goede provisie daar van voorzien te houden.

Rogge

Rogge, Tarwe en Gerst, word zomtijds ook wel aan de *Paarden* gegeven; doch schoon zij deeze Graanen wel willen eeten, geeft men het hun echter niet dan bij een enkel geval, of wel bij gebrek van *Haver*, kunnende geen van drijeen in deugdzaamheid tot Voeder voor *Paarden* bij de *Haver* vergeleeken worden. Wanneer men genoodzaakt is *Rogge* te voederen; zo moet die alvoorens ten minsten eenen nacht, in water geweekt worden, en de portie daar van niet meer als half zo groot zijn, dan van de *Haver*, welke men gewoon is de *Paarden* te geven.

Tarwe word 't minste aan de *Paarden* gevoedert; deels om dat dit Graan te kostbaar valt, en deels om dat het zeer tegenstrijdig met de natuur der *Paarden* is. Men voedert echter wel met *Tarwen-zemelen*, dit verfrist de *Paarden*, en is mede zeer goed voor de zodanige die brandig zijn; echter is het voedsel dat de *Paarden* er uithaalen, zeer gering. Zommigen mengen half *zemelen* en half *haver* onder malkanderen, en geeven het den *Paarden* te eeten; doch dit gemengde voeder, is niet minder dan voedzaam; want dewijl de *zemelen* te verkoelende zijn en de *Paarden* doen purgeeren; zo kan de Maag de daar onder gemengde *Haver* niet behoorlijk verteeren. De beste manier om *zemelen* te voederen, inzonderheid aan brandige *Paarden*, is, dat men hen 's avonds in 't geheel geen *Haver* geeve, maar in derzelve plaatze een goede slobbering van *zemelen*, gemengd onder *hakzel* van *tarwen-stroo*.

Ongepelde-Gerst, word zomtijds ook aan de *Paarden* tot voeder gegeven; dezelve is verwarmende, en daar bij zeer voedzaam. Het doet aan magere *Paarden* zeer veel goed, wanneer men hen een tijd lang, *Gerst* met *Haver* gemengd, geeft te eeten.

Het *Gersten meel* word; nat gemaakt zijnde, als

eene slobbering aan zieke *Paarden* gegeven; het zelve is zeer verwarmende, en staat tegen de *Tarwen-zemelen* over, die buitengemeen verkoelen; zo dat het eerstgemelde aan *Paarden* moet gevoederd worden, die verwarming, en het laatste aan die verkoeling noodig zijn. Voor zulke *Paarden* die droesagtig zijn, is het *Gersten-meel* en *gemaalen Mout* zeer dienstig.

Het *Hennip-zaad* is een zeer kragtig, verzagkend en verwarmend voedsel, wordende insgelijks veel aan zieke en verwarming noodig hebbende *Paarden*, als mede aan zulke, die vervallen zijn van kragten, gegeven; doch de portie van dit zaad moet niet te groot zijn. Wanneer men het zelve zuiver voedert, dan geeft men op 't hoogst slegts een derdepart, van het geene men anders gewoon is aan *Haver* te geven. Ook kan men 't zelve na de omstandigheden, onder de *Haver* gemengt, de *Paarden* te eeten geven.

De zogenoemde *Paarde-boonen*, welke ook zomtijds onder de *Haver* gemengd worden, zijn zeer goed tot winter voeder; zij maaken de *Paarden* vleeschig, glad en korthaairig, en zetten hun kragt bij; doch het is niet raadzaam, dezelve aan *Paarden* te voederen, die niet werken, of aan jonge *Paarden* die beneden de vijf jaaren oud zijn.

Insgelijks is het zeer dienstig, dat de *Paarden* in 't Voorjaar, gedurende eenige Maanden lang, met *groene fouragie* gevoederd worden, het zij op Stal of in de Weide. Wanneer men *Gras* op Stal voedert, zo is 't best, dat het zelve altijd versch en 's ogtends gemaaid zij, en op Stal worde gebragt voor dat het van de zon verwelke. Het *eerste Voorjaars-gras*, is een buiten gemeen gezond voeder voor de *Paarden*; het zuivert hunne Lighaamen van binnen en ontlast hun van kwaade vogten. Menig *Paard* dat zwaar aan

de droes is , of ook wel eenige andere ziekte heeft , word door het eeten van 't *eerste Gras* , geneezen en behouden. Wanneer de *Paarden* veertien dagen of drie weken in de *Weide* geloopten , of *Gras* op *Stal* hebben gegeten , en dan niet meer purgeeren of aan de droes zijn , moeten zij ader-gelaaten worden.

De *hooge Klei-gronden* daar het *Gras* kort en vol *Klaver* is , en daar veele *Stekels* en *Distels* in 't *Land* zijn , leveren eene zeer goede , zo niet de *beste Weide* voor de *Paarden* uit ; doch 't *Land* moet van goede en waterrijke *Slooten* omringd zijn , dewijl anderszints in drooge jaaren , zodanige *Klei-landen* te droog en schraal zijn , en de *Paarden* in dezelve gebrek aan water lijden.

Drie of ten hoogsten vier *Maanden* , is lang genoeg voor een *Paard* , om in de *Weide* te loopen. Geenzints moet men zich verbeelden , dat het de *Paarden* goed doet , als men hen een half jaar lang in de *Weide* laat loopen , of zelfs tot laat in het na-jaar , wanneer de nagten lang en koud worden ; geheel niet , het is enkel om het voordeel , welke men uit het gewaand goedkoop onderhoud denkt te trekken , dat men deeze *Dieren* het uiterste ongemak in de *Weide* laat doorstaan , waar van dezelve zeer maf en slap , en tot de minste *fatigues* buiten staat gesteld worden ; ja waar uir zelfs veeltijds , allerlei kwaalen en ziekten in 't vervolg gebooren worden.

In *Duitschland* en meer dergelijke *Landen* , daar niet zo veele *Weilanden* zijn als bij ons , en gevolgelijk het *Gras* zo overvloedig niet is , word om dit gebrek te vergoeden , veel *Klaver* , *Wikken* en *Linsen* gezaaid , en groen aan de *Paarden* te eeten gegeven ; zijnde zodanig voeder , zeer gezond , voedzaam en kragtig.

Voor dat de gemelde gewassen groot genoeg , en tot voeder bekwaam geworden zijn , laten veele

Liefhebbers, in't Voorjaar de *jonge Stekels*, welke op de Braak-landen dikwils in menigte groeijen, opzoeken en uitsteeken; dezelve worden klein gebakt, vervolgens onder *Haver* gemengd, en den *Paarden* te eeten gegeven; het welk een gezond en kragtig voëdzel is, en een van de beste groene kruiden, die de *Paarden* willen nuttigen.

De *Groene Gerst*, geeft mede een zeer goed voëdzel voor de *Paarden*, en zij is het kragtigt, wanneer ze reeds in halmen is geschooten en de airen beginnen daar uit te koomen.

De ondervinding leert, dat een *Paard*, 't welk altijd *wel opgepast* en schoon gehouden word, bij weinig voëder vetter blijft, dan een ander dat in overvloed gevoëdert en *slegt opgepast* word; want de *Roskam* en *Borstel* openen de poriën of zweetgaten, bevorderen de uitwasseming, en beletten dat zich geene korst of schobben op het Vel vast zetten, waar door anders veeltijds eene jeukte en schurftigheid word veroorzaakt, die de *Paarden* niet tegenstaande al het voëderen, doet mager worden.

Een *Stal-Knecht* kan niet wel meer, dan vier *Paarden*, behoorlijk oppassen en schoon houden. Hij behoort 's morgens vroeg op de been te zijn; deszelfs eerste werk moet wezen, de *Krebbe* met zijn hand; of met een bosje stroo of hooij schoon uit te veegen, als mede wanneer er nog hooij in de ruif is; het zelve daar uit te neemen, en dan aan het *Paard* zijn behoorlijk *kort-voëder* te geeven; vervolgens moet hij de strooijing of bedding opneemen, het schoone *Stroo* van het zelve afzonderen en onder de *Krebbe* brengen, en het vuile met den *Mest* naar buiten brengen; daar na den *Stal*, met een beesem schoon aanveegen en met zand bestrooijen.

Een *Paard* zijn *kort-voëder* op hebbende, moet hij het zelve met een ligte hand *Roskammen*, en dan met

de Borstel zo lang zuiveren, tot dat er geen stof en vuiligheid meer afkomt; vervolgens de Maanen en het Toupet van onderen en van boven, wel uitborstelen, en dan het Paard over het geheele Lijf met een vogtigen wisch flapjes afveegen, inzonderheid het Hoofd, om en tusfchen de Ooren, van onder den Buik, tusfchen de Voor-beenen en Billen en van onder den Staart; dit gedaan zijnde, moeten de Maanen en Toupet uitgekamt worden; de Staart moet aan de wortel toe, in een emmer met water gestoken, en dan met beide Handen wel gewreeven en de vuiligheid daar uit gewasfchen worden; daar op moet men 't Staart-haar ter degen ontwarren en uitpluifen, zonder een kam aan den Staart te brengen. Wil men de Beenen gewasfchen hebben, zo moet zulks niet hooger gefchieden, dan tot aan de Kniën en Hakken. Hier op worden de Paarden de Deken en Maanen-kappen, opgelegd en aangetoogen, ten einde hun schoon, gladhaairig en in eene natuurlijke warmte te houden. Wanneer de Paarden goede Staarten hebben, die men bij 't uitrijden laat loshangen; dan is het best, dat de Staart op Stal altijd in drie strengen gevlogten zij, waar door dezelve weder losgemaakt zijnde, zich zeer fraaij en krullig vertoont. De gelegenheid en het weder zulks toelaatende, is het zeer goed, dat de Paarden buiten den Sal in de open lucht geroskamd en geborsteld worden.

Aan de Paarden moet het voeder altoos op vast gestelde tijden gegeven worden, waar bij dient in agt genoomen te worden, dat de Haver telkens eerst in een Wanne moet gewand en van 't stof gezuivert wezen, als mede dat het kort-voeder de Paarden niet op eenmaal, maar in verscheidene reizen moet gegeven worden. Het Hooij moet insgelijks in kleine gedeelten in de Ruif gelegd worden, ten einde de Paarden het zelve altijd met eetlust mogen nuttigen; ook

moet het alvorens op zolder wel opgeschud en uitgestoft zijn. Voor en na het drinken, moet men de *Paarden* een weinig *Hooij* voor leggen,

Zommige Menschen, geeven hunne *Paarden* drie-maal 's daags te drinken; doch 't is veel beter, de *Paarden* te gewennen, dat ze slegts tweemaal op een dag drinken; te weeten 's morgens een uur na dat ze het kort voeder op hebben, en omtrent drie uren na het middag-voeder.

De ondervinding leert, dat veele ziekten en kwaalen der *Paarden*, tot oorsprong hebben; ondeugend water te drinken, 't welk brak, modderig, te koud of te raauw is. *Regen-water* is ook niet gezond voor de *Paarden*, inzonderheid als zij er van jongs op niet aan gewend zijn; de beste drank voor de *Paarden* is, *zuiver put-water*, het welk men bij zomerdag koel, doch 's winters laauwer vind. Het is voor de *Paarden* uitnemend goed en gezond, wanneer men hen 's morgens in een klare Rivier kan brengen, en daar laten dinken, waar bij door het gaan en springen, 't welk ze dan gemeenlijk doen, de circulatie in het bloed word bevorderd. Eindelijk zo blijft het eene afgedaane zaak dat *Paarden* die gewerkt of geloopt hebben en bezweet zijn, geen *water* moet worden gegeeven, voor dat ze ten minsten een uur hebben stil gestaan, en droog geworden zijn.

Om veele ongemakken voor te koomen, is het raadzaam, de *Paarden* die op Stal staan, over dag op te binden, dat is, dezelve met de Helfter-kettingen om hoog vast te maaken, op dat ze door dat middel niet met de Hoofden op den grond kunnen raken, of met de Pooten in de ketting koomen te hangen: Dog wanneer men dit doet, moet men vooral niet vergeeten, om 's avonds bij het afvoederen, de *Paarden* weder lang te binden, dewijl zij anderzints 's nagts niet zouden kunnen leggen en rusten.

Wan

Wanneer men lang-staartige graauwe Paarden op Stal heeft, is het noodig, dat 's avonds na dat de strooi-
 jing is gedaan, de Staarten altoos om hoog geknoopt
 worden, om dezelve door dat middel altoos uit de
 vuiligheid te houden, anderzints zouden de witte
 Staarten geel en leelijk worden. Deeze voorzigtig-
 heid, is mede goed bij Paarden van andere koleu-
 ren, wiens Staarten men zindelijk en net wil hou-
 den.

TIENDE HOOFDDEEL.

Van het Beslaan der Paarden.

Daar zijn twee manieren om de Paarden te be-
 slaan, naamelijk in de Noodstallen, 't welk de Fran-
 schen *Travailles* noemen, en uit de hand. De
 eerste manier die hier te lande het meeste in gebruik
 is, brengt veel gemak aan de Smids en Stalknegten
 toe, dog daar worden niet alleen veele Paarden door
 bedorven, maar ook deugt het volstrekt niet voor de
 Ruitery en andere Militaire Paarden, dewijl die te
 Velde gaande en de Noodstallen ontbeerende, de
 grootste moeite hebben, om hunne Paarden uit de
 hand te beslaan.

Buiten onze Nederlandsche Provinciën, worden
 zelden de Paarden anders dan uit de hand beslagen, en
 de Noodstallen die in andere landen voor de deuren
 der Hoefsmids geplaatst staan, dienen totgeen ander
 gebruik, dan om de een of andere operatie aan de
 Paarden te doen, of om daar in zodanige Paarden te
 beslaan, die zulks volstrekt niet uit de hand willen
 dulden, 'tgeen echter zelden gebeurt.

Om behoorlijk over het beslaan van *Paarden* te kunnen oordeelen, dient men in de eerste plaats onderrigt te zijn, van de verscheiderlei soort van *Hoef-Ijzers*, benevens het beste gebruik van een ieder derzelve.

Door een *Hoef-Tzer* verstaat men een *plat stuk Tzer*, dat aan 't voorste eind rondagtig is geboogen, naar de gedaante van des *Paards* voet, benevens twee *Zij-stukken* of *Bladen*, aan welke beide einden de zogenoemde *Kalkoenen* of *Stollen* zijn geplaatst.

Daar is een merkelyk onderscheid tusschen de *Voor- en Agter-Tzers*, inzonderheid om dat de gaten der eerstgemelden tegens de *Voor-hoef* meerder zijn doorgeslagen dan tegens de *Veerfenen*; daar in tegendeel deeze gaten in de *Agter-ijzers*, meer na de *Veerfenen* dan na den *Voor-hoef* doorgaan. Dit komt, om dat de *Voor-voeten* beter en meerer *Hoorn* hebben bij den *Voorhoef* dan bij de *Veerfenen*, daar ten aanzien van de *Agtervoeten*, het *Hoorn* dikker en beter bij de *Veerfenen* dan bij de *Voorhoef* is.

De gaten in het *Hoef-ijzer* kort bij den buitenrand van het ijzer doorgeslagen zijnde, noemt men zulks *Schraal doorgeslagen*, en in tegendeel wanneer de gaten nader aan den binnenrand zijn, *ruim of vet doorgeslagen*.

Hedendaagsch heeft men inzonderheid vierderlei soort van *Hoef-ijzers* in gebruik, waar bij gevoeglijk een vijfde kan gebracht worden; zie hier kortelyk derzelve Beschrijving.

1. Het *gemeene Tzer*, 't welk overal egaal en plat is en wiens rondigheid zich schikt, naar een *Paardevoet* die wel gemaakt is. 2. Het *Pantoffel-ijzer*, zijnde een zodanig, het welke bij de *Stollen* of *Veerfenen* dikker dan aan den buitenkant, en dus tegens het *Hoorn* schuins afloopende is. 3. Het *halve Pantoffel-ijzer*, is een zodanig, het welk bij de *Stollen* iets schuins naar de buitenkant afloopende, aan de binnen-

zijde

zijde in allen zo dik niet valt als het *Pantoffel-ijzer*. 4. Het *halve Maan-ijzer*, word een zodanig IJzer genoemd, het welk van den eersten Spijker af, tot aan de buitenste einden toe, eenigzints spits toegaande loopt. 5. Het *IJzer zonder nagelgaten*, dit is niet anders aan de Voeten vast, als door een houvast of lip van vooren, hebbende daar bij een rand rondsom de gantsche omtrek van het Hoorn, op dat de Voeten niet zo als van de *Paarden* die zonder ijzers loopen, zouden afrappen, de ijzeren houvast van vooren is behalven dat in staat om het zelve vast te houden; zodanige IJzers dienen inzonderheid om te verhoeden, dat een *Paard* door de onkunde van een Koetzier of Stalknegt niet vernagelt worde, wanneer er geen Hoefsmid bij der hand is.

Om een *Paard* wel te beslaan, dienen de volgende tien regels in agt genoomen.

1. Dat aan de *Voorvoeten* de Spijkers meerer moeten ingeslagen worden dan tegens den voorhoef, alwaar zo als rede is gezegt, het *Hoorn* sterker is dan bij de *Veerfenen*. Het tegengestelde moet bij het beslaan der *Agtervoeten* worden waargenoomen, dewijl aldaar het *Hoorn* sterker is bij de *Veerfenen* dan bij den *Voorhoef*.

2. Nimmer moeten de *Veerfenen* te veel geopent worden, hier mede wil ik zeggen, dat men nimmer den voet binnen de *Veerfenen* te veel moet uitsnijden, want dit doende sluiten de *Veerfenen* te veel, kruppen bij een, en worden dus te nauw.

3. Moet men letten, dat de *Spijkers* dun van lemmen en van goed taaij ijzer vervaardigt zijn, of ten minsten na de evenredigheid van den Voet en het Hoef-ijzer genomen worden; om reden dat wanneer de *Spijkers* te dik en onbuigzaam zijn, dezelve het *Hoorn* te veel doen bersten, en zodanige plaatzen treffende daar weinig *Hoorn* zit, veeltijds oorzaak zijn van Vernagelen.

4. Zo veel doenlijk is, moet men zich van ligte *Tzers* bedienen, overeenkomstig met de gesteltheit van de Voet en de grootte van het *Paard*; dewijl al te zwaare *Tzers* de zenuwen krenken, en den Voet bezwaaren, en aan veelvuldig los gaan onderworpen zijn.

5. In de rondigheid moet het *Tzer* tot aan de *Veerfenen* toe, wel met den Voet overeenkoomen, ten einde het *Paard* met gemak daar op kan gaan, en de *Stollen* niet buiten de *Veerfenen* voor uit steeken; inzonderheid niet aan de *Voor-ijzers*, dewijl anderzins het *Paard* dikwils met de *Agter-voeten* in de *Voor-ijzers* treed en dezelve aftrapt.

6. Het *Tzer* moet overal egaal op het *Hoorn* draagen, dog voor al niet op de *Sool*; want de *Sool* uit zeer dun en week *Hoorn* bestaande, zoude daar door veroorzaakt worden dat het *Paard* kreupel ging. Dit is ook de reden dat het geenzins deugt, wanneer het *Tzer* van binnen gerand is; het zelve moet voor al egaal plat en niet te veel doorgeslaagen zijn.

7. De *Spijkers* moeten egaal in de rondte uit het *Hoorn* koomen, zodanig dat de eene *Spijker* niet boven den anderen in de rondelinie op het *Hoorn* uitsteekt; want de ondervinding leert, dat zulks geschiedende, dikwils gebeurt dat door zodanige te hoog uit koomende *Spijkers* het *Paard* vernagelt is, of ten minsten de *kleine Voet* daar door gedrukt wordende, het *Paard* doet hinken.

8. Het *Paard* 't *Tzer* aangelegt en vast genagelt zijnde, moeten de *Spijkers* kort en wel afgeneepen, en ter degen om en in het *Hoorn* geslagen worden; dit wel verrigt zijnde, raspt men het *Hoorn* ter degen af, om daar door aan den Voet op nieuw eene ronde, egaale en welgeschikte gedaante te geven.

9. Het *Hoorn* al te hard en droog zijnde, dient men

men zorge te draagen, het zelve eenigen tijd voor 't beslaan van het Paard, de voor-Voeten met *Koefsmest* te bewinden, waar door het *Hoorn* van 't binnenste des Voets week word, en als dan beter te bewerken en gemakkelijker en vaardiger uittefnijden is. Genoegzaam alle de *Hoef-smeden*, branden het *Hooren* met een heet ijzer, ten einde het zelve binnen den *Hoef* zonder veel werk daar aan te befteden, effen te krijgen. Dog dit deugt volstrekt niet en is ten uitersten schadelijk voor de *Paarden*; dewijl men ligt kan begrijpen, dat door zulk een handelwijs, het *Hoorn* verdroogt en uitgemergelt word.

10. Men is aan *Koets-Paarden* zomtijds genoodzaakt, ten einde hen regt gaande op de *Tzers* te houden, van vooren aan de *ijzers Stollen* te doen maaken, welke meestijds opgehaald en tegen den *Voorhoef* omgeboogen worden; diensvolgens is het noodzaakelijk, dat deeze *Voorstollen* week of tazijs blijven, daar in tegendeel het overige van het *ijzer* wel gehard moet zijn.

Dewijl het boven bijgebragte alleen plaats vind, ten aanzien van *Paarden* die goede en gezonde *Voeten* hebben; zo agten wij het volstrekt noodig, om insgelijks aan onze *Lezers* medetedeelen, wat men bij het beslaan van zodaanige *Paarden* heeft te doen, wiens *Voeten* met het een of ander ongemak behebt zijn.

Paarden die *laage Veersenen* en een *vetta Vork* hebben, dient men middelmatig hooge *Kalkoenen* of *proppen* aan de *Tzers* te laten maaken, om door dat middel te beletten, dat de *Vork* en *Veersenen* niet op den grond koomen. Aan de zodanige wiens *Veersenen* laag en nauw zijn, moet men een *Pantoffel-ijzer* onderleggen, om daar door de *Veersenen* wijder te doen worden: Ook is in dit geval uitneemend

menig goed, wanneer men ieder maal dat het *Paard* word beflagen, iets van de Voor-hoef laat afneemen.

Zodanige *Paarden* die *platte Voeten* hebben, 't welk wil zeggen, bij wien de *Kwartieren* zich te veel buitenwaarts uitzetten, moeten de *Zij-bladen* van de *Tzers* wat meer regt gezet worden, dan de gedaante van den *Voet* is; daar bij moet men agt slaan dat het *Tzer* weinig doorgeklonken worde, en dat telkens wanneer het *Paard* zal worden beflagen, een weinig van vooren van den *Hoef* weggenoomen worde.

Vol-voetige Paarden, bij wien de *Sool* hooger is dan het *Hoorn*, hebben ook doorgaans nauwe *Veerfenen*: Zodanige *Paarden* dienen met *Pantoffel-ijzers* zonder agterstollen beflagen te worden, om hier door het voedzel, het welk te veel op de *Sool* valt, van den *Voorhoef* af en meer tegens de *Veerfenen* te doen vloeijen. Voor dit soort van *Voeten* deugen de *holle-Tzers* volstrektelijk niet; want dewijl het *Paard* altoos op 't midden van een zodanig *Tzer* moet steunen, zo is het volstrekt onmogelijk, dat het zelve gewisse of vaste treden kan doen. Dog wanneer de *Sool* zich slegts op eene plaatze te veel verheft, dan is noodig dat men op die plaatzen het *Tzer* laat hol zetten.

Paarden die op vette en moerasige gronden worden gekweekt en groot gemaakt, zijn veel al aan *platte Voeten* en vette *Vorken* onderhevig; daarin tegen de zodanige die op hooge en schrale gronden te huis hooren, en daar door ligter van maakzel vallen, veeltijds *nauwe Veerfenen* hebben. Dit laatste gebrek is oorzaak dat de *Veerfenen* zich te veel sluiten en bij een trekken, waar door de *Voet* een langwerpige gedaante bekooft, en dewijl de *Paarden* als dan meer op den *Voorhoef* treden als op
de

de Veerfenen , zo krimpt de zenuwe , het welk met er tijd *kromme Beenen* veroorzaakt. Het beste beslag voor Voeten die nauwe Veerfenen hebben , is , dat men na alvoorens de Vork plat te hebben doen uitsnijden , teffens vermijdende om de kwartieren te veel uitteholten , men een *Pantoffel-ijzer* aanlegge , waar door de Veerfenen met er tijd , ruimer worden.

Indien men bespeurt , dat de *Veerfenen* bij een krimpen , en zich beginnen te sluiten , als dan moet men de Vork plat uitgesneden zijnde *halve Pantoffel-ijzers* laten aanleggen , en elkemaal dat het *Paard* beslagen word , den Voet bij den Voorhoef iets laaten afneemen. Dit kan insgelijks bij zodanige Voeten plaats vinden , waar van de Veerfenen reeds geheel en al te nauw zijn ; dog hier dient nog bij in agt genoomen te worden , dat men de *Tzers* bij den Voorhoef , schraal moet laten doorslaan.

Paarden die te regt op de Voeten of Pooten zijn , als mede die dezelve *krom* hebben , of die in 't neerzetten der Voeten , de Veerfenen om hoog brengen , moet men de Veerfenen iets doen afneemen , echter zorge draagende de Kwartieren niet te veel uittesnijden , waar door de Voet te veel zoude verzwakken : Ook dient het *Tzer* aan de Voorhoef iets dikker te zijn , dan bij de Veerfenen. Door een zodanig beslag , dwingt men de Kogel van het gewrigt der Koot om zich te buigen , en den Pees word hier door belet zich te veel uittrekken.

De *Kalkoenen* of *Stollen* aan de Hoef-ijzers , verstrekken om een Paard vaster en zekerer op zijne Voeten te doen gaan , inzonderheid op een Straatwegen op het Ijs. Dewijl het echter onwederspreekelijk is , dat hier door de Zenuwen met er tijd korter worden en opkrimpen , het welk veroorzaakt dat de Paarden te regt op de Pooten of ook te veel

op den Voorhoef gaan; zo is het altoos raadzaam; om zich van geen hooge Kalkoenen te bedienen dan in de uiterste noodzakelijkheid.

ELFDE HOOFDDEEL.

Van de ziekten der Paarden, benevens de beste Hulpmiddelen daar voor.

In dit zo belangende stuk voor de houder van Paarden, zullen wij de volgende ordre houden; als voor eerst, de algemeene kenmerken van de Ziekten der Paarden opgeeven; ten tweeden, de oorzaaken van die Ziekten aantoonen; en ten derden, die Ziekten in een alphabetische ordre beschrijven, en er de meest beproefde Geneesmiddelen bijvoegen.

Algemeene kenmerken van de Ziekten der Paarden.

Schoon de meeste Ziekten der Paarden haare eigenaartige en bijzondere kenmerken hebben, zo zijn er echter ook algemeene kentekenen van de ziekten deezer Dieren, welke eischen, dat zo dra men dezelve gewaar word, men terstond den oorsprong en aard dier ongemakken naspeure.

De algemeene kenmerken en voorboden van de ziekte eenes Paards, zijn de volgende. Eene aanhoudende walg, smaakeloosheid en gebrek aan eetlust; het Hoofd zwaarmoedig en neerhandende; de Ooren koud en hangende; de Oogen ohklaar, stuurs of tranende; de Mond verhit, gezwollen, kwijlende en met eene drooge Tong; het Haair rijzende
en

en overend staande; of ook wel, wanneer het zelve in de flanken buitengemeen ligt van koleur word. Wanneer het *Paard* geduurig het Hoofd draait, en tegens zijne zijden ziet, zich dikwils neerlegt en weder oprijst, kan men dit als de meest gemeene tekenen van Kolijk, en Buik-pijn aanmerken.

Een *Paard* slap en zwaarmoedig zijnde, zo dat deszelfs zijden buitengemeen slaan, 't hart sterk klopt, en gaande, heen weer waggelt; als dan is het ontwijfelbaar ziek. Ook verstrekt zomtjids ten teken van eene doodelijke ziekte, dat een *Paard* 't welk anders gewoon is, zich onder 't waterloofen uitterekken of laag te buigen, het water laat loopen zonder dit te doen, en zonder de Schagt te toonen, zo het een Hengst of Ruin is. Een *Paard* is mede niet gezond, indien het haar van de Maanen en den Staart, zo los zit, dat het zich zeer gemakkelijk laat uittrekken.

Wanneer men een *Paard*, omtrent twee duim breed boven het einde van het Kruis, met de vuist duwt of drukt, en het zelve daar van als 't waare de Ribben niet buigt, zo is het een zeker teken, dat het een ongemak heeft; en wanneer een *Paard* de Oogen sterk verdraait, zo mag men verzekert zijn, dat het zwaare Pijnen lijdt.

De Afgang hard en zwart of groenagtig zijnde, is een teken dat de Gal verhit is, ook wel van eene vermenging der Gal met de Lever; spruitende hier uit zwaare beslooten Pijnen, en aanhoudende opzwellingen van den Buik.

De Pis van 't *Paard* helder en raauw zijnde, betekend eene ongaarheid in het bloed, en gevolgelijk eene kwaade verduwing van 't voedzel door de Maag, dit moet men zoeken te verhelpen, zonder het bloed te verhitten. Is de Pis rood, ontfleeken en verhit, zo strekt zulk tot een teken, dat het *Paard* brandig

§2 DEN FRIESSCHEN STALMEESTER

is, en verkoelende middelen noodig heeft.

Van de oorzaken en ziekten bij de Paarden.

De Paarden zijn aan veel meer ziekten onderworpen, dan de andere viervoetige Dieren. Tot een voornaame oorzaak hier van, verstrekt, om dat het Paard geene Galblaas aan de Lever heeft, zo als meest alle andere Dieren; zijnde de Galblaas het werktuig, waar door het bloed moet gezuivert worden. Van daar is bij de Paarden de Lever zo dikwerf ontsteld en verstopt, om reden dat het galagtig bloed zich in de Hoofd-ader, die haar begin in de Lever neemt, mengt, wordende het bloed door deezen Ader, na alle de overige deelen van het Lighaam gevoert; waar uit dan allerlei uit- en inwendige ziekten en ongemakken, gebooren worden. Doch de daar uit voortspruitende uitwendige ongemakken, zo als *Worm, Schurft, Droes, Gezwellen*, of andere *vuurige Knobbels* en *Karbonkels*, zijn zo gevaarlijk niet, dan wanneer zich van binnen 't een of ander accident koemt te zetten, waar uit groote en gevaarlijke ziekten ontstaan, het zij aan de Long, Lever, Nieren of Milt, als mede zwaare verslappingsen en verdroogingen aan alle de inwendige deelen, insgelijks pijnlijke en gevaarlijke Pleurissen. Zo dat hier omtrent zorgvuldig dient gelet, en dat kwaad door purgeeren, aderlaatingen en dranken voorgekoomen te worden, voor en al eer zulks diep in het bloed is gedrongen.

Alphabetische beschrijving van de Ziekten der Paarden, en beproefde Geneesmiddelen daar voor.

AFGANG. Een Paard aan de loop zijnde of te veel afgang hebbende, zijn de volgende middelen beproeft gevonden.

Neemt

Neemt een mengelen *roode wijn*, 2 oncen *boomolie*, 1 lood *terpentijn*, één lepel vol van het poeijer *Diapente* genoemd, hier onder beschreeven, benevens één once *Mithridaat*; dit moet te zaamen onder mal-kanderèn geroert, en het *Paard* ingegeven worden; daar bij moet men het zelve altoos *lauw water* benevens wat *tarwen-meel* daar in, te drinken geeven, en dat zo dikwils als het dorst heeft.

Of neemt vier versche *eijeren*, met een gestooten *noot muscaat*, klutst dit te zaamen onder een half mengelen *roode-wijn*, en geeft het 't *Paard* koud in.

Of neemt *rhabarber* één drachma, *alants-wortel* en *noot-muscaat*, van elks een half lood; geeft dit het *Paard* koud met een half mengelen *roode-wijn* in.

Of neemt een stuk *staal*, maakt het zelve tot drie-maalen toe gloeiend, en koelt het telkens in twee mengelen *zoete melk*, mengt dan onder deeze *melk* een vierde pond *tarwen-meel*, en geeft het 't *Paard* te drinken. Of, neemt een stuk *staal*; maakt het verscheidene maalen gloeiend, en koelt het telkens in een *emmer water*; geeft als dan dit water aan het *Paard* te drinken; hoe dikwijler het *staal* heet gemaakt en weer afgekoeld is, hoe grooter de uitwerking van dit *water* zal zijn.

BLOED-PISSEN. Veeltijds ontstaat dit ongemak, door dien de *Paarden* te bloedrijk zijn; ook kan het veroorzaakt worden door een groote forceering, die een *Paard* met loopen, rijden of trekken gedaan heeft. Wat er ook de oorzaak van mag zijn, zo is niet beter, dan dat men het *Paard* terstond uit de *Spoor-aderen* die op beide zijden langs den Buik loopen, bloed trekke, en daar na dit volgende middel gebruike; *nardus-zaad* en *lavas-zaad*, van elks drie vierde lood; *boomolie* en *witte wijn* van elks een vierde

mengelen ; dit onder malkander vermengt en koud ingegeven, en dan 's anderen daags nog eens aan den Hals of aan de Borst gelaaten. *Hoender mest* met *bier* gekookt en ingegeven, is mede goed.

BLOED-SPATTEN, zie SPATTEN.

BOL-SPATTEN, zie SPATTEN.

BOEG-LAMMIGHEID, is een ongemak, 't welk ook wel *Boeg-Swinde* word genoemd, en een soort van Vervanging is, zijnde een zwaare kreupelheid in de Borst of ook wel in de Schouderbladen. Deeze kwaal kan door verscheidene toevallen, veroorzaakt worden: Eerstelijk wanneer een *Paard* tegens een paal of boom aangereden word of loopt, want hier door word het zodanig geforceert, dat de inwendige deelen daar door beledigt, min of meer uit haar natuurlijke plaatze gezet en gekneust worden, 't welk als dan de kreupelheid te wege brengt. Anderen komt het over, door den zadelboom, indien die te veel na vooren gegleden is, als wanneer het Schouderblad ten eenemaale stijf en vast tegen dien Boom aandrukt en geforceerd word, zo dat daar door de zenuwen verdroogen en wegkrimpen. Andere *Paarden* wederom kunnen dit ongemak krijgen, door in of over Slooten te springen. Ook kan het veroorzaakt worden, indien zij door andere *Paarden* wordengeslagen, ook komt het zommigen over, door Overreden te worden. Alle deeze oorzaken, schijnen nu wel eenlei te zijn; dog dezelve in de grond onderzoekende, zal men bevinden, dat tusschen dezelve een groot onderscheid heerscht, en als afzonderlijke ongemakken, niet op een en dezelfde wijze moeten behandelt worden, om te geneezen.

Wanneer men bespeurt dat de Schouderbladen, het zij op eene of beide zijden, eenige wegkrimping of verdrooging hebben ondergaan; neemt als dan een zwaar Gewigt, of een grooten Steen, of wel
een

een Kanon-kogel , en legt het *Paard* op den grond neder , met de kwaade zijde om hoog , en wrijft de zelve daar zo hard mede al doenlijk is , met bijvoeging op die zieke plaatze van een goed getal vlijmslagen , waar na men dezelve eenige dagen na malanderen met een zalf smeert , die zamengefeld word uit *dealthea* , *popelion* en *laurier-olie* en warm moet worden opgelegd . Dit een tijd lang gebruikt zijnde , en het kwaad niet geneezende of ten goeden veranderende ; zo neemt men een half pond *boter* , met één once *spaansche-vliegen* gekookt , ligt des *Paards* goede Voorbeen op , en bind den Voet met een touw aan de Knië vast , en laat dan het *Paard* op 't kwaade Been huppelende in de rondte loopen , zo lang tot dat het braaf zweet , 't welk men *droog-Zwemmen* noemt , en wanneer het *Paard* zich dus warm gewerkt heeft , als dan moet het in de Borst gelaaten , en met het zalfje van *boter* en *spaansche-vliegen* . heet gesmeert worden . Dit moet men eenige dagen herhaalen .

De *Kreupelheid in de Borst* het welk mede tot de *Boeg-lammigheid* behoort , is wonderbaarlijk en veeltijds onbegrijpelijk , en men word door de dikte dier plaatze belet , nauwkeurig te kunnen weten , of het ongemak van buiten de zenuwen zit . Indien het uit gebrek aan de inwendige deelen ontstaat , dan is het niet mogelijk , dat zelfs de allersterkste en doordringenste zalven , eenige uitwerking kunnen doen . De wijl nu dit ongemak en deszelfs oorzaaken zo verschillende zijn , dat men daar omtrent ligtelijk kan mistasten ; zo moet men 't *Paard* den drank ingeeven , die hier beneden op *VERVANGEN* word beschreeven , en daar bij veel bloed in de Borst aftappen . Ook kan men in de zijde daar het *Paard* kreupel is , in 't midden van de Borst door het Vel een klein gatje maaken , en daar in een rietje of een eind tabaks-

pijp steeken, en de geheele Borst opblaazen, 't welk geschied zijnde, men daar warm in moet gieten, *olie van camille*, van *roosfen* en *consolida*. Hier eenige dagen mede vervolgt hebbende, moet men van onderen aan de Borst eene opening maaken, ten einde de materie zich konne ontlasten: Ook haalt men wel twee hairen koorden door het vel, daar men oordeelt dat noodig is zulk eene dragt of Fontenel te steeken, en laat de materie tien of twaalf dagen uit vloeijen, en dan op droogen. Om de Voeten te verkoelen, moet men dezelve dagelijks met *Koeijmest* omzagtelen.

Of handelt ten aanzien van de *Boeg-lammigheid*, op de volgende wijze. Opent de *Boeg-ader*, en laat er een goede kwantiteit bloed uitloopen; smeert daar na de Borst met *peter olie*, *terpentijn-olie* en *laurier-olie*, van elks even veel. Dit te sterk bevindende, kan men er tot verzagting een weinig *boom-olie* onder doen, en als dan warm gesmeert, en met een heet ijzer ingedroogd, op dat de kragt der oliën te beter doordringe.

BOSSEN, zie SPATTEN.

BREUKEN, zie SCHEUREN.

BUIKLOOP, zie AFGANG.

BUIKPIJNEN, zie KOLIJK.

DAMPIGHEID. De *Dampigheid* is een ongemak, welk de ademhaaling zeer bezwaarlijk maakt, en uit eene verstopping in de Long voortkoomt. Zij is eigentlijk het geene bij de Menschen Aamborstigheid word genoemd. Wanneer dezelve met geen verzwering verzeld gaat, dan kan ze hoewel zeer bezwaarlijk, nog geneezen worden: Maar heeft eene verzwering daar bij plaats, dan is het gewisfelijk eené Long-ziekte, en dus geheel ongeneeslijk. Sommige *Paarden* krijgen dit ongemak, dat zij veeltijds gantsch onmanierlijk hard en buiten den adem gere-

den

den , of boven hunne kragten afgejaagd worden. Anderen wanneer zij veel gereden worden op drooge en zeer stoffige wegen , op welke zij , door het loopen , het stof inademen. Ook gebeurt het , dat *Paarden* met deeze kwaal besmet worden , omdat ze veel stoffig of muf *Hooij* , of ook wel al te veel *Hooij* gegeten hebben , of dat ze vermufte of verftikte *Haver* of andere voeragie nuttigen. Bij zommige *Paarden* word dit kwaad veroorzaakt , door het een of ander inwendig ongemak , welke gemeenlijk met groote hitte of brand gepaard gaande , de Long-pijp zodanig verftopt , dat zelfs de Long daar door aangedaan , en in haar natuurlijke beweging gestremd word. Dit soort van ongemakken , is geheel moeilijk te geneezen , inzonderheid bij *oude Paarden* , dog bij *jonge* gebeurt het nog.

Alvoorens men tot geneezinge van zodanige *Paarden* iets onderneemt , moet men hun 't *Hooij* onthouden , of ten minsten zeer weinig daar van laten nuttigen , eer men hun te drinken geeft. Het eerste dat men verder moet doen , is , dat men hun iets in de neusgaten spuite , op dezelfde wijze als men aan *Paarden* doet , die met de Droes besmet zijn , ten einde de Long-pijpen te beter te openen. Dit eenige daagen zo geschied zijnde , en daar door zo veel opening gegeven hebbende , als doenlijk is , geeft men hun eene purgatie ; en na dat dezelve wel gewerkt heeft , trekt men op den vierden dag daar na aan den Hals , bloed. Zo lang de purgatie werkt , moet men aan het *Paard* geen *Haver* , maar *natte zemen* met een weinig *honing* daar onder gemengd , te eeten geeven , en geduurig *water* met *roggen-meel* laten drinken. Na het purgeeren en laten , moet men vijf agter een volgende dagen , het poeder *diapente* hier na beschreeven , op deeze wijze ingeeven : Neemt ieder dag , één once *diapent poeder* met één once *honing*,

ning, in een vierde van één kan *bier* laauw gemaakt en 's morgens ingegeven, en daar op een uur lang laten vasten; dit gedurende die vijf dagen gedaan zijnde, als dan wederom gepurgeert, en zo gecontineerd als wooren. Dewijl deeze ziek tens, echter zomtijds grootelijks van malkander verschillen, en min of meer verouderd zijn, zo is het natuurlijk dat de geneezing ook niet bij allen, op een en den zelfden tijd kunnen volgen; want zommige *Paarden* zullen binnen agt dagen, ander in veertien dagen, en wederom anderen niet voor de vier weken, geneezen kunnen worden.

Dit onderstaande middel, agt men mede zeer dienstig te zijn, voor het ongemak van de *dampigheid*. Neemt *aloë* één once, *senés bladeren* en *lorken-zwam*, van elks één lood; van het *oldenburgs-* en *diapente-poeders*, hier na beschreeven, van elks één lood. Dit alles ter dege fijn gestooten, met een half pond *boter* gemengt, en daar van pillen gemaakt, en die met een vierde mengelen *boomolie* en even zo veel *wijn* of *bier*, ingegeven en doorgespoeld. Ook moet bij deeze behandeling, het laten en purgeeren in dier voegen waar genoomen worden, als hier boven is gezegt, insgelijks het spuiten in de Neus, om door het een en ander opening in de Long-pijpen te geven.

Voor de *Dampigheid* agt men dit volgende ook zeer dienstig; neemt *cardamom*, 2 lood; *duivels-drek*, *hol-wortel*, *alands-wortel* en *gentiane*, van elks één lood; *zoethout* en *anijs-zaad*, van elks agt lood; *lavas-zaad*, *karweij* en *zevenboom*, van elks twee lood; dit alles fijn tot een poeder gestampt zijnde, geeft men hen daar dagelijks één lepel vol van, met een vierde mengelen *wijn* of *bier*.

DIRKE HAKKEN, zie SCHIJT-HAKKEN.

DOLHEID, zie het agtiende Hoofddeel, 't welk van de

de HONDSDOLHEID handelt.

DOLLE KOLLEN, zie KOLLER.

DROES, word genoemd, wanneer de *Paarden* geduurig eene taaije, geele of groenagtige stoffe door de beide neusgaten uitloopt, of door één alleen. Deeze ziekte heeft verschillende zitplaatzen, of schoon de ontlasting door dezelfde wegen geschied; zij huisvest in de holte van den neus en opperkaak, of wel in de longen; dog waar zij ook geplaatst zij, zo moet de stoffe zich noodwendig ontlasten door den neus; om dat in de *Paarden*, gelijk in veele andere Dieren, het slappe verhemelte altoos agter op de tonge legt, en de holte van de mond afsluit, waar door de etter of andere stoffe uit de longen voortkoomende, onmiddelijk door den spleet van de lugtpijp in het agterste gedeelte van den neus gedreeven word, en vervolgens de neusgaten uitloopt.

Deeze gemeene ontlasting is oorzaak, dat de voornaamste Schrijvers over de ziekten der *Paarden*, waar onder wij SOLLEIJSEL (*parfait Marechal*) met regt mogen tellen, alle *Droes*, zelfs de *kwaade Droes* (pag 48. van het zo even aangehaale werk) tot de ziekten der ingewanden brengen. CARLO RUINI *Delle infirmitadi dei Cavalli*, handelt zeer naukeurig over alle deeze en andere ziekten der *Paarden*; en onder de tegenswoordige Schrijvers, is onder de Franschen BOURGELAT (*Elements d'Hippiatrique 3 Tom. in 12 Lijon 1753.*) die den meesten roem verdient; en onder de Engelschen Mr. GIBSON *Short practical method of cure for Hirses. 1755.*

De *Droes* verschilt derhalven zeer aanmerkelijk; zij koomt voort 1. uit verkoudheid binnen in den geheelen neus, welkers holtens niet alleen tot in de opperkaak, maar langs de voorhoofds-beenderen tot boven de oogen voortloopen, gelijk LA FOSSE *Traité sur le veritable siege de la morve des Chevaux*, en wel-

ke verhandeling in het nederduitsch vertaald is, zeer wel aantoot, als mede *RUINI Tom. IV. lib. I. pag. 59.*

Dit soort is derhalven eene ligte onsteeking in het geheele snot-vlies, het welke uit duizenden klieren bestaande, eerst dunne stoffe geeft, dan dikkere, taaije en etter gelijkende, even als in ons, zonder dat men uit de koleur en gedaante besluiten mag, dat dit eene etteragtige verzweering is; in tegendeel, zij geneest en vereischt geene middelen, ook kunnen dezelve niet gebragt worden ter plaatze daar ze benodigt zijn: Het is waar, dat waasem van verzagtende kruiden niet kwaad zijn, ook worden die van veelen aangepreezen, maar het is bijna onmogelijk, dat menschen daar van met nut gebruik maaken, laat staan de stomme Dieren, ook is in het begin, wanneer de geneesmiddelen de meeste dienst doen kunnen; de neus zo verstopt, dat het volstrekt onmogelijk is. eenig middel aan te brengen.

De *Paarden* zijn in het begin, wanneer hun dit ongemak aangriipt, lusteloos en slaaperig; om dat het geheele hoofd, of liever de neus, die onbegrijpelijk ruim en groot is in die Dieren, rondsom verstopt is, en de zenuwen der neus, welke zo nauw verbonden zijn met de hersenen, sterk aangedaan worden.

Dikwerf gebeurt het, dat er een kleine hoest op volgt, dog de aandoening is alleen eene ligte onsteeking voor aan in de lugt-pijp; zij geneest door warmte, door zagt voedsel, voornamelijk door zemelen met warm water en melk gemengt, in te geven.

De *tweede soort* is eene ontlasting van eene dikke geele, of bruinagtige stinkende stoffe, uit één of beide de neusgaten; maakende een korst in en rondsom dezelve, welke het roode en levendige der neusgaten

gaten bedekt. De klieren aan den onderkaak worden dik en hard; het welke teffens een zeker kenmerk is, om ze van andere *Droes* te onderscheiden; men noemt die *kwaade Droes*, de Franschen *la Morve*, van *Muornio*, het welk van *Morbus* afftamt, dat is, ziekte bij utneementheid. Over deeze ziekte heeft CARLO RUINI zeer verstandig geschreeven, hij noemt ze *Ozene*, lib. 2. pag. 106. c. 43. van zijn voornoemde werk. BOURGELAT heeft er niets duidelijks over; maar LA FOSSE in zijne verhandeling *sur la Morve des Chevaux*, heeft zeer duidelijk den aart en zitplaats van dit vreesfelijk ongemak beschreeven. De Heer Profesfor CAMPER heeft er mede eene treffelijke Verhandeling over in 't licht gegeven, zie *Nieuwe wijze van Landbouwen*, 2de stuk, *Amst. bij Houttuin* 1763. pag. 321. enz.

Deeze ziekte is een geduurig voortlopende verzwearing, welke in het snotvlies der beide neusgaten, of een alleen huisvest; veroorzaakende eindelijk een been-bederf in de dunne neus-beenderen; door de aandoening der zenuwen, word de onderkaaks-klier aangedaan, en zwelt; zomtjks gaat ze over tot verzwearingen, zij is volgens het oordeel van den Heer CAMPER volstrekt ongeneesfelijk, maar niet besmettelijk, het welke hij met verscheidene drangredenen bevestigt, die te meerder oplettenheid verdienen, om dat men hier door groote en onnodige onkosten zoude kunnen voorkoomen, die thans, inzonderheid onder de Cavallerije onnut verspild worden ten kosten der Officieren. Het is wel waar, dat men in Frankrijk nog heden stelt, dat dit ongemak zeer besmettelijk is; dog de wetten om de *Paarden* terstond te doodden, zijn zo gestreng, dat er geene proeven met zekerheid van hebben kunnen gennoomen worden, zelfs niet door LA FOSSE onder het opzigt van de *Koninglyke Academie der Wetenschappen van Parijs*.

LA FOSSE meent; dat ze veel overeenkomst heeft met de *lues venerea* (*venus-ziekte*), dog verkeerdelijk; ook luistert ze niet naar *kwikzilver*, gelijk uit de proeven door den Heere CAMPER gedaan, gebleeken is; zie *Nieuwe wijze van Landbouwen*, 2de stuk, pag. 327.

Zij komt overeen met de waare *Ozoena* in de Menschen, die deszelfde uitwerkingen heeft, en volstrekt ongeneeslijk is, zonder besmettelijk te zijn.

Het middel door LA FOSSE voorgesteld, om twee openingen te booren in de neus, ééne vooraan het hoofd, tuschen het midden der neus en ooghoek in; en de tweede in het opperkaak been, laager; om door de bovenste inspuitingen te doen, en door de onderste te ontlasten; dog ook hier door kan men tot de zitplaats dier kwaale niet koomen, om dat de sonsagtige beenderen der neus zodanig ineengekronkelt zijn, dat zij alle middelen afkeeren; ook brengt hij geene proeven bij tot staaving, dan alleen dat die geboorde gaten in het hoofd ligt geneezen worden, maar niet dat de *kwaade Droes* zelve door die behandeling verdweenen is.

De Heer MALOUNI geeft in de *Mem. de l'Acad. des sciences de l'année 1761. pag. 176.* een middel op, als zeer voldoende, te weeten de *pervenche*, dat is, de *maagde-palm* inwendig; hij stelt, dat de ziekte niet alleen den neus, maar ook de longen en lever, dog nimmer de hersenen aandoet; hij heeft ook gebruik gemaakt van de doorbooringen gelijk LA FOSSE, als mede van de *Aethiops antimonii ib. pag. 181.*

De Paarde-tuifschers snijden de verdikte klieren weg, dog dit is geene geneezing. De Profesfor CAMPER eindigt zijne Verhandeling met deeze waarschuwing pag. 329. „Eerst, zegt dien Heer, snijden „ze de gezwollen klier weg, en het Paard daar van „geneezen

„ geneezen zijnde , waschen ze met een spons het
 „ neusgat , of wel beide schoon uit ; wanneer het
 „ Paard niet lang gemonstert word , blijft het neus-
 „ gat schoon en levendig van koleur ; dog een kwar-
 „ tier of half uur geoeffent zijnde , loopt de etter
 „ van vooren af aan .

Die Dieren zijn droefgeestig van aart , en tieren niet , of schoon zommige vet blijven ; de etterloop verzwakt hun geweldig , zo dat ze eindelijk tot alles onbekwaam worden .

De derde soort komt uit de longen , op drieërleij wijzen voort ; of door eene slijmerige stoffe , welke in de longen vergadert zijnde , dampigheid veroorzaakt , die ongeneesfelijk is ; of door eene verzwearing , welke in de longe op eene ontsteeking of pleuris volgt ; of ten derden , om dat zommige vuile stoffen van andere lighaamsdeelen , door overbrenging (*per Metastasia*) naar de longen worden overgevoerd .

Droes die in dampigheid overgaat , maakt de *Paarden* zeer benauwt , voornaamelijk als zij op de stal- len , of beslootene plaatzen zijn ; zij veroorzaakt met er tijd eene drooge hoest , die meer of minder hevig is , naar maate het *Paard* korter of langer beslooten blijft , of slegt hooij of haver gebruikt heeft ; de hoest op zich zelve is hevig , en zij brengen de kop zeer laag neder , om te dieper in te ademen , waar door de buik altoos geweldig slaat ; wanneer men ze in de weide brengt , verdwijnt de hoest in het geheel , zodanig , dat zij zelfs geheele dagen lang niet hoesten ; in den beginne evenwel , en wanneer men ze lang op stal houdt , ontlasten ze door de neusgaten eene slijmerige taaije stoffe ; deeze ziekte noemen de Franschen *Morve de poulv* .

De *Paarden* hier door aangetast , zijn droefgeestig , en kunnen nog boonen , nog haver , nog gemeen hooij verdraagen ; ligt voedzel en aderlaating is nood-

zaakelijk van tijd tot tijd, voornamelijk als een hevig toeval van benauwtheid plaats heeft.

Men houd die ziekte volstrekt ongeneesfelijk; de *Paarden* kunnen van geen dienst zijn, dan bij de *Boeren* op het land; te meer, dewijl zij winters en zomers in het veld graazen moeten.

Droes welke uit de longen voortkoomt, is eene verzwearing in een of andere long, of in beiden te gelijk; afkomstig van een ontsteeking, welke het gevolg is van groote verhitting, wanneer ze na hevig geloopt te hebben, schiekelijk veel koud water drinken, of in de koude staan; het is die ziekte, welke met onze *pleuris* overeenkoomt, en in een etter-gezwel overgegaan zijnde *borst-teering* maakt. De ontlasting van etter gaat door de neus, om redenen in het begin gemeld.

Zagt voedsel en herhaalde aderlaatingen, geneezen deeze ziekte, zomwijlen barst zij buitenwaarts uit, en veroorzaakt eerst een etterborst, daar na een pijp-zweer of fistel, welke lang duuren kan.

Door zagt voedsel moet men verstaan, gras in de zomer, goed hooij in de winter, weinig haver, en vooral geen boonen, nog boonen-stroo; warm drinken is ten uitersten noodzaakelijk, en voordeelig.

Het is zeer twijffelagtig, of wel de geneesmiddelen, die in *Menschen* goede uitwerkingen hebben, in *Paarden* op dezelfde wijze gedijën. Het gebrek aan gal, doet ons denken, dat er zeer veel verschil moet plaats hebben; het roggen-brood ten voorbeeld, daar de *Voerlieden* en *Koetziers* gemeenlijk zo veel mede op hebben op lange togten, veroorzaaken gemeenlijk dunne afgang, ten bewijze, dat het niet genoeg kookt. De haver zelfs word schiekelijk uitgeworpen, zonder voedsel te geeven, wanneer zij te veel teffens gebruiken. Vermits de meeste geneesmiddelen van de *Menschen* overgebracht zijn, tot de

Paar-

Paarden, is het waarschijnlijk, dat vooroordeel meer dan ondervinding dezelve geregeld hebben; waar uit volgt, dat er weinig staat te maaken is, op de geheimen der *Paarden-doctors*, en niet veel meer op *Schrijvers*, om dat de een den ander uitschrijft, zonder genoegzaame proeven gedaan te hebben.

De *Droes*, die uit overbrenging of *metastasia* zijne oorsprong heeft, kan door een dragt geholpen worden; dog het is niet gemakkelijk, deeze soort te onderkennen, en gekent zijnde, niet ligt te geneezen.

Zie hier nu nog het voorschrift van een *poeijer*, 't welk men zegt uitneemend te zijn, tegens deeze ziekte.

Neemt *fenugriek-zaad*, *gentiaan* en *hasel wortel*, van elks twaalf oncen; *carline*, *laurier besien*, *ceerenpijs* en *zwavel*, van elks één half pond; *zeven-boom*, *jeneverbesien* en *meester wortel*, van elks vier oncen; snijd en stoot het klein tot een grof poeder.

Dit poeder gebruikt men 's jaars tweemaal bij *Paarden*, die op de Stal staan; maar wanneer de *Ruiterij* zich in *Kampementen*, of elders aan plaatzen bevindt, daar slegt gras en water voor de *Paarden* valt, dan kan men hun als een preservatief, bij elke afneemende *Maan*, drie lepels vol van dit poeder geeven, te weeten drie dagen agter een, alle morgen één lepel vol, en zulks onder het eerste voeder; waar door 't kwaade water belet word, zich tot snot of slijm te zetten, of zich met die te konnen vermengen, daar het *Paard* rede met besmet is.

Maar een *Paard* reeds aan de *Droes* zijnde, moet men aan het zelve negen lepels vol van dit poeder geeven, te weeten drie dagen agter een, dagelijks één lepel vol, 's morgens in 't eerste Voeder en zo vervolgens; dog telkens met een tuschenpoozing van drie dagen, in welke men het poeder niet geeft; ook moet

moet men de *Paarden* het zelve genuttigd hebbende, binnen de drie uren geen drinken geven.

Wanneer men dit middel bij jonge op stal staande *Paarden*, als een preservatief in 't voor- en na-jaar gebruikt, dan zullen veelen, nimmer van de *Droes* angetast worden.

DROOGE LONG, zie HARTKLOPPEN.

FEIVER, zie VEIVER.

GALLEN, zie SPATTEN.

GEBORSTEN ZENUWEN, zie ZENUWEN.

GEZWELLEN. De *Gezwellen* aan de *Paarden*, door slaagen of slooten veroorzaakt, zijn veeltijds niet gemakkelijk te verdrijven. Men gebruikt daar toe *goud-glitte*, *roode-bolus* en *vitriool*, van elks even veel, klein gestooten en met *honing* en *brandewijn* tot eene zelf gemengd op het *gezwel* gesmeerd.

HAKKEN, zie SCHIJTHAKKEN.

HALS, zie VERSTUIKTE HALS.

HART-KLOPPEN. De kentekens van het *Hart-kloppen* of *Drooge-long*, zijn, een drooge hoest en een korten adem; bijkans als bij de *Dampigheid*, echter niet zo sterk. De oorzaak daar van is, dat de *Paarden* zomtjids uit den aassem gereden of overwerkt zijn, of andere groote fatigues gedaan, of 't ook wel in stoffige wegen gekregen hebben. Een goed hulpmiddel daar voor is, ten eersten *gepurgert* en dan *gelaaten* te worden; de drank moet in dit geval zijn, één emmer *water*, waar in één once *drop* van *zoet-hout*, en één pond gestooten *lijnzaad-koek* is vermengd. Wanneer een *Paard* hier van heeft gedronken, kan men er weder wat bij doen om het altoos op zijn plaats te hebben. Onder de *Haver* moet men wat *zemen* en telkens één of twee handvol *lijnkoek* geeven. Ook is voor deeze kwaal zeer dienstig het poeder *diapente*, hier agter beschreeven; men neemt één once van dit *poeder*, kookt het in anderhalf mengen

len *bier* en geeft het aan 't *Paard* te drinken.

Deeze ziekte geneest niet fchielijk; maar men moet dezelve langzaam zoeken te verminderen, als wanneer zij ten laaftten geneest. Het *Konings poeder* hier onder befchreeven, eenigen tijd onder de *Haver* gevoedert, is mede zeer goed voor dit ongemak, inzonderheid, wanneer het *Paard* nu en dan tufchen beiden *gepurgeert* en *adergelaaten* word.

Hoest. Een *Paard*, dat met den *Hoest* is bezet, is daarom juist niet *dampig* of met *hartklopping* gekweld; fchoon het zelve zomtijds tot een teken van deeze beide kwaalen, kan verftrekken. Dikwils is er de *hoest* ook een Voorboode van, veeltijds ook niet. En fchoon de *Hoest* al veelal gering geagt word, zo leert echter de ondervinding, dat veel kwaads daar uit kan voortkoomen. Zomtijds heeft dezelve tot oorzaak, wanneer een *Paard* verhit is en daar op verkoud word, het welk als dan eenige raauwheid in de keel te wege brengt. Andere *Paarden* krijgen eenige verftopping of verdrooging in de Long, dat een kugchen en hoesten veroorzaakt, waar door zij zich zodanig van binnen kunnen forceeren, dat er aderen of vaten van berften, of fcheuringen aan de Long en derzelve Pijpen koomen. Om dit te verhoeden en in tijds te helpen, is noodig en nuttig, het *Paard* te doen laten en 't *bloed* op te vangen, en het zelve met *zemelen* gemengd, aan het *Paard* doen op ceten, en daar na het poeder *Diapente* te doen gebruiken.

Of, neemt anderhalf mengen *roode wijn*; één lood *anijs-zaad*; twee lood *zoet hout* en een vierde pond *rijgen*; kookt dit te zaamen in een mengen *water*, door een doek gedrukt en het *Paard* ingegeven, als waar op men het een uurtje laat ftapvoets wandelen.

Of neem twee lood *drop van zoet-hout*, laat het

in water smelten; neemt dan dat water en kookt er in agt lood rozijnen; doet het dan door een doek, en dan nog warm zijnde daar bij een half lood *Veneet-sche theriaak*; geeft als dan het Paard dit warm in. Dit dus eenige reizen 's morgens gedaan zijnde, is veltijds van een goeden uitslag geweest. Zo het gebeurt dat de Hoest niet wilde wegblijven, neemt als dan een half pond boter, de helft zo veel roosfen-honing; senés bladen en aloë van elks één once; rhabarber, koloquint en laurier-besien van elks twee drachmen, benevens één drachma saffraan.

Zie hier nog twee middelen, die men zeer dienstig houdt in dit ongemak. Neemt hondsdrif, schelkruid en peper-wortel van elks één lood; laat het in twee mengelen bier kooken en geeft het warm in. Of laat het Paard 's morgens en 's avonds een decoctum van groene hei daar men Bezems van maakt, van water gekookt, gebruiken. Dit middel, zo eenvoudig als het ook schijnt, is echter beproefd.

HOORN-KLOOF. Dit ongemak, word bij zommigen ook Kwartier-voet of valsche Kwartieren aan de Voeten genoemd. Eenige Paarden krijgen dezelve aan één Voet, anderen aan twee te gelijk, en zommigen ook wel aan elke Voor-voet twee, een van binnen en een van buiten. Aan de agter-Voeten zjet men ze zeldzaam. Alle Paarden die daar mede bezet zijn, gaan kreupel, inzonderheid op een harde grond en straatwegen. Zommige zijn gemakkelijk te geneezen, met de zalf die wij hier beneeden onder den naam van Hoorn-zalf beschrijven, daar zijn er echter ook, die bezwaarlijker geneezen.

Wanneer de Kloof, van boven van de Kroon af tot aan het IJzer nederwaarts gaat, en op elke treden die het Paard doet, bloed opgeeft; dan moet men omtrent een of anderhalven voet beneden den Kroon, het Hoorn, tot op het vleesch geheel wegneemen,

te weten midden op de Kloof, en dan beginnen aan 't haar van de Kroon omtrent anderhalven duim in 't vierkant; het *Hoorn* uitgenomen zijnde, moet men *gebrande aluin* tot een poeder gestooten, met een dikke compres van *werk* en een looden plaatje daar op binden, ten einde aan 't vleesch 't weeldrige groeiën te beletten, dewijl het zelve altoos geneegen is, wat hoog uit te wasfen; dit onderhoud men, zo lang tot dat het droog is. De Scheur die als dan nog benedenwaarts blijft, moet telkens, wanneer men het boven verbind, met een vogt nat gemaakt worden, 't welk van *koperrood* en *azijn* is gekookt, om van binnen te droogen; dit ongemak op de gemelde wijs behandelende, zal men het zelve in korten tijd kunnen geneezen. Doch men heeft met aandacht te letten, dat wanneer de *Paarden* worden beslaagen, de *Ijzers* ter degen vlak leggen, en op de *Hielen* en overal gelijk dragen, zo dat ze niet waggelen, anderzints zoude de scheur weder op nieuw bersten. *Kalk* met *wit van eijeren* gemengd en daar op gelegd, is mede zeer goed en droogt heel sterk; wanneer nu de wonde geneezen is en men het bovengemelde agtervolgt, maakt het 't *Hoorn* weder sterk; ook is 't dienstig, de *Voet* geduurig met 't smeerē van de hier volgende *Hoorn-zalf*, te onderhouden.

Neemt *lijnolie* zeven oncen, *boomolie* en *schapeongel* van elks drie oncen; *Veeneetsche terpentijn*, *geel-wasch* en *honing* van elks drie en een half once; de *olien* moeten eerst langzaam warm gemaakt worden; het *ongel* en *reuzel* moet ook alleen gesmolten en bij de *olien* afgegooten, en de *honing* op 't laatst ook daar bij gevoegd worden. Het *Paard* word in den beginne alle twee of drie daagen daar mede op den *Hoef* en in de holtens van den *Hoef* gesmeerd; en omtrent veertien daagen daar na, alle agt daagen eens; en als de *Hoeven* weder in een goeden staat gebragt

zijn, dan alle veertien daagen of drie weeken maar eens.

KANKER IN DE VOETEN. Dit ongemak, valt zeer bezwaarlijk te geneezen. Het zelve is een spons- en vezelagtig uitwas, veel na weekagtig Hoorn zweemende. Het meest ontdekt het zich bij de Vork van den binnenvoet, is zomwijlen zo groot als een okker-noot, en zomtjids ook wel als een ordinaar hoender-eij. Zodanige Voeten, die van binnen zeer ruim en hol zijn, en daarbij een wijde Vork hebben, zijn meer dan andere Voeten daar aan onderworpen; ook de agter-Voeten meer dan de voorsten. Zo lang de Kanker geene wortelen tot in de peezen, of in den klein-Voet, of tot op deszelfs been, heeft geschooten, is dezelve nog te geneezen. Zie hier de hulpmiddelen daar voor.

Voor eerst moet men de Voeten het *oude hoorn* tot het levende vleesch toe, geheel en al uitsnijden, de kankeragtige stoffen uit de grond wegneemen, en de plaats zuiveren; dit na behooren verrigt zijnde, strijkt men er dunnetjes *vitriool olie* waar onder een weinigje *steen kalk* is vermengt over, legt daar op wat *werk* en daar over heen een *lederen lap* onder het ijzer, vervolgt met dit verband, tot zo lange het ongemak geheel geneezen is. Doch dit middel moet voorzigtig gebruikt worden, en men verzekert dat het voor deeze zo gevaarlijke kwaal, onfeilbaar is.

KLEM. Dit ongemak bestaat in eene soort van doorgaande *verkoudheid* of *zinking*, die het gantsche **Lighaam** benevens deszelfs deelen bevangt, inzonderheid den Hals en de Kaaken ten eenemaal verstijfd houdt, invoegen dat het *Paard* in 't geheel geen eeten kan nuttigen, en dus meer gevaar loopt van honger, als van het ongemak te sterven. Deeze ziekte is altoos met stuipen verzelt, door welke zamentrekkinge der Peezen, het *Paard* de Oogen zo geweldig

dig verdraait, dat men er niet dan het witte van kan zien; ook heeft het bij tuschenpoozingen, zulke zwaare hart- en zijde-kloppingen, dat men elk ogenblik denkt, het Beest geeft de laatste snik; daar bij is deszelfs Hals gespannen, en het Vel dor. Het begin van deeze gevaarlijke ziekte is gemeenlijk de Koorts, die dezelve gestadig, dan min dan meer, verzelt en bijblijft, en het einde daar van is doorgaans de Dood.

De oorzaak dat zo weinige *Paarden* van dit ongemak kunnen geneezen worden, is, om dat men door de vastgeslootenheid van den Mond, volstrekt niet in staat is, de Geneesmiddelen welke men oordeelt nuttig te zijn, in't Lijf te brengen, en om dezelve door de Neusgaten integieten, kan niet dan met groot gevaar verzelt, geschieden; dewijl door de benaauwtheid zich meestijds de *klap* van de luchtpijp opent, en daar door de dranken in de edele deelen der Borst komende, een onvermijdelijke dood veroorzaakt. Dus blijft er niets andets over, dan tot het *aderlaaten*, *koppen*, *drachten* of *fontenel* zetten, benevens *stoovingen* en *sineeren*, zijn toevlugt te neemen.

Zo ras men bemerkt, dat het *Paard* door de *Klem* is aangetast, moet men terstond aan den Hals, aan beide de zijden van den Buik, de Spoor-ader, en van agteren tusfchen de Billen, zo veel Bloed aftappen, als men oordeelt dat 't *Paard* verdraagen kan. Daar op wagt men twee à drie uren, om aan het bloed tijd te geeven zich door alle de vaten op nieuw te kunnen verdeelen, en dan tapt men op nieuw uit de Borst, de Staart, en uit de Spat-ader, wederom zo veel bloed, als men denkt dat het *Paard* zonder te bezwijken kan uithouden; en zo het gebeurt, dat 't op de agterste deelengeen bloed genoeg wil geeven, dan moet men eenige uren daar na, aan de andere zijde van den Hals laten, en aldaar genoegzaam

bloed aftappen; en indien de kragten van het *Paard* zuks toelaaten, moeten deze laatingen, na eene tuschenpoozing van vijf of zes uren, nog eens worden herhaald. Daar en boven moeten voor en agter in de *Billen*, *drachten* zelfs ten getale van vier of vijf gezet worden; men kan ook de *Paarden* in plaats van *drachten*, koppen zetten. Indien de dragten tot *citeren* komen, is er groote hoop van geneezing. Bij dit alles moet men ook tragten het *Paard* zijne *Kaaken* beweeglijk te maaken, en dezelve tot dien einde aan beide zijden smeeren en ter deegen met verzagtende oliën bestrijken; zo als bij voorbeeld, met de *kleine hijsop*, *camillen*, *lelien* of *roosen-olie*; na deeze sineering, moet men ook nog warme pappen om den *hals* en de *Kaake-beenen* leggen; als van *camille-* of *melilote-bloemen*, *kaasjes-bladen* enz., met *lijnzaad-meel* gemengt en in *dun-bier* gekookt, en daar na een weinig *olie van witte lelien* daar op gedaan en ter deegen warm omgeslagen, daar bij het *Hoofd* toegedekt en warm gehouden.

Als men zo verre kan koomen dat het *Paard* den *Mond* eenigzints open doet, dan is het best dat men het zelve een goede dosis van het *Hartsterkend-poe-der* hier na betchreeven, geeve, ook zal het *poe-der Diapente* als dan een weergaloofse uitwerking doen. Wanneer het *Paard* teffens zwaar door de *koorts* is aangetast, zo is het noodzaakelijk dat men aan't zelve 's avonds een *verzagtend lavement* geeve. Gedurende deeze ziekte, moeten de *Paarden* geen ander drinken hebben, dan *water* met wat *honing* en *roggenmeel* gemengt.

De *Duitschers* inzonderheid de *Boeren*, neemen wanneer hunne *Paarden* de *Klem* overkomt, twee *Roggen-brooden*, en leggen die zo heet als zij uit den *Oven* koomen, op elke zijde van de *Kaaken* een. Andere storten de *Paarden* van eene *Brug* of ander ver-

verhevene plaatze, in 't water; nog anderen meenen dat ongemak te boven te koomen, door het *Paard* in 't water te doen zwemmen; en de Franschen hebben in gebruik om in deeze ziekte, den Mond des *Paards* open te schroeven, of op eenige andere wijze met geweld open te breeken, en als dan geneesmiddelen aan 't *Paard* toe te dienen; doch dewijl hier door dikwils gebeurt, dat de Kaaken gebrooken en bedurven worden, is deeze handelwijs niet raadzaam op te volgen.

KOEIJ-SPATTEN, zie SPATTEN.

KOLLER of *Dolle Kollen*, is bij de *Paarden* bijkans dezelfde ziekte, als bij de Menschen de kranzinnigheid of ijlhoofdigheid, en bij deezzen zo wel als bij geenen van tweërlei aart; te weeten de *stille* en de *dolle Koller*. Beide ontstaan uit eene zwaare verstopping in de hersenen, welke voortkomt uit de waasem van een groote doorgaande brand, die uit het Lighaam na het Hoofd vliegt, en de Hersenen ontfeld en verdroogt.

Bij de eerst genoemde of *stille Koller*, ziet men het *Paard* in een gestadige duifeling, even of het dronken waare, met het Hoofd tuschen de Beenen, regt uit voor zich heen gaande, zonder zich te willen om draaijen; deszelfs Oogen schijnen het onderste boven gekeert te zijn, het loopt met het Hoofd tegens alles aan, zonder te kunnen zien waar het gaat, en zomtijds valt het met de grootste onbesuistheid en ongevoeligheid op de grond neder, daar het dan een langen tijd blijft leggen, even als of het dood waare.

Deeze ziekte moet genoegzaam op dezelfde wijze behandelt worden, als de *Klem*; te weeten men *aderlaat* het *Paard* dikwils na malkanderen, zet het *drachten*, en geeft 't zelve het hartsterkend of andere cordiaale poeders in.

Na de gedaane laatingen, is het best dat men het *Paard* van de Stal in de opene vrije lucht brenge, om dat deeze ziekte volstrekt geene bedomptheid kan verdraagen; om deeze reden is het zeer goed, dan men, indien de jaars-tijd zulks toe laat, het *Paard* in een Weide brenge en aldaar een Paal gelijks gronds in de aarde doe slaan, en het zelve met een sterk-touw om den Hals, van omtrent agt of tien vademmen langte, daar aan vastbinde, doch met die omzigtigheid, dat het er zich niet aan kan wurgen, en het *Paard* dan zo laten leggen en begaan; waar bij nog zeer dienstig is, het zelve in de Neusgaten te spuiten, een agtite mengelen *wijn-azijn*, met half zo veel *boom-olie* gemengd, benevens fijn gestooten *peperen mostert-zaad* van elks een drachma, en zulks in twee reizen, te weeten 's morgens en 's avonds. Wanneer het *Paard* weder bij zich zelve begint te koomen en te bedaaren, dan moet men het in eens ingeeven, een vierde mengelen *wijn-azijn*, half zo veel *boom-olie* met een lepel vol *fijne zuiker* onder een gemengd, en het zelve 's anderendaagsch nog eens herhaalen; ook kan men daar te nevens eenige *drachten* zetten, inzonderheid aan den Hals en agter de Ooren. Een once van het poeder *Diapente* in een mengelen *bier* gekookt en ingegeeven, is mede dikwils van een goede uitwerkinge. De *Drank* voor het *Paard* moet niet anders zijn, dan *water* met *roggen-meel* en *honing* gemengt.

Hen beste dat tegens den *Koller* kan in 't werk gesteld worden, is om mij van de spreekwijs der *Paarde-Smids* te bedienen, dat men den zelve wegneeme. Dit geschied, door met een dun gloeiend ijzer twee openingen aan 't Voorhoofd onder het *Toupet* te maaken, en daar tusschen vel en vleesch een *dracht* te zetten, om door dat middel, de vogten, dampen en duifelingen in het Hoofd te verdeelen en er uit te

voeren. Deeze operatie kan niet wel anders dan door een ervaren Hoef-Smid of een andere dies kundig, werktellig gemaakt worden.

De *Dolle Koller* is niet anders, dan een soort van verwoede Razernij; gedurende welke het zeer gevaarlijk is, omtrent of bij het Paard te koomen. Een *Paard't* welk van dit ongemak aangetast is, wil eeten nog drinken; het woelt, spartelt, slaat met 't Hoofd heen en weder tegens alles aan, en maakt de vervaarlijkste grimatsen; en indien het in die toestand los brak, zoude het verre gaande ongelukken kunnen aanrigten. Veelen zijn van gevoelen geweest, dat deeze dofligheid zijn oorsprong had, van een Worm die uit den Staart voortkwam, en van daar allengskens langs den Rugge streng tot in het Hoofd aan het harde Moedervlies voortging. Doch men weet thans beter, en dat de ziekten, welke de zenuwen, peezen en spieren aandoen, zeer wel in staat zijn deeze toevallen uit te werken.

Het is bijkans onnodig, hulpmiddelen tegens dit ongemak voor te schrijven, dewijl het niet alleen, zeer moeilijk maar teffens niet minder gevaarlijk is, te naderen om hen iets in te geeven. Doch indien zulks kan geschieden, zo zullen de Latingen, Drachten, Lavementen en Purgatien het meeste effect doen. Intusfchen moet men zorge draagen dat het *Paard* op zulk een wijze vastgebonden zij, dat het 't Hoofd niet aan de Muur nog tegens de Krebbe kan kwetzen.

KOLIK of *Buikpijnen*. Deeze ziekte word gekend, wanneer zich de *Paarden* dikwils nederleggen en geduurig weder opstaan, als mede alle ogenblikken na den Bulk kijken. Zo dra men dit betpeurt, moet men hun wat gestootten *seven-boom* met een vierendeel mengelen *jenever* ingeeven, daarbij in den Mond bloedlaaten. Ook is het zeer goed één once *theriaak* in

een vierde mengen *brandewijn* geroert, het *Paard* integeeven.

¶ Of neemt *anijs*, *venkel* en *komijn-zaad*, van elks 8 lood; stoot daar onder twee lood *nagel-gruis* tot dat alles ter deegen fijn is; doet er dan nog bij een half pond hard geroost en geraspt *roggen-brood*, en giet op dit alles agt mengen kookend heet *bier*, laat het wel uittrekken; en geeft dan het nat in twee reizen het *Paard* warm te drinken.

KOORTS. De *Paarden* zijn eveneens als de *Menschen*, aan *koortsen* onderworpen. Dit ongemak bestaat bij dezelve, in een geduurige bovenmaatige beweging van het *Bloed*, 't welk meest aan eene ontsteltenis van het *Hart* toeteschrijven is, wordende door eene kwaade werking der levensgeesten opgezet, waar door eene gevoelige drukking der *Aderen* word veroorzaakt, en hier door het bloed niet alleen aangezet en verhit, maar ook alle deelen des *Lighaams*, in derzelve gewoone werkingen gestremd.

Bij de *Paarden* kan men de *Koortsen* in tweërlei soorten onderscheiden, namelijk in *eigenlijke* en *toevallige*. De *eigenlijke koorts* is de zodanige, waar aan een *Paard* laboreert, zonder dat het door eenig ander ongemak verzeld gaat, gevolgd of voor afgegaan is, en na welkers ophouding het *Beest* zich eenigen tijd weder wel en gezond bevind. In tegendeel worden de *toevallige koortsen*, door het een of ander in of uitwendig pijnlijk ongemak veroorzaakt, en houden wederom op, zo dra het zelve geneezen is.

Wanneer men bespeurt, dat een *Paard* door de *eigenlijke koorts* is aangetast, als dan is het beste middel, dat men het terstond in de beide zijden, of wel aan den *Hals* eene ruime laating doe, en ten minsten vier pond bloed aftappe, en voorts dit klisteer toediene; neemt *gersten-water* drie pond, *salie* en

rosemarijn van elks één handvol, *vioolbladen* en *glas-kruid* te zaaamen één handvol; dit sijn gesneden zijnde, doet er bij een kleine handvol *zout*, en laat het te zaaamen een kwartiers uur kookken, waar na men het door een doek laat loopen, en bij dit nat voegt zes lood *roosfen-olie* en even zo veel zoete *amandel-olie*; het zelve moet warm ingespuut worden.

KOUDE-PIS, zie LOUTER-STAL.

KREBBEBIJTEN. Het *Krebbebijten* is een leelijk en schadelijk gebrek in de *Paarden*, 't welk van de eene tot de andere overerft, en daarbij niet ligt valt te geneesen; dewijl bij de ontstaaning van deeze kwaade gewoonte, het *Paard* veeltijds een ongemak in den Hals bekooft, waar door het als gedwongen word, dit gebrek geduurig werkstellig te maaken, en ook andere jonge *Paarden* daar toe te verleiden. Het ongemak waar door het *Paard* genoodzaakt word te *krebbebijten*, bestaat in eene uitrekking van den ingang der Keel of Slokdarm, waar van zich eene holte vol vouden op de wijze van een Buidel forneert, en waar in zich het voeder vastzet, 't welk dan door zijne steeking of prikkeling, ongemak en pijn veroorzaakt, even eens als een Mensch die bij ongeluk iets in de Luchtpijp heeft gekreegen, gestadig moet hoesten; dus moet het *Paard* ook zo lange kroppen, tot dat de prikkelende spijsje daar weder uitgeraakt is.

Tegens deeze uitrekking der Slokdarms, zijn genoegzaam geene hulpmiddelen, wanneer dezelve verscheidene jaaren geduurt heeft en de Buidel even als een oude geplooid Laars geworden is. Doch nog niet geheel en al veroudert zijnde, hebben de volgende middelen veelmaalen, eene volkomene geneezing te wege gebragt.

Een *Paard* dat met 't ongemak van *Krebbebijten* is be-

behebt, moet men gedurende eenigen tijd alle voedsel onthouden, tot dat het regt hongerig is geworden; als dan geeft men het een voeder *haver*; doch eer hij begint te eeten, bind of sleuft men hem een lange sterke drijf-koorde bij de Kinnebakken om den Hals, en trekt die zo stevig toe, dat het *Paard* niet als met veel moeite en ter nauwernood eeten kan; wanneer het dan eenige reizen geslokt heeft, zo laat men de sleuf of struip van de koorde een weinig los, zo zal het *Paard* wel haast volgens zijne gewoonte beginnen te kroppen; doch zo dra hij zulks begint, moet men aanstonds de koorde sterk toetrekken, zodanig dat hij niet dan ter nauwernood kan ademhaalen; indien deeze tuchtiging dikwils word te werk gesteld, en herhaalt, zo zal het *Paard* allenskens deeze ondeugd afwennen. Doch zo dit niet mogte helpen, moet men ook inwendige middelen gebruiken die in staat zijn den uitgerekten Buidel zaamentetrekken. Bij voorbeeld, men neemt een half drachma *aluin*, en mengt de helft daar van klein gftooten zijnde, onder een handvol *zemelen* en geeft zulks 't *Paard* 'smorgens nugteren in, en d' andere helft van de *aluin* op gelijke wijze 'savonds, een uur voor het laatste voeder; de volgende morgen, blaast men het *Paard* een vierde drachma gepoederde *aluin* door middel van een pijpje in de Keel of Slokdarm, en 'savonds wederom even zo veel; hier moet men drie dagen lang mede aanhouden, en als dan een goede *citroen* neemen, dezelve in vier deelen snijden en in een grof wijdagtig linnen doekje naaijen, voort het zelve 't *Paard* digt, aan den Hals hangen; of men bind het zelve op 't Mondstuk, zodanig dat het *Paard* 't niet kan breeken, maar met de Tong er 't zap kan uittrekken; dit word tusschen de voederings-tijd in, werktellig gemaakt, en men vervolgt hier vier dagen agtereen mede; waar na men er veertien da-

dagen lang met ophoud , en gebruikt als dan de *Citroenen* wederom vier dagen na malkander , onder tusfchen kan men uitwendig ook nog dit volgende te werk ftellen; te weteen, men bind op 't keeltouw van de Trekhelfter de fchil van een verfche *Citroen* die voor af in *Camfer-brandewijn* of *Spijk-olie* is bevoigtgd, en gespt de gemelde keelriem wat vast toe, op zulk een wijze dat de *citroen-fchil* net tusfchen de beide Kinnebakken, daar de Buidel zich inwendig bevind, komt te leggen; die keel-riem moet echter niet zo vast toegegespt zijn, dat zulks 't *Paard* in 't eeten en fnuiven hinderlijk zij. Deeze *citroen-fchil* moet er op gemelde wijze nagt en dag op blijven leggen, en wanneer die droog word, moet men er een verfche opbinden.

Indien dit middel niet kragtig genoeg is, om de Zak of Buidel zamen te trekken, zo neemt men *dialpalm-zalf* een half lood, *citroen-zap* één drachma, *terpentijn* en *camfer-geest* van elks een half drachma, dit laat men onder malkanderen smelten, en dan koel en ftijf geworden zijnde, smeert men het op een stuk *zeemsleer* van grootte als een uitgebreide hand, en legt het 't *Paard* tusfchen de Kinnebakken, ter plaats daar men denkt dat de Zak zit; deeze pleister legt men veertien nagten na malkander op, en doet die over dag weg.

Of neemt *roode terpentijn-wasch* één lood, *spijk-olie* en *Paarde-melk* van elks één drachma; laat het op een zagt vuur onder malkanderen smelten en roert het wel door een; vervolgens van het vuur genoomen en wat ftijf geworden zijnde, smeert daar van op een stuk *zeems-leer*; en gebruikt deeze pleister een veertien dagen lang, op dezelfde wijze als de bovenftaande.

Indien geene van deeze middelen helpen, zo is zulks een teken dat het gebrek ongeneeslijk is, door dien

dien de vouden of plooijen van de gemelde Buidel te hard en diep geworden zijn, zo dat ze door geen Geneesmiddelen weder zagt gemaakt, en weggenoomen kunnen worden.

KREUPELHEID IN DE BORST, zie BOEGLAMINGHEID.

KWARTIER-VOET, zie HOORN-KLOOF.

LEEST, dusdanig noemt men een ongemak, de Paarden in de Agterbeenen onder de Hak agter op den Schenkel overkoomende, zijnde eene dikte die eenigzints bolagtig, doch niet heel zagt is, en welke veroorzaakt dat de Paarden kreupel gaan. Dit ongemak word op dezelfde wijze geneezen en verdreven als de OVERHOEVEN, en bestaat in den beginne, niet dan in een vogt het welk uit de zenuwen sijpert, zich op de bovengenoemde plaats zet, en door den tijd hard word. Indien maar terstond de nodige zorg voor dit ongemak word gedraagen, geneest het spoedig.

LEGER, zie STOL-ZWAM.

LONGE-VUUR. Het *Longe-vuur* is eene zeer gevaarlijke en teffens besmettelijk ziekte, waar aan veele Paarden sterven. Deeze ziekte is van drieërlei soorten, waar van de eene min of meer geneeslijker is dan de andere, en uit dien hoofde wel van elkander onderscheiden, en verscheidelijk behandelt moet worden. De eerste soort is een *heet-en besmettelijk droog vuur*; de tweede *eene vogtige en wateragtige verrotting*, die van binnen rondom het Hart en in de edele deelen, of wel in de Borst huisvest; de derde soort, is *eene galagtige vermenging met het Bloed*. Dewijl dit ongemak zo verscheiden is, moet het gevolgelijk ook door onderscheidene geneesmiddelen geholpen en gebeterd worden, en diensvolgens moet in den aanvang naauwkeurig gelet worden, door welke van deeze drie soorten het Paard aangetast is.

Dit

Dit ontdekt men 't best door middel van de Oogen, op de volgende wijze: Wanneer een *Paard* met de tweede soort, namelijk met het *natte en verrotte vuur* besmet is; als dan zal men deszelfs Oogen wijd openmaakende, ontdekken, dat dezelve rondsom vogtig en bleek, en de adertjes en vliesjes met eene bleeke stoffe of wateragtigheid vervult zijn; daar en tegen zal het zelfde vogt bij de *galagtige ziekte* er geelagtig uitzien, en zich zodanig in de Ogen vertoonen, als de ziekte van binnen in het Lighaam gesteld is: Het *besmettelijke vuur* of de eerste soort, kent men, door dat de grootte hitte, die het verbrande bloed verft, de Oogen veel donkerer vertoond, en de kleine adertjes er geheel rood bruinagtig en brandig uitzien; ook raakt bij deeze laatste soort, door de zwaare verhitting en brand, het bloed zodanig aan 't kooken en gisten, dat alle de deelen in 't Lighaam zodanig verbranden, dat zij eindelijk alle zo zwart worden, als of ze bij 't vuur of in den oven gebraden waaren. Deeze groote verhitting, moet men terstond in den begiune door *drachten, koppen, laatingen* en bekwaame *dranken*, van welke laatste de voorschriften hier beneden zijn te vinden, zoeken te stuiten, want wanneer deeze kwaadaartige brand, reeds te verre om zich heeft gevreeten, zijn alle middelen vrugteloos.

Bij het *galagtige longe-vuur*, heeft het bloed zich, met de gal vermengd, en deeze de overhand gekreegen hebbende, word daar door het geheele Lighaam aangesteeken en bedurven: Deeze soort van ziekte die veel overeenkomst heeft met de *geel-zugt* in de Menschen, is insgelijks zeer gevaarlijk, doch nog geneeslijk als zij niet al te zeer veroudert is, om dat het galagtige bloed ten deele kan afgetapt worden, en 't overige door *drachten, of koppen en dranken* verbeterd worden.

Het *vogtige Longe-vuur*, schoon niet zo besmettelijk als het eerstgemelde, is nochtans het bezwaarlijkste van drieën te geneezen, uit reden dat deeze vogtige verrotting gemeenlijk langzamerhand is gekomen, en zich zelfs binnen het Middenschot geplaatst, zijnde dus buiten de Maag en Darmen, alwaar de geneesmiddelen bezwaarlijk of in 't geheel niet, kunnen bijgebracht worden. Dit is ook de reden, dat weinigen er van geholpen worden, ten zij men terstond in den beginne van de kwaal zulks gewaar wordende, deeze volgende remedie gebruike.

Neemt *gemaalen pok-hout* en *lange peper* van elks een lood; *laurier-besjen* en *zevenboom* van elks twee lood, en *galiga* een lood; stoot alles ter degen klein, kookt het in twee mengelen *bier*, en geeft het 't *Paard* drie dagen agter een in. Dog alvorens dit in te geeven, moet men het *Paard* aderlaten, en als dan met het *vierkruid*, agter aan de Billen en aan de Borst koppen.

Of neemt een half lood *Veneetsche-theriaak*, een vierde mengelen *boom-olie* en even zo veel *brandewijn*; dit ter deegen onder een geroerd zijnde, geeft men het *Paard* in, na het zelve te vooren bloed gelaaten, en met *vierkruid* gekopt te hebben; de drank moet zijn *laauw-water*, met *roggen-meel* en *honing*.

De volgende remedie zegt men ook zeer dienstig te zijn, inzonderheid voor het *galagtige longevuur*.

Neemt *boontjes holwortel*, *bakelaar*, *rhubarber* en *coloquint* van elks twee lood, *witte nieswortel* een half lood, en *theriaak* een vierde loods, kookt dit te zamen in zes mengelen *bier* tot zo lange als een derde verkookt is, en geeft het dan in drie reizen in.

Of neemt, *duivels-drek* een half lood, *angelika* een

een derde loods, benevens een ordentelijke *look* of *uile* die ter deegen geschild en gekneust moet zijn, doet dan alles te zaamen in een linnen doekje, en bind het op het mondfuk van 't *Paard*, op dat hij er aan kan zuigen.

LOOP, zie AFGANG.

LOUTER-STAL of KOUDE-PIS, is een ongemak 't welk meest uit de verandering of brakheid van 't water, 't welk een *Paard* drinkt, voortkoomt; ook wel door 't nuttigen van mufte haver, of stoffig, stinkend en bedurven hooij. De *Paarden* welke dit ongemak overkoomt, willen geduurig drinken, en telkens kort op malkander pisen, 't welk er ook maar bij beetjes uitkoomt. Het water dat zij loofen, is gemeenlijk zeer helder, een teken dat de dikke stoffen te rug blijven, welke het *Paard* een zwaare brand in het Lichaam veroorzaakt, waar door het zelve in korte dagen zo dun en magteloos word, als of het een zwaare ziekte doorgestaan had. Het gemeenste en eenvoudigste hulpmiddel voor dit ongemak is, vijf of zes *roode tichel-steenen* hoe ouder hoe beter, in 't vuur gelegd, en geheel laten doorbranden, en dan zo gloeiend in een tobbe met water geworpen; en als dit water weder koud is geworden, dan het *Paard* daar van laten drinken, zo veel als het wil; en dit water opgedronken zijnde, dan wederom andere steenen gebrand, en het water daar van aan het *Paard* te drinken gegeven. Ook is het niet kwaad, wanneer men het *Paard* in dit geval aderlaat.

Ook zegt men dat de *bladen* van *zwarte aalbessen* gekapt en onder de Haver ten eeten gegeven, een zeer goede remedie voor de *louter-stal* is. Insgelijks zijn gestooten *krijt* in water gedaan, en dan aan het *Paard* te drinken gegeven.

Of, neemt *alands wortel*, *gentiaan*, *carde benedicté* en *alssem*, van elks één lood; maakt het zo klein

als doenlijk is, en kookt het geduurende een half uur in twee mengelen *wijn*, en geeft zulks het *Paard* in twee reizen in; hier bij kan men het *Paard* ook aan den Buik aderlaaten.

Of, neemt *gebrande leem* of *kleij* van een afgebrooken Bakkers oven, legt dat in *water*, en geeft hier van het *Paard* eenige dagen lang te drinken; dit verzekert men, een uitneemende en beproefde remedie, voor dat ongemak te zijn.

LUISEN. Wanneer de *Paarden* met dit Onge diert zijn bezet, zo neemt *tabaks-steelen* en kookt die met *loog* van *hout-asch*; doet dat kookzel door een doek en voegt dan bij 't nat een weinig *arsenicum*, en wast het *Paard* daar mede.

Of, neemt *præcipitaat*, een half lood; en *zwavel* vier lood, met zo veel *verkens-reuzel* als nodig is, om er een zalf van te maaken, en smeert daar mede het *Paard* op de plaatzen daar de meeste *Luisen* zijn, wast 's anderen daags dit smeerzel, met warme loog en zeep weder af.

MAGERHEID. Wanneer men *magere Paarden* heeft, die hoe oplettend men dezelve ook oppast en voedert, echter niet willen groeijen, moet zulks aan een kwaade en bedurven Maag toegeschreeven worden, als mede aan bedurven bloed, of ook wel zomtijds aan een inwendige brand of vuurigheid. Hier voor is goed, dat men in de eerste plaatst, de bijzondere groote zenuwen, van agteren onder den Buik in de flancq zittende, als waare het van den Buik afhaale en los trekke, dewijl als dan de Buik dies te beter zal kunnen uitzetten. Daarna geeft men het *Paard* eene *purgatie*, tweemaal in agt dagen, en tap het daar bij tweemaal bloed af. Dit gedaan zijnde, moet men de volgende middelen gebruiken.

Neemt een half spint *Mout*, met eens zo veel *tarwen-zemelen*, doet dit zaamen in een ketel, en kookt het

het met zo veel water als genoeg is; ter deegen gekookt zijnde, zo geeft het laauw aan het Paard te eeten en het nat daar van te drinken, zo veel als het inaar lust en hebben wil. Vervolgens, moet men in plaats van Haver *geweeekte rogge* voederen, en zulks zo lang tot dat men ziet en bemerkt, dat het bloed verkoelt en de Maag gezuivert is, als wanneer men weder tot het gewoone voeder kan overgaan, mits telkens wat *geweeekte rogge* onder den *haver* te mengen. Dit middel is veeltijds geprobeerd, en uitnemend goed bevonden.

Gemaal en *boonen-meel* onder de *haver* gemengt, met *bier* vogtig gemaakt, en te eeten gegeven zijnde, maakt mede *magere Paarden* vleeschig. Na het gewoone voeder, een hand vol *hennip-zaad* aan de *Paarden* gegeven, maakt dezelve kort haarig.

MOK-VOETEN. Dewijl dit ongemak grootelijks verschillende kan zijn, zo is het nodig dat altoorens men tot derzelve geneezing overgaat, men de oorzaak en het onderscheid daar van onderzoekt; want sommige deezer accidenten moeten door sterke hulpmiddelen aangetast worden, en anderen in tegendeel vereischen een geheel zachte behandeling en zalven. Sommige *Mokken* koomen van zinkingen, die onder in de uitlokken der Beenen vallen, en door dien brand, gaten veroorzaaken: Deeze soort van *Mok* kan niet de minste scherpe *zalf* verdragen, maar moet door *zachte middelen* en *pappen* behandelt worden. De beste pappen hier toe te gebruiken, zijn *rogge-meel*, *seuzel* en *bier*, benevens wat gestooten *lijn koek* onder malkander vermengt; ook is de *basilicum-zalf* in dit geval zeer dienstig.

Eene andere soort van *Mok* is, bij welke wel gene gaten in de Beenen koomen, dog die insgelijks zijnen oorsprong heeft, uit scherpe, heete en bedurven vogten, die zich onder in de Beenen zoeken te

ontlasten. Deeze soort van *Mok*, kan door de volgende zalf worden geneezen; neemt *egijptiacum*, mengt daar onder *gebrande aluin* en *Spaans-groen*, en maakt het zo sterk als nodig is om op te droogen; neemt voorts twee oncen *witte-vitriool*, kookt die in een half mengelen *wijn-azijn*, en wascht het ongemak daar alle dagen eenmaal mede. Bij deeze smearingen en waschingen, is ten hoogsten noodzaakelijk, dat men de *Paarden* aderlaate en purgeeren, om daar door de vogten te verdeelen, en de geneesmiddelen beter te doen werken.

De derde soort van *Mok* bestaat, in geheele *Stinkvoeten*, waar uit water en schuim zijpert, en waar bij nog zomtjids karbonkels aan de Beenen koomen, die als dan moeten weggesneeden, de Beenen glad gemaakt, en voorts alle dagen gesmeert worden, met de volgende zalf; neemt *koper-rood*, *gebrande-aluin* en *Spaans-groen*, van elks één once; dit te zaamen fijn gestooten, met een once *arsenicum* en een half lood *kwiksilver*; laat het dan alles smelten in een half pond *Varkens-reuzel*, en eens ter deegen opkookken, en voorts al roerende koud worden.

Zie hier nog eenige voorschriften van zalven en waters, die ongemeen dienstig voor de *Mokvoeten* zijn.

Neemt *Spaans-groen*, twee oncen; *goud-glid*, *vitriool* en *gebrande-aluin*; van elks één once, stoot het alles fijn, en laat het al roerende met één pond *honing* gedurende eenige minuten kookken, en laat het ingsgelijks al roerende koud worden. Zo dit niet genoeg mogte droogen, zo roert er als dan nog een weinig *arsenicum* onder.

Neemt *koper-rood*, *witte vitriool*, *aluin* en *lange-peper* van elks twee oncen; *Spaans-groen*, één once, en *mercurius sublimaat*, één crachma; dit alls ter degen fijn gestooten zijnde, zo kookt het in een nieuw
ver-

verglaasde pot met vijf mengelen *regen-water*, en wascht daar dagelijks het ongemak mede.

Of neemt *koper-rood*, agt lood; *aluin*, één lood; *zwavel* en *galnooten*, van elks twee lood; dit alles fijn gestooten zijnde, in een mengelen *wijn-azijn* gekookt, en daar dagelijks mede gewasfchen.

Of neemt één mengelen *wijn-azijn*, met vier oncen *witte-vitriool* gekookt, en wascht daar alle dagen het ongemak eens mede, dit droogt sterk en is meest altijd goed.

Of neemt *zwarte-zeep* en mengd die met ongebluste *kalk*, tot een zalf, en smeert daar mede; dit droogt insgelijks zeer sterk.

Men zegt, dat de *Mok-voeten* dagelijks verscheidene maalen met *Menschen-pis* gewasfchen wordende, in korten tijd geneezen, en daar bij verhoed, dat het kwaad niet in 't Lighaam word gedreeven.

MOND-GEBREKEN. Dikwils ondervind men, dat de *Paarden* het eene of ander letzel in de Mond krijgen, het zij door een of ander kwetzuur of venijnigheid, of ook wel door den water-kanker. Alle deeze ongemakken vallen gemakkelijk te geneezen. Wanneer er eenige kwetzuur in de Mond is gekoomen, als dan neemt men wat *zout-water*, en wascht daar mede de wonde uit; en na dezelve weder wel uitgedroogd te hebben, neemt men wat *honing* met een weinig *azijn* vermengt, en smeert daar de wond mede; dit geneest genoegzaam alle de wonden in den Mond. Dog indien er eenige verrotting is, 't welk men doorgaans de *Water kanker* noemt, als dan moet men die plaats eerst met een poeijer, uit *witte gebrande vitriool* en *gebrande-aluin* zaamengesteld, alle dagen eens ter deegen wrijven, en daarna den Mond weder uitwasfchen met *azijn* en wat gestampte *knoflook* daar onder, met een popje aan een stokje, en daar op den Mond om te verzagten, wel met *honing*

meeren. Dit eenige dagen in 't werk gesteld zijnde, geneest onfeilbaar.

OOG-GEBREKEN. De ongemakken aan de oogen, zijn bij de *Paarden* veelvuldig; wanneer dezelve voortkoomen uit eene *fluxie* of *zinking*, door welker scherpe en kwade vogten, het Kristalijne vogt, of zelfs de Appel, of de Regenboog, of de Vliesen aangetast en verduistert worden, dan kan men sterkere Geneesmiddelen gebruiken, dan bij de zodanige, welke door de een of door d'ander kwetzuure zijn voortgekoomen; ook kunnen de eerstgenoemde beter door *dranken* en *drachten* geholpen worden, dan de laatsten.

Voor *gekwetste Oogen*; neemt een half lood *Gansevet*, smelt het langzaam, en giet het in koud water; dit dient om zand of eenige andere vuiligheid, daar uit te haalen; voorts wat *roosjen-honing*, met een veertje in 't Oog gestreken.

Het Oog te zwaar gekwetst zijnde, en bevonden wordende, dat het *gansevet* al te scherp is, neemt dan *oude-boter*, smelt die, giet ze in water, en mengt daar onder wat *roosjen-honing*, en maakt het tot eene zalf.

Zo het gebeurt, dat het Oog uitwendig gezwollen is, en er materie uitkooft, neemt als dan *eijwit*, *honing* en *roose-water*, onder malkanderen geklutst, en legt het met plukzel of werk op het gezwel. Of neemt *wijn-azijn* met *puts-water*, maakt daar in een spongie nat, en legt die er op.

Zomwilen gebeurt 't, dat de zinkingen eenmaal verdreeven zijnde, wederom koomen. In zulk een geval is 't nodig, dat men de *Han* uit spuite, zijnde dit een klein Beentje aan 't binnenste van het Vlies, van binnen den hoek van 't Oog: Neemt tot dien einde een Naalde met een draad, onderschept het Beentje, dog vooral zonder het Vlies te kwetzen; snijd

snijd het voorzigtig af, en doet er een stukje *ongt-zouten-boter* in, en wascht het alle dagen drie of vier maal met *wijn*, *honing* en *roose-water*, onder een gemengt.

Als een *Paard*, met een Sweep of Spitsgaarde, in het Oog geraakt is, dog niet zodanig dat de Appel is doorgeslagen; of dat er door zwaare brand of zinkingen een schil of vlies, of eenige andere vlakken op 't Oog dreigen te koomen, dan neemt *smout van glas* dat ter degen is fijn geraspt of met een mes geschrapt, en doet of blaast het door een pijpje in de Oogen. Ook is hier goed voor *sal ammoniak* ter degen fijn gemaakt, en met *honing* en *zap van schelkruid* tot een zalf gemengt en in de Oogen gedaan.

Zie hier een geneesmiddel, voor allerlei acciden-ten der Oogen, waar bij de Appel niet beschadigt is, welk geneesmiddel om zijn goede hoedanigheden de *Lapis admirabilis* of *Wondersteen* word genoemd. Neemt twee pond *koperrood*; *aluin*, *lithargirium* en *armenische bolus*, van elks twee oncen; dit alles tot een poeijer gemaakt zijnde, en met drie mengelen *water* in een nieuw verglaasde pot gedaan, zo laat het op een zagt vuur koken, tot dat al het water verteerd is; men moet de gloeiende koolen wat egaal en gelijk om den pot leggen, laat het dan zo op het vuur staan, tot dat 't hard word. Deeze steen kan lang bewaard worden, en wanneer men ze wil gebruiken, zo neemt daar van één lood, legt dit in vier oncen *water*, en doet er alle dagen tweemaal wat van in de Oogen.

Als de Oogen door koude van buiten, of door inwendige oorzaken zwellen; neemt dan vijf *eijer-dooien*, één half pond *kruim* van *tarwen-brood* met een vierendeel lood wel gedroogde *saffraan*: roert de *eijer-dooiers* in eenen schotel, en strooit er eerst de *saffraan* in, en dan de *kruim* van het brood; legt dit

warm op de Oogen, en doet er telkens bij een vierendeel lood *campher* in zoete *amandel olie* gesmolten.

Wanneer een *Paard* een slag, stoot of kwetzuur aan de Oogen heeft gekreegen, of als het reeds een vlak daar op heeft, veroorzaakt door eenige kwetzuur; neemt als dan vier versche *Hoender-eijeren*, opent dezelve aan beide kanten, met een naalde, blaast er het *witte* zodanig uit, dat het *doojier* in de dop blijft; doet dan deeze doppen met de doojers er in, in een pot die men wel geslooten hebbende op koolen zet, en laat de *eijeren* langzaam en wel droogen, dog zonder te verbranden; dezelve ter deegen gedroogd zijnde, doet ze dan in een vijzel met beste *vitriool* de groote van twee nooten, stoot 't beide ter deegen fijn, en maakt uit dat poeijer met bijvoeging van *roose-water*, pillen ter groote van een hafelnoot, en doet er dagelijks eene van in het bezeerde Oog, houd de oogleden zo lange geslooten, tot dat de pil daar in gesmolten is; en vervolgt hier mede tot dat het Oog geneezen is, doch het Oog dient voor de lucht bewaart te worden. Dit is een beproefd middel, dat genoegzaam altoos helpt.

Zie hier nog de voorschriften van twee *waters*, die voor de meeste *Oog-kwaalen* der *Paarden* nuttig zijn bevonden, het zij die door zinkingen, of door de eene of de andere vlakken veroorzaakt zijn.

Neemt *roose-water*, *weegbree-water* en *cardu-benedict-water*, van elks twee oncen; *tutia*, *kandij-zuiker* en *cijprische vitriool* van elks één drachma; alles wel fijn gestooten zijnde in een vles gedaan, en onder malkanderen gemengt, dan zo lange laten stilstaan, tot dat de stoffen zich hebben op de grond gezet, en het water weder is klaar geworden; dan dat water zonder te roeren, in een ander Vles afgestooten; men bedient er zich van, door het met een veertje

veertje, de Paarden in de Oogente strijken.

Of neemt *blauwe-vitriool* en *campher*, van elks twee lood, dit laat men in *roose-water* weeken, en wascht met dit water tweemaal 's daags de Oogen uit; tusfchen beiden dezelve ook met koud *put-water* ver-
verschende.

OVERHOEVEN. Dit ongemak beftaat, in eene bul-
tigheid of knobbel op den Voet boven den Kroon,
wordende door de beweging van den Voet veroor-
zaakt; deeze knobbel tegens de Kroon aanpersende,
maakt dat de *Paarden* die daar mede bezet zijn, hin-
ken. Zij krijgen het meest van horten of ftooten,
of trappen door Bruggens als anderzints; zommig-
gen krijgen het ook door kwetzuuren, en veelen uit
de natuur.

Tegens dit ongemak, zijn verfcheiderlei genees-
middelen. Doch dewijl zommige *Overhoeven* wat
hoog, andere laager, ja zommige zo laag leggen,
dat ze gedeeltelijk van binnen in 't Hoorn zitten, zo
is de geneezing daar van ook zeer verfcheiden. Die
zo laag leggen, zijn zo niet te verdrijven, dan die
welke wat hooger geplaatst zijn. Zie hier het gemak-
kelijkfte middel, voor eene zo laag leggende *Over-
hoef*, en dat veele geholpen heeft.

Neeft *olie van baijen* twee oncen, *maagden wasch*,
honing en *harst* van elks een lood; fmelt dit onder
malkanderen, en roert er dan in fijn gepulverifeerde
euphorbium en *spaanfche-vliegen* van elks een once,
en laat alles te zaamen onder een roerende, koud
worden. Wanneer men het wil gebruiken, moet men
alvoorens op de plaatze daar het ongemak zit, het
haar kaal affcheeren, en dan van deeze zalf daar op
doen, zo dik als het er op wil blijven zitten, en dan
een heet ijzer daar tegen houden, ten einde de zalf op
den Voet warm worde. Hier vijf of zes dagen mede
aangehouden hebbende, moet men met *smereen* op-

houden, en eenige dagen niets daar aan doen, tot dat de rooven afgevallen zijn, en alles weer klaar is; wanneer men wederom smeert gelijk te vooren, en dit tot driemaal toe. Wil men een wat zagter smeersel hebben, zo neemt *brandewijn* en *boomolie* van elks evenveel, onder malkanderen geroert en daar mede gesmeert. Doch zo het dan niet geneezen was; moet men het een maand of twee inzien, en daarna weder, als vooren, met die kuur beginnen en voortgaan.

Indien de *Overhoeven* door de reeds gemelde midelen, niet te verdrijven waaren; neemt als dan een stuk *groen-hout* ter dikte van een hamersteel, het beste hier toe is van *vlier-boom*, en klopt hier den *Overhoef* zo lange en zo sterk mede, tot dat hij geheel week is. slaat hem dan vol vlijmslagen, en laat het een weinig uitbloeden, en als het van zelve begint optehouden, zo neemt *olie van baijen*, laat die kookend heet worden, en bestrijkt daar mede, zo heet, met een wollen kwasje den *Overhoef* gedurende twee of drie dagen; legt er voorts wat dik *werk* op, en daar over een pleister van gesmolten *pik* en laat het zo lang daar opleggen, tot dat het van zelve afvalt; en smeert het dan met *kalk* en *zeep* ondereen gemengt tot dat het geneezen is; waar na het nog eenige dagen, met *brandewijn* moet gewasfchen worden. Op deeze wijze, worden de meeste *Overhoeven* geneezen. Doch ingevalle, dit niet wilde lukken, dat echter zelden gebeurt, dan is er niet anders op, dan dezelve met de *olien* te smeeren, die voor de *Spatten* en *Gallen* gebruikt en men hier beneden op *SPATTEN* kan nazien; of dat men dezelve op de voorschreeven wijze week kloppe, en dan eveneens als de *Spatten* brande; voorts er een heete *Pik-pleister* oplegge, die men er op laat, tot dat hij van zelve er afvalt.

PLEURIA is bij de *Paarden* een ongemak, dat weinig

nig van de *Veiver* verschilt. De tekenen dat het Beest door de *Pleuris* is aangedaan, zijn, dat het zelve niet zo dikwils gaat leggen en weer oprijst, dan wel bij de *Veiver*. De *Pleuris* is eigenlijk eene ontsteeking van het Ribben-vlies, met zwaare pijnen verzeld gaande, en veroorzaakt wordende door verhit, scherp en galagtig bloed, 't welk uit de takken der Borst-aderen valt, tuschen de Spieren van de Borst en het Ribben-vlies in. Deeze ziekte openbaart zich door benauwde pijnen, en is een van de gevaarlijkste ongemakken die de *Paarden* overkoomen. Men moet bij dezelve twee á drie ruime aderlaatingen doen, en voorts de volgende Geneesmiddelen laten gebruiken.

Neemt groene *angelika*, *wijnruit*, *averuit* en *lavas*, van elks twee oncen, stoot het in een mortier en giet er een half mengelen bier op, laat het daar op een weinig staan, mengt het dan door malkander, perst het door een doek, en geeft dan dit nat aan het *Paard*, waar op men het een weinig moet laten wandelen.

Of neemt *holwortel* een lood, *rhubarber* een half lood, *Veneetsche theriaak* en *boom-olie*, van elks een lood; mengt dit te zaamen in een mengelen heet gemaakt bier, en geeft dit het *Paard* warm te drinken.

Of neemt *campher* anderhalf lood, *nagel-olie* en *anijs-olie* van elks een derde lood, *opium* drie grein; maakt de *campher* in de *olien* week en smeltende, doet er dan de *opium* onder, en roert er voorts zes lood *brandewijn* in. Geeft dit het *Paard* op eenmaal in, en zet het dan wel toegedekt op een warme Stal.

Dewijl de *Pleuris* bij de *Paarden* altoos verzeld gaat van een buitengemeene drooge Mond, zo is het zeer dienstig, dat men het *Paard*; zo dra het adergelaaten is, den Mond met *azijn* en *water* waar in

cremor-tartari is gesmolten, wasfche.

RASPEN AAN DE BEENEN, is een ongemak dat uit zich zeiven voortkomt, en in een vogt bestaat, dat gelijk eene daauw uit de gewrigten, zo wel aan de Voor. als aan de Agterbeenen te voorschijn komt, welk vogt tot harde rooven droogt, die men met de volgende zalf moet verdrijven en geneezen.

Neemt *oud spek*, smelt het in een pan en giet het dan in koud water; het vet gestremd zijnde, zo giet er het water af. Neemt als dan een pond van dat vet, doet er bij een half pond *buskruid* met een once *spaansch-groen* beide heel fijn gewreeven; roert het ter deegen onder malkander, en slaat het in een mortier tot een zalf; hier mede moet men de *Raspen* smeeren, zonder in vier of vijf dagen daar verders iets aan te doen, als wanneer de rooven afvallen; en dan dit weder droog zijnde, nog eens gesneert. Men zal het zelden driemaal behoeven te doen, of het ongemak zal volkoomen geneezen zijn, inzonderheid wanneer deeze zalf wat oud is.

Of neemt *boom olie* een once, en *bloem van zwavel* een lood; roert dit onder malkanderen tot eene zalf; en smeert daar mede om de twee dagen eens, het ongemak, tot zo lange het geneezen is,

SCHUREN of BREUKEN. Wanneer een *Paard* een *Scheur* krijgt, het zij in de Buik of in de Liezen; dan moet men het zelve op den grond op zijn *Rugge* nederleggen, met de *Beenen* om hoog, op dat de *Darmen* weder kunnen inzakken. Dan maakt men eene opening zo groot als de *Scheur* is, en naait het eerst, van binnen den band van den Buik, met eenen dubbelen *zijden draad* vast en ter deegen toe, en dan met wat *ongezouten-boter* van binnen gesmeerd; daar op naait men ook het *Vel* van buiten toe, en smeert het met *pepeliöen-zalf* en *boter* onder een gemengt. Voorts maakt men een *looden plaat*, en legt die

die met een stevig compres daar onder, wel en gepast op de gescheurde plaats, om den *Scheur* in te houden, en daar over legt men dan nog eenige dubbeld gevouwe doeken, en eene vaste en wel aangelegde bandage. Dit dus bezorgt zijnde, moet men het van buiten stooven, met *bijvoet*, *kaasjes-bladen* en *heidens-wonderkruid* in *bier* gekookt, en daar wat *oude boter* en *reusfel* onder gedaan. En inwendig dient daar bij gebruikt te worden; *spek-wortel* een once, *salie* een goede handvol, te zamen in goed *bier* gekookt, en alle vier of vijf dagen eens ingeeven. Het *Paard* dient vier of vijf dagen opgebonden te zijn, om te beletten dat het niet gaat leggen. Op de compres en loode plaat moet zorgvuldig gelet worden, dat het windzel behoorlijk vast blijve; daar bij moet het smeren met de *popeljoen-zalf* en *boter*, tot de volkoomene geneezinge toe, onderhouden worden. Indien de Breuk der *Paarden* in de Beurs geschooten is, dan moet dezelve door een bekwaamen hand gesneden en geneezen worden.

Indien de *Long* van het *Paard* gescheurt of gekwetst is, dan ziet men gemeenlijk eenig bloed uit de Neusgaten koomen. Is er aan de *Lever* iets gescheurt of geborsten, dan vertoond zich ten eersten aan den Buik eene dikte of gezwel, ook zwelt het Gemagt teffens zeer dik. En als er iets aan de Milt geborsten of beschadigt is, dan vertoond zich eene hardigheid in de zijden, die mede dik word; ook vergaat hier bij de *Paarden* den eetlust, en gaande, kreunen zij geduurig van de pijn. De *Nieren* beschadigt zijnde, dan pisen de *Paarden* bloed. Wanneer men deeze tekenen van ongemak bespeurt, dan moet men hen verscheidene dagen na malkanderen, het volgende laten gebruiken.

Neemt *boom-olie* en *brandewijn*, van elks een vierde mengelen; mengt hier ter deegen een lood *the-riak*

riak onder, en geeft 't het Paard in; daar bij moet men hun in plaats van de gewoone drank, te drincken geeven, een emmer water waar in een handvol spek-wortel en consolida-wortel is gekookt, en zo wel met het een als ander eenige dagen aanhouden,

SCHURFT, is een ongemak, het welk uit eene doorgaande bederving van de gantsche massa des bloeds voortkoomt, welke zich door een soort van uitslag, naar buiten door de Huid zoekt te ontlasten.

Deeze ziekte is volkoomen besmettelijk, en verspreid ligtelijk haar Venijn onder de andere Paarden, zo zij niet in tijds daar van geholpen worden. Een Paard kan dit ongemak krijgen, van al te lange ruste na zwaare fatigues; uit een overblijfsel van eenige andere ziekte; in welke men verzuimd heeft het zelve te aderlaaten; en te purgeeren; als mede door het eeten van nieuwe Haver, of nieuw en ongebroeid Hooij; of door koude en ongemakken, die het zelve, laat in het jaar in de weide loopende, door regen en wind geleeden heeft; of ook wel door eene opstopping der vogten, welke ontlasting men op de eene of de andere wijze verhindert heeft; of door eene verdorventheid in het bloed, dat nu door eene suppuratie na buiten, zich weer zoekt te zuiveren en te verbeteren.

Het is onbetwistelijk, dat men dit ongemak in korten tijd met smeeren en waschen kan geneezen; maar het is ook niet minder zeker, dat zulke smeeringen en al te verhaaste geneezing, het Venijn van het kwaad te rug houd en weder na binnen drijft, in plaarze van het zelve uit den grond weg te nemen en te geneezen; waar uit dan dikwils veel gevaarlijker ziekens, gebooren worden. Dus is het noodzaakelijk, dat alvorens men van buiten middelen aanlegge, men eerst eenige geneesmiddelen van bin-

nen laat gebruiken; waar toe zeer nuttig en dienstig is, het *Konings* of *Hertogen-poeder* hier na beschreeven; men laat het *Paard* ook eenige maalen purgeeren en aderlaaten; en als dan gebruikt men deze zalf, daar men het *Paard* dunnetjes mede overstrijkt, na het zelve te vooren wel en schoon, met loog van *hout-asche* afgewaschen te hebben; neemt *Varkens-reufel* een pond, *orpiment* een lood, *euphorbium* twee lood, *spaansche vliegen* een lood, *zwavel* twee lood; dit alles fijn gestampt, en onder malkanderen tot een zalf gemengd. Om voorts de rooven los te maaken en te doen afvallen, smeert men het alleen met warme gesmolten *reufel*, en wanneer deze afgevallen zijn, dan wascht men het met *azijn* en *water*.

Het *Schurftige Paard*, met *regen water* waar in een genoegzaame hoeveelheid *tabaks-bladen* of *steelen*, geduurende eenige etmaalen hebben geweekt, zomtijds overgewaschen, zegt men probatum te zijn, na dat de inwendige geneesmiddelen zijn te werk gesteld.

SCHIJT-HAKKEN. De *Dikke Hakken* die gemeenlijk *Schijt-Hakken* worden genoemd, koomen veeltijds voort, dat *Paarden* zich aan dat deel, gestooten, geslagen, of agteruit ergens tegen aangewreven, of wel met de Hak op de bloote steenen gelee-gen hebben, waar door dezelve komt te zwellen, de zenuwen van binnen lekken, en de Hak daar door vol water geraakt. Zo lang het niets anders is, en men er ten eersten bij is, kan dit ongemak wegge-noomen worden, door het zelve dagelijks, vijf, zes of meermaalen met wat *gecampherde brandewijn* te waschen. Dog wanneer dezelve reeds oud en hard zijn geworden, en er zelfs zwamagtige, harde en onnatuurlijke stoffen in zijn gewaschen, dan kan het smeeren en waschen weinig of niet meer helpen,
maar

maar men moet tot het branden overgaan; maaken de eerst van onderen in de dikte een gaatje, zo groot, dat men een vinger daar in kan steeken; dan neemt men een spits toeloopend ijzer, dat gloeiend gemaakt is, en brand daar mede het gat van binnen tamelijk sterk, moetende ten dien einde het ijzer, drie of viermaalen heet gemaakt worden. Zomtijds kooft er een stoffe uit, niet ongelijk aan kult van Haaring; wanneer dit gebeurt, moet het maar maätig gebrand worden, en niet zo dikwils, dan wanneer die stoffe niet te voorschijn komt. Half geneezen, en de dikte nog niet volkoomen weg zijnde, moet men het branden van binnen nog eens herhaalen. Bij deeze Operatie dient men voor al zorg te draagen, dat aan de buiten zijde van de Hak de huid niet te veel verbrand worde, dewijl zulks een leelijke kaale plak zoude veroorzaaken. Na het branden, moet de wonde eenige daagen met *ongezouten boter* toegestopt worden, tot dat er de brand uit is; dan geneest men de wonde met *egyptiacum*. Wanneer de wonde begint te sluiten, moet men zorge draagen dat het vleesch niet veel uitwasfe.

Wanneer men de *dikke Hakken* met wasfchen en sineeren wil verdrijven, zo is het nodig, dat men geduurig, of ten minsten als men aan het wasfchen gaat, de Dikte met de hand, agter van het Been, als 't waare afhaalt en los maakt.

SINKINGEN OP DE OOGEN, zie OOGEN.

SPATTEN; *Bosfen, Gallen*. De meest gemeene Spatten aan de Beenen der Paarden, worden *Koeij* of *Been-spatten* en *Bloed- of Bol-spatten* genoemd. De *Koeij-spatten* zijn hard en droog. Zommige Paarden hebben dezelve aan een, dog andere aan beide Beenen. Ten aanzien van de oorzaak deezer Spatten of *Over-beenen*, is men het nog niet eens; het is nogthans zeker, dat zommige Paarden dezelve krijgen,
door

door groote forcie met loopen, springen als anderszints, gedaan te hebben; als mede dat deeze ongemakken, veeltijds uit de natuur voortkoomen; dewijl men Veulens ziet, die daar mede ter waereld koomen en 't als overgeërfd hebben; het is een kwaad, het welk alle *Paarden* die er mede behebt zijn, gebrekkelijk maakt, en van veel minder waarde doet zijn, schoon zij daar bij nog hinken nog kreupel gaan, 't welk echter door de tijd, de gevolgen daar van zijn en worden:

De *Bol* of *Bloed-Spatten*, koomen mede veeltijds uit de natuur voort, en de *Paarden* die op laag en vet Land gefokt worden, of die vet en bolagtig van Beenen vallen, zijn er 't meest aan onderworpen. Ook kan het gebeuren, dat door hard te loopen, te springen of door groote kragt te doen, de Zenuwen barsten en dus deeze uitpuilig veroorzaaken. De *Bosfen* in de Kniën of Elleboogen agter aan de Beenen, hebben eene en dezelfde oorsprong als deeze *zachte Spatten*. De *Gallen* die gemeenlijk van onderen aan der *Paarden* Beenen; zo wel van vooren als van agteren koomen, spruiten niet minder zomtjids uit de natuur, ook zomtjids door grooten arbeid en geweldige forcie voort; dus al het geene voor de *zachte Spatten* goed is, ook bekwaamelijk en met nut tegens de *zachte Bosfen* en *Gallen* kan gebruikt worden.

Om de *harde* of *Koeij-Spatten* te verdrijven, maakt men de volgende zalf: Neemt *euphorbium*, *Spaansche vliegen* en *laurier-olie*, van elks één once; *harst* en *maagde-wasch* van elks één lood; smelt dit onder malkander tot een zalf, en sineert dit wat dik op de Spat, en houd een heet ijzer daar tegen; op dat de kragt der zalve wel na binnen dringe, en herhaalt dit vier of vijf dagen na den anderen. Zit er veel en dik haar op die plaatze, zo moet het zelve, ten einde de zalf dies te beter doordringe en werke; af

geschooren worden; vervolgens moet men die plaats alle dagen met *brandewijn* waschen, tot dat het brandmerk van buiten geneezen is, en dan nog agt dagen lang met warme *traan* smeeren. En zo dit alles nog niet wilde helpen, en het *Paard* hinkende bleef, is en blijft er niet anders over, dan dat de *Spat* gebrand worde, welke Operatie door een kundige hand dient te geschieden.

Ten aanzien van de *zachte Spatten*, *Bosfen* en *Gallen*, deeze zijn met de voorige van een en dezelfde natuur; bestaande in een vogt, 't welk uit de zenuwen kooft, en zich aan dezelve en aan de *Beenen*, tot min of meer zachte of groote knobbels zet, die van tijd tot tijd grooter, ongemakkelijker en gevaarlijker worden. Om dezelve te geneezen, is het best dat men eerst de zagtste en best geneezende middelen gebruike, die het haair 't minste bescadigen en gene lidtekenen agter laten.

Een zodanig zagt geneesmiddel is *Walvisch-traan*, dit met de hand sterk ingewreeven, tot dat de hand geheel warm word. Voorts een heet ijzer daar tegen gehouden, om het geheel warm in te droogen: Dit eenige dagen herhaalt zijnde, helpt gemeenlijk, dog zo het hier door niet mogte helpen, is zulks een teken dat het ongemak verouderd en verhard is, en als dan zal het volgende hulpmiddel onseilbaar helpen. Neemt *poter-olie* en *vichet-olie*, van elks twee lood; *nardus-olie* en *spijk-olie*, van elks één lood; mengt deeze Olien ter deegen onder malkanderen, en wrijft daar het ongemak, alle dagen heel heet mede.

STEEN-GALLEN. De *Steen-gallen* zijn vlakken van koleur als geronnen bloed, en vertoon en zich in de voeten ter zijde van de *Vork*, als de *Voeten* worden uitgesneeden. Zommigen zijn gevaarlijk, dog anderen niet; de kwaadste *Steen-gallen* zijn, die zich digt bij de spitze van de *Vork*, tegen den Voorhoef be-

bevinden, en deezzen doen de Paarden meestentijd kreupel gaan. Derzelver oorsprong, is zeer verscheiden; zommigen worden door dwang van ijzers veroorzaakt, anderen door bedurven bloed, en nog anderen koomen uit de natuur voort. Als men bij't beslaan van Paarden, *Steen-gallen* vind, dan moeten ze tot den grond toe uit gesneeden worden; voorts *bruine kandij-zuiker* daar op gelegd en met een heet ijzer twee of driemaal ingebrand, en voorts met wat *terpentijn* en *raap-olie* verzagt, als dan beslaat men ze, dat ze ruimte behouden.

Wanneer de *Steen-gallen* zich van vooren bij de Vork tegen de Voorhoef bevinden, zijn zij het gevaarlijkste, als dan moet men dezelve tot den grond toe uitwerken, en verscheidene dagen lang met *terpentijn-olie* smeeren, 't welk uitneemend goed is om dezelve te verdooven; hier dus eenige dagen mede aangehouden hebbende, smeert men daar op *groen gesmolten wasch*, en laat er dat op zitten. Veeltijds gebeurt het, dat de *Steen-gallen*, door venijn of andere kwaadaardigheid, van onderen of van boven zich tot zweeren zetten; dan is't best ten eersten de zool uitteneemen, ten einde de Voet lucht bekomme voorts van boven eenige opening gemaakt hebbende, de zalf *agijptiacum* met werk daar opgelegd; doch zo dit niet genoeg droogde, moet men er een weinig *gebrande aluin* bij gebruiken.

STOL-ZWAMMEN. De *Stol-zwammen* of *Legen*, komen van het leggen op de Hoef-ijzers of op de scherpte van den Hoef, boven aan de Wezels aan de Voorbenen. Als men er ten eersten bij is, kan men deezze *Zwammen* verdrijven door smeeren, met een mengzel van *peter-olie*, *tichel-olie* en *spijk-olie*; dit eenige daagen lang gedaan hebbende, dog niet wilstende helpen, moet men toevlugt neemen tot het branden; als wanneer men eerst eene opening

maakt, en dan den *Zwam* met een gloeiend knopijzer zo lange brand, tot dat dezelve geheel verbrand en daar uit is. De geneezing der wonde geschied, in den beginne, met *ongezouten boter*; dog als de wonde zuiver is, dan bedient men zich van de reeds beschreevene *Wond- en Heel-zalven*. Zo lang de *Zwam* niet volkoomen geneezen is, moet men 's nagts een zogenoemde *Worst* om 's *Paards* been, van onderen tusfchen den Voet en den Kogel woelen, om daar door te beletten, dat het IJzer of de Hoef niet aan de wonde raake, en derzelve geneezinge verhindere of vertraage.

VARENT. De *Varent* is een zeer kwaad en gevaarlijk ongemak der *Paarden*. Dit ongemak openbaart zich 't eerst, vlak van boven midden op het Hoofd daar de Maanen beginnen en daar de Helffter moet draagen; of wel aan beide zijden agter de Ooren, of ook wel aan beide zijden van de Schoft; op welke plaatzen het zelve zich met dikke en zeer spongieuse gezwellen komt op te werpen, die, zich eenigen tijd vertoond hebbende, zomtjids van zelve doorbreeken, en altemets ook wel moeten geopent worden; zij zijn vol etter, en draagen even eens als een *fontanel* of *fistel*. Dit ongemak spruit voort uit een overtollig en uit de Zenuwen koomend vogt, dat daar ter plaatze op de Zenuwen blijft kleeven, en eene groote veretteringe in dezelve veroorzaakt, dewijl dat vogt zo fcherp en doordringend is, dat de zenuwen die daar omtrent gelegen zijn, daar van doorknaagt en bedurven worden: Want, dewijl de zenuwen van een taaije en sterke zelfstandigheid zijn, zo kan 't bedurven vogt, niet ligtelijk van het overige goede afscheiden; waar uit volgt dat de *Varent* niet altijd op eene en dezelfde wijze kan geneezen worden; want het scheelt veel als men er in tijds kan bij zijn, voor dat 't kwaad in de zenuwen is door-

gedrongen, als wanneer het zelve gemakkelijk door laatingen, poeijers en dranken kan geholpen worden, door welke men de opgezette bolle vogten opdroogt, en de verdere *putrefactie* in de zenuwen stuit. Maar als het kwaad reeds veroudert en ingeworteld is, dan kan het zelve door de gemelde geneesmiddelen en behandelingen, niet geholpen worden, maar men moet als dan tot het snijden en branden zijn toevlugt neemen.

In het eerste geval, is het beste hulpmiddel veel bloed aftetappen, en dan te neemen *witte vitriool*, *zwarte- en witte nies-wortel*, benevens *zoethout*, van elks vier lood, te zaamen in een linnen zakje genaait, en in een tobbe met water gelegd, en het *Paard* daar van laten drinken, en als het water af gedronken is, wederom ander daar op gegooten, en daar mede tien daagen aangehouden.

Dog zo men hier op geene beterschap mogt bespeuren, moet men het *Paard* deezen drank ingeeven; namelijk, *pokhout*, *zevenboom* en *kreeftsoogen*, van elks twee lood te zaamen in vier mengelen *dunbier* gekookt; dit in drieëngedeeld, en drie dagen na malkanderen, elken dag één deel daar van ingegeeven. Maar zo het mogte zijn, dat alle deeze geneesmiddelen niet helpen, dan kan en mag men vast stellen, dat reeds eenige verrotting in de zenuwen plaats heeft, en als dan is het raadzaam, op eene andere wijze na het kwaad te zoeken, en het zelve door corrosijven, snijden of branden, te geneezen.

VEIVER. De *Veiver* is een ziekte, die veeltijds tot eene oorzaak heeft, eene groote verhitting en daar op volgende schielijke koude; zo ook wanneer een *Paard* na dat het heet gereeden is geweest, in kouden mist, regen of wind is blijven staan; zijnde dus op zich zelve een groote verkoudheid, en verschilt in de oorzaak niet veel van de gemeene soort

van Droes; dog met dit onderscheid, dat de *Veiver* veel gevaarlijker is, en spoediger hulpe noodig heeft. Het is noodzaakelijk, dat het *Paard* ten eersten in den Mond gelaaten worde, en wel eerstelijk onder de Tonge, dan aan het Mond-verhemelte, en daar bij wat *peper* en *zout* in de Neusgaten geblaasfen worde.

Zommige breeken de *Veiver* aan den Hals; doch dit is niet alleen onnodig, maar veeltijds veroorzaakt dit groote zwellingen en verzweringen; daar bij leert de ondervinding, dat door deeze handelwijze, de *Paarden* hun leeven lang stijve Halsen gehouden hebben.

Zo het gebeurde, dat het ongemak na't zo even-gemelde middel, niet wilde luifteen, dan moet men den *Paarden* ingeeven, één lood *Ven. theriaak*, voor twee stuiv. *saffraan*, benevens een vierde mengelen *brandewijn*, en ze daar op een weinig laaten gaan.

Of neemt drie *dooijers* van *versche Hoender-eijeren*, geklutst onder een half mengelen *brandewijn*, voor een groot sterk *Paard*; maar voor een klein teer *Paard* moet minder *brandewijn* genoomen worden: Ook moeten de *Paarden* altoos, zo als reeds gezegd is, alvorens in den Mond en de Tonge gelaaten worden.

Of doet dit volgende; de Kaakebeenen van het *Paard* sterk gewreeven hebbende, moet men het zelve benevens de Ooren bloed-laaten; indien daar eene hardigheid is, die zich langwerpig, even als sneeuw verthoont, dan opent men dezelve met een vlijm, haaltze er uit, en wrijft de wonde, om die te zuiveren, met *zout*; vervolgens legt men deeze pap op; *gerstenmeel* zes lood, en *harst* drie lood, tot een pap in *roode wijn* gekookt; en men verbind de wonde met wicken, die in *water* met *olie* en *zout* nat zijn gemaakt.

VERGIF. Wanneer een *Paard Vergif* heeft ingekregen, zo neemt *Ven.theriaak* twee lood, *boom-olie* één half mengen en *brandewijn* één agtste mengen; roert dit ter deegen onder malkanderen en geeft het 't *Paard* in.

Of neemt *wijnruit* en *layas* van elks één handvol, *wijn-azijn* en *lijnzaad-olie* van elks een vierde mengen, de kruiden fijn gehakt en dan te zaamen ingegeven.

Wanneer een *Paard* wolfswortel (*aconitum*) of enig ander vergiftig kruid, onder het gras heeft gegeten, dan word het duifelig, en valt ter neder even eens als of het de vallende ziekte had; en men zal zien, dat de Spieren zich van zelve bij een trekken; waar op onfeilbaar de dood zoude volgen, indien men het Beest geen schielijke hulpe toebragt. Het beste middel hier voor is, dat men ten eersten bloed trekke, en daarop de *Paarden* een handvol *petterzelie-zaad* fijn gestooten, en in een mengen *witte wijn* gedaan, laate inzwelgen.

De Heer GIRARD DE VILLARS Med. Doctor te Rouaan, heeft in de Verzamelingen van de Akademie der Wetenschappen dier Stad, een *Vertoog* uitgegeeven, over de doodelijkheid van den *Taxisbooms* voor de *Paarden*. De Schrijver zegt daar in, dat de vergiftigheid van dit gewas, voor de Beesten met gespleeten Hoeven, door het braaken nog zomtjids kan voorgekoomen worden; doch dat die geen plaats heeft in de *Paarden*, die wegens de ruitswijze uitpuilgen in de zwelgpijp, het ingenomen voedzel niet weder om hoog kunnen brengen: zo dat zij dit kruid binnen hebbende, er onfeilbaar aan moeten sterven.

VERNAGELN. Zo dra men bespeurt dat een *Paard* vernageld is, moet men ten eersten na den te hoog geslagen Spijker zoeken, denzelven uithaa-

len, en het gat daar hij gezeten heeft, met een weinig zegel-lak vullen. Zo lang geene zenuw is geraakt, en de klein-voet niet bezeerd is, zal dit tot de geneezinge toereikende zijn. Doch deeze deelen geraakt zijnde, is 't noodzaakelijk, dat de plaats ter deegen en tot bloedens toe geopent worde, en men daar in beste *terpentijn* met *wasch* onder mal-kanderengesmolten, laat in druijen, voorts met een bos werk 't zelve toedekke. Doch de Wonde reeds aan't etteren zijnde, veegt dan dezelve eerst schoon uit, en giet daar in wat *brandewijn* waar in *roomsche-vitriool* is gesmolten; de hoeveelheid moet zijn op een half mengelen *brandewijn*, één drachma *vitriool*. Het zap van gestampte *brandnetels*, is mede een weergaloos middel voor dusdanige wonden. Als het gebeurt dat de Voeten heet en brandig worden, dan moet men er *koei-mest* omslaan.

Gevoeglijk kunnen wij hier zodanige Accidenten verhandelen, die een *Paard* overkoomen, door in glas, spijkers, of iets anders in de Voeten te trappen. Dusdanige ongemakken zijn doorgaans van weinig belang, doch kunnen ook zomtijds de gevaarlijkste gevolgen na zich sleepen; want de kwet-zuur door iets dergelijks veroorzaakt, tot in het vleesch doorgaande, welke het koot-been en andere beenderen bedekt, als mede de eindens der zenuwen beschermt, veroorzaakt zulks meestentijds eene leking van het zenuw-water, verzelt van onlijdelijke pijnen.

Het beste, dat men in zulk een geval kan doen, is de Zool uitteneemen; en indien de wonde zich wat al te veel in den Voet wilde sluiten, zo als veel-tijds gebeurt, dan moet men terstond een klein stukje *merc. sublimatum* daar in steeken, om een opening te weege te brengen, en deeze bekoomen hebbende, moet men er *roosjen-olie* waar onder een weinig *wasch*

is gemengd, ingieten, en er als dan een pleister *basilicum-zalf* overleggen, voorts de Zool overal met *terpentijn* bestrijken. Om de brand er uit te haalen, moet de Voet dik met *koeije-mest* omzwagteld worden; en zo de wonde als dan nog niet wil geneezen, en 't *zenuw- of lede-water* niet ophouden, dan moet men een wiek van katoen in *terpetijn-olie* nat gemaakt, van boven tot beneden in de wonde steeken, doch zodanig, dat het boyeneinde der wiek eenigzints buiten de wonde blijft, 't welk men dan in de brand steekt en in de wonde laat uitbranden; voorts giet men om het *lede-water* te stelpen, wat *raap-olie* of *traan* in en omtrent de wonde; en indien dezelve al te schielijk mogte toegaan, moet men er op nieuw een weinig *sublumaat* bij doen. Het ongemak niet zodanig gevaarlijk zijnde, dat de Zool behoeft uitgenomen te worden, dan is het best weinig te sonderen en uittesnijden; dewijl veeltijds onder voorwenzel van het kwaad te zoeken, een ander dat van meerder belang is, word voortbragt.

VERSTUIKING. Het gebeurt zomtijds dat een *Paard* op den Hals valt, zodanig dat de *Wervel-beenderen* van dit deel, door 't geweld van den val verbuigen, of uit haar behoortijke plaats wijken, waar door het *Paard* een stijve Hals krijgt. Insgelijk is een *Paard* aan dat ongeval onderhevig, wanneer het tegens een paal, boom, muur, of ergens anders aanloopt, of ook wel leggende, in het opstaan zich ergens met geweld tegenstoot.

Om dit weder te regt te brengen, moet het *Paard* in den Noodstal gebragt, en aldaar met een sterke *Helster* van vooren om hoog gehaald worden, zodanig, dat het met de Voorbeenen op een blok kome te staan, van omtrent een Voet hoogte. Het *Paard* dus opgetrokken, en van boven vastgebonden zijnde, trekt men het blok schielijk onder deszelfs

voeten weg, en laat het eenigen tijd zo hangen, ten einde de Wervel beenderen, door een zodanige ruk weder in haar behoorlijke plaats mogen schieten. Doch zo het mogte gebeuren, dat de Hals zich aan de eene of de andere zijde eenigzints uitzettede of een knobbel kreeg, dan moet men het *Paard*, alvorens men het in de Noodstal ophangt, op zijde nederleggen, en de uitgezette plaats of knobbel met een zwaar gewigt drukken, en zo sterk als eenigzints doenlijk is na beneden wrijven, en daar bij den Hals met een Knië daar op te zetten neder houden, doch het Hoofd ophouden, om door dit middel alles weer in zijn behoorlijke plaats te doen koomen. Daar na brengt men het *Paard* in de Noodstal, met het Hofd om hoog, en doet de Operatie zo als reeds is gemeld; daar na stooft en smeert men het met deeze zalf; neemt *laurier-olie*, *dealthé*, *poplioën-zalf* en *kamillen-olie* van elks één once, onder malkanderen gesmolten.

Wanneer het gebeurt, dat een *Paard* door loopen, springen, struikelen of vallen, eene Koot, aan een Voor- of Agter-Voet verstuikt, zo dat ze uit haare plaatze, het zij voor, agterwaarts of ter zijden geveeken is, en dus de Zenuwen geforceerd zijn; dan is het beste middel, dat men het *Paard* in de Noodstal brenge, deszeifs onbeschadigde Been opbinde, en het op het kwaade laat staan, en dan twee of drie maal met forcie met een Voet boven op het verstuikte deel trappe, om hier door de Koot weder in haare regte plaatze te brengen. Of, neemt den beledigden Voet op, in 't midden van het Been, en buigt dien, met een touw daar aan vast gemaakt, over een Hout agterover. Doch zo het gebeurde, dat dit geen van beiden wilde helpen; dan moet men het *Paard* ter plaatze brengen, daar jonge Eicken of andere jonge Boomen staan, en buigen het topeinde van zulk een
jon-

jongen Boom omlaag, binden daar aan een sterk touw met 't ander eind aan 's Paards beledigde Voet vast gemaakt; als dan laat men het top-einde los en om hoog snellen, en herhaalt dit zo lange, tot dat men bespeurt, dat de Koot weder op haare plaatze is gekomen, daar na smeert men de verstuikte plaats, met de zalf hier boven beschreeven; ook kan men tusfchen beiden warme pappen dik opleggen, en daar na weder als vooren smeeren. De *Verstuiking* lang geduurd hebbende, dus de geneezing bezwaarlijk geworden zijnde, moet men het Blaasje uitsnijden; dog het is veel beter, wanneer dit kan verijd worden.

Voor *Verstuikingen*, als mede voor verwrikte en opgekrompen Zenuwen en Peezen, is de volgende zalf mede uitneemend.

Neemt in 't Voorjaar de uitspruitzels van *geneverbesfen-boontjes*, twee à drie pond; stamp die in een steenen mortier zo week als pap; mengt daar onder twee pond *versche boter*; zet het in een verglaasde nieuwe pan op 't vuur, en laat het een kwartiers-uur hevig kooken, neemt het dan af, en ten naasten bij koud geworden zijnde, zo wringt het door een doek. Zet dan deeze doorgewrongen en nu groen geworden zijnde *boter*, weder op 't vuur, en doet er op nieuws twee pond van de gemelde *spruitjes* in, en wringt het dan nog eens door, dit is een uitneemende balssem tegen dit soort van ongemaken. Het gebruik daar van is, dat men de bezeerde plaats eerst met een drooge hand, zo lang wrijve en strijke, tot dat ze ter deeg warm is geworden; als dan neemt men een brokje van deeze balssem in de hand, en wrijft het zeer sterk in; hier mede twaalf of veertien dagen agter een, twee of driemaal 's daags aangehouden, zal onseilbaar helpen.

• VERWRIKTE ZENUWEN, zie ZENUWEN.

VOETEN, zie VERNAGELLEN EN VERSTUIKEN.

WATER-KANKER, zie MOND-GBREKEN.

WONDEN. Gemeenlijk onderscheid men de *Wonden* der *Paarden*, in *geschootene*, *gestookene*, *gesneedene*, en die welke bij *toeval* worden te weege gebracht.

De *geschootene-wonden*, moeten nauwkeurig met een peil ijzer bepeild worden, ten einde om te weeten hoe diep dezelve zijn, en of de kogel er nog in zit, het welk zijnde, moet men door een werktuig, aan welks einde een lepeltje zit, de kogel te zien onderscheppen en er uithaalen; doch om dit wel uit te voeren, moet men de *Wonde* bij den ingang eenigzints openen en zo ruim maaken als doenlijk is, en het de aderen en spieren zulks toelaaten; want hoe ruimer de *Wonden* buitenwaarts zijn, hoe gemakkelijker men ook dezelve met *wieken* en *zalven* kan behandelen, verbinden en geneezen; daar zij in tegendeel te weinig opening hebbende, zich te vroeg sluiten, zich zelve verftikken, en van binnen wijd en zijd om zich heen vreeten. Wanneer het *Paard* een schoot of steek, aan den Hals of aan de Beenen, of op eenige andere plaatzen heeft, daar men de *Wonde* aan de andere zijde kan brengen, zo dat ze door en doorgaat, en dus aan beide zijden open is, dan moet men er een touwtje van vlas of Paarde-haar gemaakt, doorhaalen, en dit touwtje moet ruim tweemaal zo lang zijn als de *Wonde* is, zo als bij het drachten zetten gebruikelijk is; dit touwtje moet met *basilicum-zalf* of *Verkens-reusel* vet gesmeert worden, en dan tot op den derden dag stil laten zitten, ten einde de *Wonde* aan het draagen koome, en als ze daar aan is, moet men het touwtje alle dagen eens smeerren met *basilicum*, en het zelve een weinig vertrekken. Doch zo de *Wonde* sterk begint te zwellen, voor dat ze aan 't draagen is, dan moet men met verzagende

pappen de brand daar zoeken uit te houden.

Bij het geneezen en behandelen der *Wonden*, is mede een groot onderscheid te maaken; want veel tijds zijn de toevallen zo gevaarlijk, dat bij 't minste verzuim of onkunde, de Dood een gevolg daar van kan zijn. Hierom is het noodzakelijk, dat men voor al in den beginne, naukeurig lette en naspoore, of de *Wonden* ook wel goede en zuivere materie draagen, en of het niet in plaats van etter, zenuw-water is dat uit dezelve kooft, en zomtijds bij onkundigen voor goede stoffe aangezien word, als gelijkende tamelijk wel na malkander; wanneer het zenuw-water zich in de *Wonden* vertoont, is het zeer dun, heet en scherp, en bederft en ontstelt alle *Wonden*, doch daar na word het in de *Wonden* veel dikker, even als of het goede en zuivere etter waare; doch het is altoos wat lilagtig dik, waar door het voor een kenner, genoegzaam van de echte stoffe kan onderscheiden worden. Indien zich zodanig zenuw- of lede-water in de *Wonde* vertoont, of ook dezelve ontsteld worde, door zwelling of uitpuiling van het vleesch, dat de *Wonde* als toezuigt en toetrekt, het welk uit de aderen of eenige andere ongesteltheid voortkooft; dan is 't best dat men de *Wonde* voorzigtig met *terpentijn* vulle, en voorts met een gloeiend ijzer, omtrent ter dikte van de *Wonde* in de zelve steeke, dat die daar van snerke; dan het ijzer daar weder uitnemende, de *Wonde* nog eens met *terpentijn* vulle, en dezelve ten tweedemaale met het gloeiend ijzer brande; en zo dit nog niet mogt helpen, dan moet men deeze Operatie 's anderen daags nog eens hervatten; want door dezelve, kunnen alle bedorven en vuile *Wonden* gezuiverd worden; doch dit dient met oordeel en kundigheid te geschieden. De *Veneetsche terpentijn* is een van de beste balsemique middelen, welke men daar toe kan gebruiken, doch altoorens dient

dient dezelve in koud water zo lange gewreeven en gewaschen te worden, tot dat hij geheel wit en zuiver, en alle vette vuiligheid daar uit is, en dan is hij bekwaam tot het gebruik voor alle *Wonden*. Zo wanneer eenige oude *Wonden* voorkomen, die niet geneezen willen, dan neemt men een lood *basilicum-zalf* en mengt daar één drachma *praecipitaat* onder, roert het wel door malkander, maakt er pleisters van, en legt die op of in de *Wonden*; het neemt alle oude verrottingen weg, zuivert de *Wonden* en geneeft dezelve.

WORMEN. Zodanige Schrijvers welke over de ziekte der *Paarden*, inzonderheid over de *Wormen* hebben geschreeven; erkennen niet anders, dan zulken, die gewoonlijk in het Gedarmte en in de Maag huisvesten. De zodanige die hun verblijf in de Maag hebben, zijn volgens CARACCILOLO, RUINI, LIBERATI, FRANCINI, SOLEIJSEL, GARSULT, kort; rondagtig, ruig en in verscheide ringen verdeelt. De *Wormen* van't Gedarmte, zijn algemeenlijk tot drie zoorten gebragt, schoon SOLEIJSEL er een vierde opnoemt, die bij geen andere Schrijvers bekend is. De eerste soort, begrijpt *witte Wormen*, die zeer effen en glad zijn, aan de beide enden veel dunner dan in 't midden van het Ligbaam, en zomtjids wel een half voet lang. De tweede soort verschilt weinig van die in de Maag nestelen, dan dat zij kleiner zijn, het zijn deeze welke de Franschen *Moraines* noemen. De Vliegen met twee vleugels, daar zij uit voortkoomen, en die haare eijeren tragten te brengen, in de Darmen van het *Paard*, leggen er, na alle waarschijnlijkheid, een verbaazende veelheid van op het kruid, daar de Beesten mede gevoed worden; want alle de geenen die gras gegeten hebben, zijn er aan onderhevig. De derde of laatste soort van *Wormen*, in de Darmen beschouwd, zijn meer te dugten; de

wijl

wijl de ondervinding leert, dat zij er zomtijds de vliezen van doorbooren, en door de gemaakte openingen buiten het Kanaal kruipen: De Heer BOURGELAT (zie *Mem. de Math. & de Phisique*, Tom. III. Paris 1761. pag. 409) zegt; dat hij in een Paard 't welk een kwaal had, die men de vallende ziekte zoude kunnen noemen, dewijl het altoos in de eerste ogenblikken van zijnen arbeid, viel; een half uur na den val weder opstaande en loopende als of het geen ongemak had gehad, zeven of agt zodanige *Wormen* had gevonden, die zich een weg hadden gebaad door de wanden der Darmen heen, zij waren wit, uitermaaten dun en naar dikke Naalden gelijkende.

De beste remedie, om zo wel de eene als de andere soort van deeze *Wormen* bij *Paarden* te verdrijven, bestaat hier in: Neemt ongebluste *Kalk* en *Alkantsche Soude*, van ieder twee ponden; mengt het onder malkanderen, tot een grof poeder, en doet zulks in een Bak wiens bodem doorboord is met een gat, het welk men met een genoegzame hoeveelheid Stroo toestopt, doet dan in den zelfden Bak zuiver water, 't welk door het Stroo zal zijgen, naar maate het met de zouten van de *Kalk* en *Soude* is belaa-den; giet er dan wederom het doorgelooopen water op, en herhaalt dit, tot dat gij aan de smaak ontdekt dat het zelve genoegzaam met zouten zij bezwangerd. Neemt vervolgens twee oncen *mercurius sublimatus dulcis*, doe die in een aarden Vat, en giet er zo veel van deeze Loog op, tot dat er die twee vingerbreedte boven staa: Roer dit poeder, 't welk gij drie of vier dagen zonder vuur moet laten staan met een klein stokje, twee of driemaal 's daags; doe het mengzel daar na in een filtreer-papier, dat in een glazen trechter is geplaatst, en giet er koud water op, latende het doorzijgen, tot dat het water
geen

geen zoute smaak meer heeft; droogt als dan het poeder en steek daar op zeer zuivere *wijn geest* in brand, roerende het ten zelven tijde; herhaal dit twee of driemaal, en bewaar het tot dat gij 't van nooden zult hebben. De gifte daar van voor een *Paard* is 12 greinen, allengs opklimmende tot de 20, 25 en 30 greinen, meer of min geëvenredigd naar den toestand des Beks, en de uitwerkingen die men van 't zelve bespeurd.

WRATTEN. Aan welk deel van het Lighaam de *Wratten* ook zitten, als men dezelve maar met een draad kan vatten, zo kunnen ze altoos daar mede af gebonden worden; men moet de draad slegts alle dagen wat meer toehaalen, zo lange, tot dat de *Wratten* doorgesneeden zijn, als wanneer ze van zelven afvallen. Doch dewijl het dikwils gebeurt, dat de *Wratten* plat en breed groeijen, zo dat men dezelve met geen draad kan vatten, moet men ze verdrijven, met dagelijks *vitriool-olie* er op te wrijven, en telkens een weinig af te snijden, zo lange, tot dat ze geheel en al weg zijn; doch men moet het voorzigtig gebruiken, op dat niet het goede met het kwaade weggebeeten worde. Op dezelfde wijze, kunnen de *Wratten* ook met *sterk-water* weggenoomen worden, maar het zelve dient ook met de uitterste omzigtigheid werktellig gemaakt te worden.

ZENUWEN. Dikwils verwrikken de *Zenuwen* bij de *Paarden*, en veele krijgen dit ongemak bij 't beflaan in de Noodstal, vooral indien een van de *Agterbeenen* te los opgebonden is, zo dat dezelve door en neerschiet; en dewijl deeze verwrikking meest boven in de *Heupen* plaats heeft, daar het vleesch dik is, zo valt de geneezing niet zeer gemakke-lijk.

De plaats daar de verwrikking 't meeste zit, moet met *terpentijn* en *spijk olie* bestreeken worden, voorts

die

die ter deegen met de bal van de hand inwrijven, en met een heet ijzer door het vleesh doen heen dringen, waar door het vleesch zal koomen te zwellen; doch hoe meer het zelve zwelt, hoe eer het ook kan geneezen worden. Dit dus eenige dagen lang gedaan hebbende, moet men daar mede wat ophouden, en stooven de beledigde plaats, tot dat de dikte of swelling door het smeeren veroorzaakt, weder weggezonden is. Hervat dan wederom het smeeren met de voorgenoemde *zalf*, en zulks gedurende een week, en bet dan de plaats eenige dagen na den anderen; met heete *wijn-moer*, en wrijf dezelve voort met *brandewijn*, tot dat het volkomen geneezen is. Indien de verwrikking aan een van de Beenen is, dan moet de binnen zijde 't meest gesmeerd worden.

Bij de *Paarden* is geen accident meerder gemeen, dan dat van *geborste zenuwen*, vooral bij de zulken, die zwaare fatiguen uitgestaan hebben. Deeze *berstingen* koomen meest aan de Voorbeenen, doch zomtjids ook wel aan de Agterbeenen en ook wel aan de beide Beenen, bestaande in een dikte boven den Voet, vlak op de *Zenuwen*. Men verdriest dezelve op deeze wijze; neemt *laurier-olie* en *zwart-pik*, van elks vier oncen; *lijn-olie* en *peter-olie*, van elks twee oncen. Deeze olien onder malkanderen in een pot kookende gemaakt zijnde, en met een wollen kwastje op de gemelde dikte gestreeken, te weeten op de beide zijden van de *Zenuwen*, drie of vier dagen na den anderen, en dan eenige dagen daar mede uitgescheiden, en met wat gesmolten *boter* en *boom-olie* gesmeerd, om alle rooven en voorige zalf er wederom af te krijgen, of anders moet men zulks met *zeep-zop* af waschen. Dan wederom, gelijk te vooren, drie of vier dagen heet gesmeerd, en daar op weder eenige dagen gewaschen; agtervolgende dit tot driemaal toe. Deeze remedie

die is insgelijks goed voor *Spatten*, *Bosfen* en *Gal-*
len.

TWAALFDE HOOFDDEEL.

*Van het Aderlaaten, Purgeeren en Klistereen
der Paarden, als mede nog verscheidene
bereidingen van Geneesmiddelen voor
dezelve dienstig.*

Van het Aderlaaten der Paarden.

De *Aderlaatingen* zijn de beste en zekerste hulp-
middelen, die men aan zodanige *Paarden* kan toe-
dienen, welke overvloed aan rauw en verdikt bloed
hebben, insgelijks wanneer het zelve; door het een
of ander toeval ontsteeken is.

Ziekten uit scherpijgheden ontstaande, en vooral die
welke de hersenen aandoen, hebben veelvuldige
laaingen nodig, om daar door eene vloeibaarheid en
doorstraling in de bloedvaten te wege te brengen,
en eenen vrijen loop aan het bloed te verschaffen,
waar door de uitwaasfening bevordert en de kwaade
vogten uitgedreeven worden.

De *Aderlaatingen* bij de *Paarden*, geschieden ge-
meenlijk aan den hals; doch na vereisch van zaaken,
worden dezelve ook gedaan aan het Mond-verhemel-
te, onder de Tong, agter de Ooren, aan het Hoofd,
onder de Oogen, aan beide zijden van de Borst, aan
die van de Buik, aan de vier Beenen, aan de Vee-
ten, in den Staart, en daar men het verder goed
vind.

De

De *laating* aan den *Hals*, moet gedaan worden, omtrent vier vingerbreed beneden de zogenoemde *Vork*, welke de zichtbaare *Hals-ader* formeert; want hooger aan den *Hals* is de *Ader* zeer dun, en meer benedenwaarts is het *Vel* te dik, en dus bezwaarlijk om door te slaan.

Aan de *Tong* word aldus gelaaten. Men haalt dezelve zagtjes uit den *Mond* naar zich toe, draait haar eenigzins en opent met de *Vlijm* of een *Lancet*, ook wel met eenen puntigen *Hoefnagel*, de zichtbaarste *Ader* onder de *Tong*, en laat dezelve bloeden tot dat ze van zelve ophoud, want deeze *Aderen* hebben maar weinig bloed. Gemeenlijk doet men deeze *Laatingen*, bij *Veiver*, *Klier* of *Keelgezwellen*.

De *Bloedtrekking* aan het *Mond verhemelte*, geschied in de *Ader* of vierde *Rimpel* van het zelve. Men maakt van deeze *laating* gebruik, wanneer men bespeurt, dat de *Paarden* geen eetlust hebben, als mede om bij het een of ander toeval in de *Mond*, de vaten van het overtollige of kwaade *Bloed* te zuiveren.

Het openen van de *Borst-ader*, word bij de *Smids*, voor de ongemakkelijkste van alle gehouden, niet tegenstaande de *Aderen* aldaar ongemeenzigtbaar zijn en buiten het *vel* puilen. Dewijl deeze *Ader* zeer ligt vloeit, zo behoort de *Vlijm* vlak op de midden van derzelve ronding aangebragt, en niet al te diep geslagen te worden. Deeze *laating* word meest in 't werk gesteld bij *verwrikte Knijen*, bij *kreupelheid in de Borst*, *Boeg-lammigheid* en meer andere dergelijke ongemakken.

De *laating in de Zijden*, geschied op de langs den *Buikloopende* zo genoemde *Spoor-ader*. Deeze word geopend om de *snijdningen* en *pijnen* in de *Ingewanden* en den *Buik*, te doen verminderen.

Het openen, en voornamelijk het weder sluiten

det Ader binnenwaarts het platte van de Billen, is voor de Smids mede zeer ongemakkelijk. Deze *Bloedtrekking* geschied meest voor *verwrikte Heupen*, *Lenden*, of *Waaijen*.

Aan de *Voeten*, agter en omtrent boven den Hoef, worden de *Straal-aderen* geopend, om bij *Mok* of dergelijke anderen ongemakken, het kwaade bloed uit de Beenen te tappen, en meer doorstraling te geeven.

De *laating aan den Staart*, word op veelerlei wijzen werktellig gemaakt; doch de gemeenste bestaat in eene kruislinge insnijdinge, of ookwel in het doen van verscheidene slagen met de Vlijm, als mede in het afsnijden van een of twee wervel-noten; en word meest bij *verwrikte Lenden* enz., te werk gesteld.

Voor 't overige staat hier bij nog aantemerken, dat bij het *laaten der Paarden*, de hoeveelheid van het Bloed geschikt dient te worden naar het ongemak, of naar de gesteldheid of naar de kracht van het *Paard*. Het is een algemeen gevoelen van de Ontleedkundigen, dat bij elk viervoetig Dier het Bloed een vierde gedeelte zijner zwaarte uitmaakt.

Van het Purgeeren der Paarden.

Het gebeurt dikwils, dat de *Purgatien* aan de *Paarden* meer kwaad dan goed doen, dewijl de vogten en uitwerpzelen bij deeze Dieren, niet zo ligt en gemakkelijk los raaken, als bij de Menschen; de geneesmiddelen blijven hen altijd 24 uren lang in het Lijf zitten, zomtijds ook wel twee, ja vier etmaal; door welke lange ophouding, noodzaakelijk een gedeelte derzelve in de Maag moet verteeren en door het Bloed opgenomen worden, gevolgelijk van weinig of geen effect, zelfs veeltijds van eene tegenstijdige uitwerkinge zijn. Des konnen de *Purgatien*,
door

door haare langzaame werkinge , niet wel te pas gebragt worden , in zulke ziekens die schielijk opkoomen ; ja strekken aan een verhit of door *Veiver* , *Kolijk* , of *Pleuris* aangetast *Paard* tot een vergif , veroorzaakende eene vliegende en het bloed ontstee-kenden brand , door het geheele Lighaam. Doch bij *Paarden* die met *verstopping in de Long* , *Milt* , *Lever* of ook eene bevuilde Maag , als mede in zodanige ziekens , welke uit taaije en slijmige vogten , of zinkingen voortkoomen , kunnen de *Purgatien* van een goede uitwerking zijn. Zie hier eenige voorschriften van *Purgatien* , die men voor de besten houdt.

No. 1. Neemt *coloquint* en *agaricus* van eiks één lood , *aloë* twee lood , *rhubarber* en *zevenboom* van elks anderhalf lood ; dit zaamen tot een poeijer gestooten zijnde , en dan met een half pond *boter* en 4 lood *honing* gemengd , tot een deeg gekneed , en er Pillen van gemaakt zo groot als kleine Hoender-eijers. Deeze worden ingegeven , met het *Paard* zijn Kop om hoog te trekken , de Tong met de Hand een weinig uit te haalen , en de pillen zo diep in den Keel te steeken als mogelijk is ; doch telkens zo dra eene pil is ingesteeken , moet men de Tong los laten , op dat het *Paard* dezelve kan doorflikken. Alle de pillen op deeze wijze binnen geraakt zijnde , neemt men een half mengelen *raap-* of *boom-olie* met een glas *wijn* of *bier* er onder geroerd , en giet het in de Keel om dusdanig de pillen wel door te spoelen ; en dit dus gedaan zijnde , geeft men aan 't *Paard* gedurende twee dagen , in plaats van *haver* , vogtig gemaakte zemelen.

No. 2. Neemt één pond *raauw gerookt spek* , en na dat het een nacht in schoon water heeft gelegd , zo stoot het in een mortier , en mengt daar onder één once *aloë* met één loop *rhubarber* ; maakt er voorts

pillen van, en geeft ze het Paard op de voorschreevene wijze in.

No. 3. Neemt ééne kan *raap-olie* en half zo veel *zoete-melk*, een bol *look* benevens zo veel *zevenboom* die fijn gestooten is, als de schaal van een Hoender-eij bevatten kan, de *look* moet fijn gesneden, en dit alles te zaamen worden ingegeeven.

Kostemende *Paarden braak-middelen* ingeeven, die Dieren zouden daar door in veele ongemakken verligt, ja zelfs daar door geneezen kunnen worden, om dat de *braak-middelen* van een schielijke uitwerking zijn, doch gelijk wij reeds hier vooren hebben aangetekend, is het aan de *Paarden* onmogelijk om te braaken.

Van het Klisteeeren der Paarden.

De *Klisteeeren* zijn een uitmuntend middel, om de *Paarden* het Lijf te verzagten en te openen, en de scherpigheid en ontsteeking in de Ingewanden, door eene ontbindinge der taaije stoffen weg te neemen. Dezelve moeten, naar gelegenheid en vereisch van zaaken, uit ververschende, verzagende, het zuurtemperende en afvaagende kruiden, zamengesteld worden; behoudende dit hulpmiddel daar door het voorregt, van nimmer een tegenstrijdige uitwerking, of toevallen, ja zelfs niet het minste kwaad te veroorzaaken.

Zie hier eenige Voorschriften van beproefde *Klisteeeren* of *Lavementen*.

No. 1. Neemt een vierde mengelen *raap-olie*, de helft zo veel *boom-olie*, een vierde mengelen *water*, zout en *salpeter* van elks één lood, met 4 lood *honing*; dit alles ter degen onder malkanderen vermengt zijnde, word met de spuit ingebragt.

No. 2. Een half mengelen *zoete melk*, 8 lood *honing*, één lood *sal-prunelle*, en twee lood *boom-olie*,

olie, ter degen onder malkanderen geroerd, voorts laauw gemaakt zijnde en met de spuit toegedient, verstrekt tot een uitneemende *klisteer*.

No. 3. Tot een *pijnstillend Lavement*, is niets beter dan het volgende: Neemt één pond *drooge vijgen*, snijd die aan kleine stukjes, en kookt dezelve geduurende een half uur in drie mengelen *regenwater*, doet hier dan bij, een goede handvol klein gesneden *wijnruit* en laat het nog een kwartiers uur te zaamen koken; laat het voorts door een teems loopen, en voegt er een half pond *boom-olie* bij, en spuit het iets meer als laauw zijnde binnen.

No. 4. Tot een *windbrekend-Klisteer*, neemt zes handen vol *salie*, kookt die in twee bottels *roode-wijn*; tot op een derde verkookt zijnde, zo voegt er een half pond *boter* bij, en spuit het iets warmer dan laauw in.

Diapente Poeder.

Dit *Poeder* word in verscheide ziekten der *Paarden* aangepreezen, en op deeze manier bereid; *getiane*, *laurierbesiën*, *mijrrhe*, *geraspt ijvoor* en *gemeene hol-wortel* van elks drie oncen; *saffraan*, twee drachmen; dit onder malkanderen tot een poeder gestooten en met twee pond *honing* gemengt, en van dit eenserf telkens één of twee lepels vol, met een half mengelen *warm bier*, ingegeven; is uitnemend in veelerlei ziekten, en een weergaloos middel. Het kan bewaard worden, en blijft jaar en dag goed; het maakt een goede aasem; en men kan het ook droog bewaaren, en mengen het met *honing* wanneer men 't wil gebruiken.

Hartsterkend Poeder of nuttig cordiaal voor de Paarden.

Neemt *laurier-besiën*, *zaet-hout*, *gentiaane*, *gemeene*

meene holwortel, *mijrre* en geraspt *herst-hoorn*, van elks vier oncen; *brandnetel* zaad vier en een half once; *hijfop*, *lorken-zwam*, *rhubarber*, *kruidnagelen* en *noote muscaat* van elks één once; dit alles ter deegen gepulveriseerd, en door een fijne zeef geslaagen, en het doorgezifte tot gebruik bewaard.

Konings Poeder.

Dit *poeder* dat van een groote deugd voor veel-lerlei ziekten en kwaalen der *Paarden* is, inzonderheid voor de verscheide *Wormen*, de *Schurft*, *Droes*, en meer andere ongemakken, bereid men op deeze wijze; *laurier-besien*, *gemeene hol-wortel*, *selde-rij-zaad*, *ever-wortel*, *alants-wortel*, *gentiane*, *lange peper*, *zwarte en witte nieswortel* en *zwavel* van elks één once, *saffraan* twee drachmen; alles ter deegen gedroogd zijnde, tot een poeder gemaakt. Het zelve in een drooge *Varkens-blaas* gedaan zijnde, kan langen tijd bewaard worden: De *Dosis* is, één once in een glas warm *bier*, of kan ook wel onder wat *semelen* en *haver* te eeten gegeven worden.

Oldenburgs-Poeder.

Dit is een uitnemend middel om een goeden adem te maaken, insgelijks zeer dienstig voor *Veiver*, *Droes*, *Hoest* en meer andere ziekten; het zelve bestaat in 't volgende; *cardebenedikt* één pond; *duivelsdrek*, vier oncen; *hol-wortel*, *alants-wortel*, *gentiane* en *lavas-zaad*, van elks twee oncen; *anijs-zaad*, vier oncen, en *carweij* één once; dit onder malkander gestooten, en tot een poeijer gemaakt: De *Dosis* daar van is, telkens één lepel vol in *bier* of *wijn* de *Paarden* ingegeven; het doet zeer goede uiterwerking in boven genoemde kwaalen, en kan lange goed gehouden en bewaard worden.

Palmarius-Poeder.

Dit *poeder* 't welk uitnemend is om *Wormen* bij de *Paar-*

Paarden te verdrijven, bestaat uit het volgende; *ijzerkruid, salie, weegbree, veelvoet, alssem, watermunt, melisse, betonica, St. Jans-kruid, duifendguldend-kruid* en *zee-mos*, van elks even veel, droogt alles ter deegen, en maakt het tot een poeder; de Dosis is 32 grein of daar omtrent.

Vorstes-Poeder.

Dit poeder zeer goed voor verscheide ziekten der *Paarden*; bestaat uit het volgende; neemt *drop van zoetheout, cardebenediët, hijfop en fenugreek*, van elks zes oncen; *genever-besien, alants wortel en ireas*, van elks vijf oncen; *cardamom, gentiane, komijn, kaneel, gemeene holwortel en noete-muscaat*, van elks drie oncen; dit alles zeer fijn gestooten en doorgezift, en tot dat men het gebruikt wel bewaart; de Dosis daar van is twee oncen, met wijn of bier ingegeven.

Wondzalf.

Neemt een stuk *geel-harst* ter groote van een *Haendercij*; smelt het in een nieuwe aarden pot op een zagt vuur, doet er dan dezelfde hoeveelheid *geelwasch* bij, dit mede gesmolten zijnde, zo voegt er nog bij een half pond *Varkens-reuzel*, één once *hanning* en een half pond *gezuiverde terpentijn*; laat dit alles te zaamen zagttjes kooken en roert het zo lange met een houten spatel, tot dat de *terpentijn* ontbonden en met het overige volkoomen vereenigd is; zet dan de pot van het vuur af, en doet er nog bij, twee oncen fijn gemaalen *kopperrood*; dit wederom wel omgeroerd zijnde, zo laat het nog twee of drie walletjes opkooken; van het vuur genomen zijnde, zo laat het door een zeef loopen, en bewaart het doorgezifte tot gebruik, is een kostelijke *Wondzalf*.

Voor *diepe Wonden*, is de volgende *zalf* uitnemend; *terpentijn* één pond, *boomolie* agt lood, fijn

gestooten *spaansch groen* een half lood. Dit onder malkander gedaan, en een weinig laten opkooken, en dan al roerende koud laten worden.

Zalfs voor harde Knobbels.

Deeze zalf die beproefd is, bestaat in *laurier-olie*, *popelioen-zalf* en van *d'althea* van elks twee oncen; *terpentijn-olie* een vierde once, alles ter deegen onder malkanderen geroerd.

DE RTIENDE HOOFDDEEL.

*Van de Gang, Stap, Draf, Galop, Telgang
enz. der Paarden.*

De Gang van het Paard heeft iets verhevens, 't welk men in weinig andere viervoetige Dieren vind, en daar het een dubbel getal van Beenen heeft, bij den Mensch te vergelijken, is er ook een dubbele verscheidenheid in derzelver bewegingen. Geen wonder dan dat de Schilders en Beeldhouwers veel moeite hebben gehad, om het keurig Oog in deez te voldoen. De geleerde Heer BORELLI merkt aan, dat de oude zo wel als de hedendaagsche Kunstenaars, in hunne Marmere en Metaalen Beelden, daar omtrent groffelijk hebben misgetast, door altoos, in loopende Paarden de twee Voeten, die schuins tegen elkander over staan, opgeligt vertoonen: Hij beweert, dat het Dier, in 't gaan, altijd op drie Pooten steunt. Dokter DESAGULIERS heeft geen zwaarigheid gemaakt, om dit gevoelen te omhelzen, 't welk van den Heer BOURGELA, in *Paarden*

den die een zwaaren last moeten voorttrekken of draagen, wel toegestaan, doch in de genen, die vrij en onbelemmerd loopen, ontkend en tegensproken word. *Mem. de Mathem. & Pijfique. Tom. III. Paris 1760. p. 531 - 580.* Zie hier, wat de Heer de BUFFON dien aangaande zegt.

De Viervoetige Dieren brengen in 't loopen, doorgaans, één der Voor- en één der Agterbeenen, te gelijk, naar vooren. Als het regter Voorbeen voortgaat, volgt het flinker Agterbeen en gaat tevens voort; dan word het flinker Voorbeen opgeligt, te gelijk met het regter Agterbeen; dit maakt de tweede Treede en zo vervolgens. Dewijl hun Lighaam draagt op vier Steunpunten, die langwerpig vierkant maaken, zo is 't de gemakkelijkste manier van zich te bewegen, daar van twee te gelijk in de Hoeklijn te verplaatzen, invoegen het middelpunt der zwaarheid van het Lighaam maar een kleine beweging maake, en altoos nagenoeg in de streek blijve van de Steunpunten, die ondertusfchen stil staan. In de drie natuurlijke gangen van het Paard, de *Stap*, *Draf* en *Galop*, heeft deeze regel van beweging altoos plaats, doch met verschillendheden. In de *Stap* zijn vier tijden van beweging, wanneer het regter Voorbeen eerst opgeligt word, volgt het flinker Agterbeen een ogenblik daar na, vervolgens gaat het flinker Voorbeen voort en word een ogenblik daar na gevolgt van het regter Agterbeen. Even 't zelfde heeft in 't nederzetten op den grond plaats, en dit maakt een beweging van vier Tijden en drie tusfchenpoozingen, waar van de eerste en de laatste korter zijn dan de middelste. In de *Draf* zijn maar twee Tijden van beweging, want zo dra het regter Voorbeen voortgaat, volgt onmiddelijk het flinker Agterbeen, daar aan volgt de opligting van het flinker Voorbeen te gelijk met die van 't regter Agterbeen;

zo dat er in deeze *Gang* niet meer dan twee Tijden plaats hebben, met eene tusfschenpoozing. Ook worden, in de *Draf*, de regter Voor- en flinker Agtervoet, als mede de flinker Voor- en regter Agtervoet te gelijk neergezet. In de *Galop*, zijn doorgaans drie Tijden; doch aangezien in deeze beweging, die een soort van Sprong is, de voorfte deelen van het *Paard* zich in den beginne niet op zich zelfs bewegen, maar gezamenlijk voortgedreeven worden, door de kragt der Heupen en der agterfte deelen; zo moet, indien van de twee Voorbeenen, het regter meer voortgaan moet dan het flinker, vooraf het flinker Agterbeen op den grond rusten, om tot Steunpunt te dienen van deeze voortschietende beweging, en dus is 't het flinker Agterbeen, 't welke den eerften Tijd maakt van beweging; vervolgens ligt het regter Agterbeen op, te gelijk met het flinker Voorbeen, en deeze vallen in een zelfden tijd op den grond, daar het regter Voorbeen, dat een ogenblik na het flinker Voor- en regter Agterbeen was opgeligt, ten laaftten ook op neergezet word; dit maakt den derden Tijd, en dus zijn er, in de *Galop*, drie Tijden met twee tusfschenpoozingen, in de eerste van deeze tusfschenpoozingen als de beweging met snelheid geschied, is er een ogenblik, dat de vier Pooten te gelijk van den Grond zijn opgeligt, zo dat men de vier Hoefijzers op het zelfde tijdstip kan zien. Wanneer een *Paard* buigzaam is van Leden en glad van gewrichten, zo dat het de Beenen vlug en snel beweegt, dan is deeze beweging van de *Galop* volmaakter en de Slag geschied op vier Tijden; eerst word het flinker Agterbeen neergezet, dan het regter Agterbeen, vervolgens het flinker en eindelijk het regter Voorbeen.

De Paarden *Galopeeren* doorgaans op het regter Been, even gelijk zij het regter Been eerst voorzet

zetten in de *Stap* en *Draf*; ook zetten zij, in 't *Galopeeren*, het regter Voor- en Agterbeen vooruit, en dit altoos, zo lang de *Galop* duurt. Daar uit volgt, dat het linker Been 't welk de geheele zwaarte draagt en de anderen voorwaards drijft, meest word afgemat; weshalven het goed zou zijn, de Paarden te gewennen, om, beurtlings, zo wel op 't linker als op 't regter Been, te *Galopeeren*; als wanneer zij deeze geweldige beweging, langer zouden kunnen uithouden. Ook doet men zulks in de *Manége*, maar mischien om een andere reden; te weten dat, dewijl menze dikwils van Hand verwisfelt, dat is te zeggen, een *Cirkel* beschrijven doet, waar van het middenpunt beurtlings ter tegter en linkerzijde is, men hun dus ook dwingt, nu op 't regter dan op 't linker Been te *Galopeeren*.

De *Stap*, *Draf* en *Galop*, zijn de gewoonste natuurlijke Gangen; maar zommige Paarden hebben, uit hunne aart, een andere manier van loopen, die *Telgang* genoemd word. Deeze verschilt grootelijks van de drie anderen, en schijnt, in de eerste opslag, te strijden met de Wetten der Werktuigkunde en zeer vermoeijende voor het Dier te zijn; schoon in deeze Gang de snelheid van beweging, zo groot niet zij als in de *Galop* of groote *Draf*. In deeze Gang strijkt de Voet nog digter langs den Grond, dan in de *Stap*, en ieder Treede is veel langer uitgestrekt; maar het bijzonderste in deezen merkt men aan te zijn, dat de twee Beenen van ééne Zijde, bij voorbeeld het regter Voor- en Agterbeen, op den zelfden tijd worden opgeligt om eene Schreede te maaken, en vervolgens die van de andere Zijde, ook op den zelfden tijd, tot het maaken van een tweede Schreede, en dus af voort; in voegen de twee zijden des Lighaams, beurtelings, van steunzel beroofd zijn, en er geen svenwigt is van de eene met de andere. Dit kan niet

na laten het Dier grootelijks te vermoeijen, 't welk zich dus in een gedwongen wiggeling moet op den been houden door den snellen voortgang van een beweging, welke nauwlijks afgescheiden is van den Grond; want, indien het de Voeten in deeze Gang zo veel opligte, als het die van den Grond heft in de *Draf* of zelfs in de goede *Stap*, dan zou de wiggeling zo groot zijn, dat het Dier noodwendig moest over Zijde vallen. Het is niet, dan dewijl het zeer dicht langs den Grond voortschuift, en door vaardige beurtwisselingen van beweging; dat het zich overend houd in deeze Gang, daar het Agterbeen niet alleen op den zelfden tijd moet worden opgeligt als het Voorbeen van die zelfde Zijde, maar zelfs een Voet of anderhalf verder worde neergezet, dan de plaats, daar het Voorbeen gestaan had. Hoe grooter deeze tweede tusschenwijdte, die het Agterbeen op het Voorbeen vordert, is, hoe beter het Paard den *Telgang* doet, en hoe sneller het zelve in 't geheel voortgaat.

In den *Telgang* zijn dan, even als in de *Draf*, niet meer dan twee Tijden van beweging; en 't geheele verschil bestaat daar in, dat in de *Draf* de twee Beenen, die te zaamen gaan, schuins tegen elkander over staan, daar het in de *Telgang* de twee Beenen van de zelfde zijde zijn. Deeze Gang, die zeer vermoeijende is voor het Paard, en welken men het niet moet laten doen dan op een gelijken Grond, is zeer zagt voor den Ridder, en heeft het stooten niet van *Draf*, 't welk ontstaat uit tegenstand van het Voorbeen als het Agterbeen word opgeligt; om dat in de *Telgang*, dit Voorbeen ten zelfden tijde als het Agterbeen van die zelfde zijde, opgeligt word. De Kenners verzekeren, dat de Paarden, die natuurlijk den *Telgang* gaan, nooit draaven en veel zwakker dan de andere zijn. Inderdaad, de Veulens neemen dik-

wils

wils deezen Gang aan, inzonderheid, wanneer men ze dwingt snel te loopen, en zij nog niet sterk genoeg zijn, om te *Draven* of te *Galopeeren*. Men neemt ook waar, dat de meeste goede Paarden, die te veel zijn afgemat en hunne kracht beginnen te verliezen, van zelfs deezen gang aanneemen, wanneer menze dwingt tot een sneller beweging dan die van den *Stap*. Nog twee andere gebrekkelijke Gangen zijn er, waar van de eene iets heeft van den *Stap* en *Telgang*, de andere van den *Draf* en *Galop*. De eerste grijpt plaats in de Togpaarden, die te zwaar beladen zijn; de andere in afgereeden Postpaarden, die men dwingt te Galopeeren.

De *Paarden* kunnen niet tot volmaaktheid komen in hunne Gang, indien zij niet van jongs af daar toe worden opgebracht. Men begint zulks, wanneer zij drie of drie en een half jaar oud zijn, en gewentze een Zadel te draagen en een Gebit te hebben in den *Bek*, indien het Rijpaarden moeten worden; of doetze een Tuig, aan, spannende hun nevens een bere-den *Paard* voor een ligt Rijtuig, omze het trekken te gewennen, indien het Karospaarden moeten worden. 't Gebit en de Sporen zijn een voornaam Middel, om deeze Dieren vervolgens alle bewegingen te doen maaken, welken de bevalligheid vereischt, en een goede houding aanneemen. Hier door geeft men aan hunne Kop dien zwier welken de Kenners hoog agten, en doetze de Pooten nederzetten zo als 't behoort. In gevallen, echter, daar schromelijke Steilten te Paarde op te klauteren of af te rijden zijn, moet de Ridder den Toom los laten, en zich in 't geheel overgeeven aan de natuurlijke kundigheid van zijn *Paard*. De Noordsche *Paardjes* zijn hier toe zo bekwaam, dat zij zelfs met de Pooten voelen of de steenen vast leggen, en, indien 't een schuine gladde steilte is, steeken zij de

Ag.

Agterpooten onder 't Lijf en laten zich dus naar beneden glijden.

De leerzaamheid der *Paarden*, is genoegzaam Waereldkundig; doch dat dezelve ook tot Dansen kunnen afgerigt worden, zou ik bezwaarlijk gelooven, indien niet de Heer ADANSON ons verzekerde, dat hij zulks te Senegal had gezien. In Engeland zijn de Wedloopen der *Paarden* een voornaame uitspanning der Lieden van Vermogen. Zomtijds ook geschieden er Weddenschappen, waar uit de snelheid van eenige *Paarden* blijkt. In 't jaar 1745 heeft de Postmeester van *Stilton* driemaal den Weg, van daar tot Londen, afgelegd in 11 Uuren 32 Minuten. De eerstemaal had hij agt *Paarden* gebruikt en kwam te Londen in 3 uuren 51 Minuten; hij vertrok op staande voet weder, en kwam te *Stilton* in 3 Uuren 52 Minuten, hebbende maar zes *Paarden* gebruikt; toen gebruikte hij zeven van de veertien, die reeds gediend hadden en kwam met dezelve in 3 Uuren 49 Minuten te Londen. De afstand dier twee Plaatsen is 72 Engelsche Mijlen of omtrent twintig Uuren gaans. Van Dublin in Ierland werd, in 't jaar 1761, gemeld, dat de Schildknaap THOMAS CONALLIJ, met agt van zijne eigen *Paarden*, een Weg van 42 Engelsche Mijlen in 2 Uuren 44 Minuten had afgelegd, en daar door een Weddenschap van 500 Guinjes gewonnen. Dat is nagenoeg één Engelsche Mijl in 4 Minuten tijds, doch in 't ander Voorbeeld was één zulke Mijl in iets meer dan 3 Minuten, of één Uur gaans in ruim elf Minuten afgelegd.

VEERTIENDE HOOFDDEEL.

*Van het Paard-rijden der Dames, en over
den invloed van het Paard-rijden op de
Gezondheid.*

Dewijl de edele Oeffening van het *Paard-rijden*, teffens vermakelijk en voor de gezondheid nuttig is, heeft zulks de beminnelijke Sexe aangespoort, om het zij tot verluftiging of anderzints, mede deel aan die uitspaning te neemen.

Een voor de Dames geschikt *Paard*, behoord niet al te hoog en zwaar te zijn, en liever klein dan te groot; niet alleen om dat het moeilijker valt, een hoog en zwaar *Paard* te beklimmen, maar ook dewijl alle deszelfs bewegingen veel gevoeliger en moeizaamer voor den Berijder zijn, dan die van een middelmatig of klein *Paard*.

Een *Paard*, 't welk alleen tot het wandelen der Dames zal dienen, moet zeer mak, zagzinnig, en in 't minste niet schuw of kwaadaardig zijn; het zelve behoort bij de losse bewegingen te hebben, eenen zagten en gevoeligen Mond, en eenen gemakkelijken gang; ook moet het vast op de Beenen en in alles handelbaar zijn.

Dit zijn de voornaamste hoedanigheden, welke zodanige *Paarden* behooren te hebben, die door Vrouwen zullen bereden worden. Maar de manier om dezelve asterichten, is grootelijks onderscheiden van die van Rij-paarden.

Aan veele van de beminnelijke Sexe, zoude het niet alleen zeer ongemakkelijk, maar voor zommigen zelfs onmogelijk zijn, om op de wijze der Mannen

te *Paard* te zitten. Dit heeft ook gelegenheid gegeven, om de zogenoemde Vrouwen-Zadels te verzinnen, van welke zich de meeste te *Paard* rijdende Dames bedienen; dog door welke houding, de *Paarden* de anders gewoonlijke hulpen en kastijdingen, niet aangebragt kunnen worden, zó dat het noodzaakelijk is een zodanig *Paard* dus af te regten, dat het zich enkel op de hulpe, die aan het zelve, door de Teugels en het geluid der Tonge en der Spitsroede gegeven word, aan de wille der Amazone onderwerpe, zijnde de Spitsroede of Karwats de eenigste kastijding, van welke de Dames gebruik kunnen maaken; hier toe is noodig, dat zij te *Paard* zittende, altoos een Spitsgaarde of Karwats in de rechterhand houden, met het dunne einde om laag, tegen de Billen van het *Paard* aan.

Schoon de Dames zijdelings te *Paard* zitten, behooren zij nogthans haar Lijf zo veel te draaijen, dat zij 't front voorwaarts maaken, en vlak tusfchen de Ooren van het *Paard* door kunnen zien. Dog dewijl het een hoofd-regel is, dat in niemant die te *Paard* zit, de minste gedwongenheid moet plaats vinden; zo is 't noodig, dat door de oeffening en gewoonte, deeze na vooren gedraaide houding, zo natuurlijk en ongedwongen zij, als maar eenigzints doenlijk is.

Onder alle de Lighaams oeffeningen, is door de Oude Geneesbeeren het meeste werk van het *Paarderijden* gemaakt, en zij hebben dit niet alleen voor een dagelijksch gebruik ter onderhouding der gezondheid, maar ook ter geneezing of verligting van verscheide langduurige en sleepende ziekten, aangepreezen.

Het *Paarderijden* is een algemeene oeffening, van alle de deelen onzes lighaams. Het *Paard* buigt en rekt, stoot en schud zijnen Ruiters, naar dat het stapt, draaft of galopeert. De Ruiters zelfs werkt met alle

zij-

zijne spieren, om zich in evenwigt te houden. De spieren der Voeten worden door het staan in den Stijgbeugelen, de spieren der Dijen door het schuddend zitten, en door het sluiten der Knijën, de spieren des onderlijfs, der Borst en des Rugs door de schudding, door 't sterke ademen en door de regte houding des Lighaams, welke men te *Paard* hebben moet, de spieren der Armen door de bestiering van het *Paard*, en de spieren van den Hals en het Hoofd door het zwenken en schudden gespannen, opgehouden, geoeffend en versterkt. Gelijk nu tevens door de vermeerderende beweging des bloeds alle aderen in sterker werking gebragt, en door de algemeene beweging der spieren en van het gantsche Lighaam, alle ingewanden geschud worden, zo moet ieder omloop, ieder afscheiding, ieder invloed en ieder beweging uitvoeriger, sneller en vaardiger volgen. De Spieren worden met de gunstige zenuwzappen, welke zich als eene ziele daar op uitstorten, gedrenkt, versterkt; en de geheele natuur verkrijgt, door eene doorgaande werkzaamheid, nieuwe kragten. Dus is het maatig te *Paardrijden* eene der beste Lighaamsbewegingen, voor zittende Geleerden en Konstenaaren, en voor zwakkelijke Perzoonen.

Menschen die dikke taaije Vogten hebben, zullen dezelve door het *Paardrijden* verdunnen, dewijl iedere frische beweging, bij aldien dezelve slegts niet met al te veel geweld gedreeven word, dezelve ontbind. Door deeze ontbinding des bloeds, word 't bekwamer gemaakt, in de kleinste buisjes des Lighaams te dringen, en hier door worden alle soorten van afscheidingen bevordert. Hier op volgen onmiddelijk de ontlastingen, en dus ontledigen zich de ingewanden van alle stilstaande vogten, gelijk ook het bloed van alle vreemde deelen, die het bederven kunnen, gezuiverd word. Tot dit alles brengt de

oeffening der vaste deelen niet weinig toe, naardien zij de veerkracht der Buisen, Spieren en Ingewanden versterkt.

De schudding des Onderlijfs en de versterking van deszels Spieren onder 't *Paarde-rijden*, maakt deeze Lighaams-beweging, tot een der beste hulpmiddelen tegens de gevolgen van een gebrekige spijsverteering. De schudding des Onderlijfs bevordert de doorgang der Spijsen door de Darmen, en versterkt ter zelve tijd hunne kragten, om ze des te beter te verwerken. Dus word niet alleen schielijk en goed voedsel uit de spijsen getrokken, welke het bloed verfrischt; maar de overblijfselen derzelve, de rauwheden, de slijm en de winden, worden ook schielijk na de plaatsen hunner verordening gedreeven, alwaar zij hunnen uitgang vinden, eer zij tijd hebben om ons te kwellen.

Deeze voordeelen van 't *Paard-rijden* voor de Spijsverteering, de versnelde beweging des bloeds in den Onderbuik, bijzonderlijk in de Poort-ader, en dikwils ook het doorbreeken der Gulden-ader, maaken het zelve tot een Lighaams-beweging, welke daar regt toe schijnt uitgezocht te zijn, om een Mensch die zich door veel zitten zwakkelijk en hippocondrisch maakt, te herstellen. Door het voortschommelen der rauwigheden en winden, welke na iedere Spijsverteering overblijven, en de Darmen opblaasen, hunne bewegingen hinderen, en krampen in dezelve voortbrengen, worden de voornaamste toevallender *Hippocondrie*, de zekerste gevolgen van eene zittende levenswijze, op de veiligste en ontwijffelbaarste wijze voorgekoomen.

Maar in het bijzonder, verligt het *Paarderijden*, zulke *aamborstige* of *asthmatische* Menschen, welker kwaal uit spanningen in den Onderbuik voortkoomt, waar door het bloed te sterk tegens de Borst gedreeven,

ven,

ven, of de Spieren die tot het adem-haalen dienen in haare beweging gehindert worden. Daar is een soort van Teering of uitteering, die van verharde knobbels in den Long ontstaat, waar door men dikwils met benauwende verftikkingen, en met een veeljaarig hoesten bezwaard word; hier tegen kan het herhaalde zagte *Paardrijden*, van een uitnemende dienst zijn.

Het *Paardrijden* behelst nog meer andere voordeelen, inzonderheid als men het tot eene verlustiging maakt, gelijk bij voorbeeld op de Jagt. Het genot der frische lucht, de levendige beweging des bloeds, het vrije ademhaalen, de aangenaame vermoeijing, de daár op volgende verkwikkelijke slaap, de versterkinge der vaste deelen, de vrije omloop der levensgeesten in de zenuwen en spieren, de verftrooijing der gedagten en de verftrooijing des gemoeds, zijn alle te zaamen omftandigheden, welke tot de geneezing der *Hijpochondrie* toebrenge.

Dog wel verre, van het *Paardrijden* zonder bepalingen aan te prijzen, moeten wij onze Leezers waarschouwen, dat er gevallen zijn, waar in 't ten hoogften nadeelig is. De zwakste en aandoenlijkste Menschen, moeten zich van een zagtere lighaams-oeffening bedienen. Die tot sterke bloedvloeiing geneigd en zeer volbloedig is, die Breuken of andere Lighaamsgebreken heeft, welke door het schommelen erger worden zouden; die tot bloedstortingen uit de guldene-aderen, of tot blinde aambeijen, of tot heftig zweeten geneigd, of met ziekten bezet is die rust vereifchen, moet deeze oeffening agter wege laaten. Werkelijk teeringagtige Menschen, die met Longe-zweeren zijn gekweld, kan insgelijks het *Paardrijden*, wat *SIJDENHAM* er ook van zegge, niet anders dan nadeelig zijn; eene gewonde Long, kan zulke hevige schokken en schuddingen niet

verdraagen, als het *Paarderijden* veroorzaakt.

Ook is het niet op alle tijden dienstig, te *Paard* te stijgen. Voort na den eeten, wanneer de Maag met spijzen is opgevuld, schud men dezelve daar door te heftig, naar dien ze als dan reeds van spijzen bezwaard word, en voor den maaltijd kunnen het de minsten verdraagen, om dat hun de beweging te sterk is en zodanig verhit, dat zij niet kunnen eeten; het best is te *Paard* te rijden, wanneer het heetsste van den dag voorbij is.

Ten aanzien van de manier en wijze, hoedanig men voor de gezondheid te *Paard* moet rijden, geeft een beroemd Italiaansch Geneesheer, met name **BENVENUTI** goede onderrigting; zie hier eenige van derzelve raadgevingen.

Men moet een afgerigt en bereiden *Paard* verkiezen, en zich regt op 't zelve houden. De Stijgbeugels moeten zo laag aangespjt worden, dat men daar in staan, en evenwel ook een weinig op het Zadel rusten kan. Men moet dagelijks tweemaal rijden; namelijk eerst één uur na den opgang, en drie of vier uren voor den ondergang der Zonne.

Op dat de Spieren des Onderlijfs door het schudden niet te zeer aangetast en verflapt worden, en men voor het gevaar van Winden en Breuken beveeligt zij, moet men een brede gordel omdoen. In den zomer moet de heete tijd van den dag niet tot *Paarderijden* besteed worden; ten minsten moet men als dan langzaam en voor de Zon bedekt rijden, of Boschen en Dreeven verkiezen. In den herfst en winter, moet men vooral de Nevel vermijden.

Na het rijden is 't gevaarlijk, in de verhitting koud te drinken, maar men moet een kopje Thee neemen als men dorst heeft. Het is ook niet goed aanstonds daar op te spijzen, eer de verhitte vogten weder ten vollen bekoeld en bedaard zijn.

Oneffen wegen, maken den Ruitcr het rijden moeilijk; en wat nog meer dan alles is, men moet wel zorg draagen, dat men rijdende niet te ligt gekleed zij, en niet in sterken wind of onweder rijden, ook niet geweldig jaagen.

VIJFTIENDE HOOFDDEEL.

*Van het Nut en Gebruik der Paarden
en derzelyer deelen.*

Het *Paard* is onwedersprekelijk het nuttigste en edelste van alle de aan het Menschdom onderworpen Dieren, en is ook uit hoofde van deszelfs boven andere viervoetige Schepzels, uitmuntende hoedanigheden, ten allen tijde, in eene algemeene achting gehouden.

Wilde men een volledige beschrijving geeven, van al het nut, voordeel en vermaak, 't welk het Menschdom van de *Paarden* trekt, een geheel Boekdeel was er toe noodig.

Wij zullen ons vergenoegen met aan te merken, dat het zowel dient, tot der Vorsten pracht en heerlijkheid, als tot het winnen der kost van geringe Menschen. In den Oorlog is het nauwelijks te ontbeeren, en verstrekt aldaar, zo wel tot verdediging van zijnen Meester, als om hem hulpe toetebrengen; dikwils verbreekt deszelfs vaardigheid, de maatregelen des Vijands, en is aan de Leger-voerders behulpzaam tot het geeven en uitvoeren hunner bevelen, zelfs maakt het gezigt des Vijands het *Paard* moedig tot den strijd; want men dient hier aantemer-

ken, dat het *Paard* wel onderhouden wordende en fleurig zijnde, een zeer moedig Dier is. Daarenboven is het zelve ook, getemd en gedresfeert zijnde, getrouw aan zijnen Meester, zullende niet ligt aan den zelve, of aan een ander die 't oppast, hoe wild en kwaadaartig het ook tegen vreemde zoude moogen zijn, eenig nadeel met slaan of bijten toebrengen, gelijk dit de ondervinding leert. Het nut en gemak, welke dit edel Dier aan den Koophandel en alle andere tot de Menschelijke zamenlevinge noodige bedrijven toebrengt, is onwaardeerlijk. Vorsten en Grooten Heeren onderhouden, zo om aan hunne waardigheid luister, als aan hunne Heerschappije ontzag bij te zetten, een groot getal *Paarden*, ten deele in kostelijke Stallingen, bij hunne Hofhoudingen, en ten deele bij hunne Krijgsbenden; de meesten van Adel, voeden dezelve zo wel tot hun vermaak, als ook tot hun gebruik. Eindelijk Postmeesters, Reizigers, Stalhouders, Landbouwers en Voerlieden, kunnen het *Paard* niet ontbeeren; ja daar zijn weinige, die de een of d'andere Fabrijk heeft, of hij is *Paarden* nodig.

In de andere waereldsdeelen, en wel inzonderheid door de Tarters, word veel gebruik van het Vleesch der *Paarden* gemaakt; doch onder de Europeanen is geen Schrijver, welke getuigt, dat het zelve in smaakelijkheid bij het Rundvleesch is te vergelijken. Verscheidene Lighaamsdeelen van het *Paard*, zijn in de geneeskunde tegen zodanige ongemakken, daar men een goeden uitflag van het *bevergeil* of *hertshoorn*, of deszelfs vlugge deelen gebruik maakt, beroemt. De *Merriën-melk* word ook als dienstig tegens de Teering, aangepreezen; Uitwendig is *Paarde-mest* als eene stooving, zomijds met vrugt tegen de Keelziekte en het Zijdewee gebezigd. Daarenboven prijst SCHRODE-

rus dezelve aan, in het pijnlijk Wateren en in de Opstijging, wanneer zij onder aan 't Lighaam gelegd word; gelijk een ieder is bekend, is zij, tot de uitbroeiing van veelerlei Gewasfen en Kruiden, het kragtigste middel. De *Pis* heeft ook een bijzondere scherpte, en daarom is zij, wanneer men er wat van in de Mond houd, wel eens tegens de Kiespijn dienstig bevonden. De *Maanen* en het *Staat-haair* gebruiken de Zadel-maakers, Matras-maakers, Boek-drukkers, Touwslagers en meer andere. Van het *Hoorn* bedienen zich de Kammen en Brille-maakers, als mede de Smids en Slotmaakers. De *Huiden* bereid zijnde, worden van de Zadel- en Schoen-maakers gebruikt; en de *Olie*, dat 't Vet is van den Hals en Hangbuik, word tot het Emaillieren en meer andere dingen gebezigd.

ZESTIENDE HOOFDDEEL.

Van de wilde Paarden en derzelve Vangst.

Eenige oude Schrijvers spreken van wilde *Paarden*, en verhaalen zelfs waar die huis hielden. HERODOTUS zegt, dat er zich aan de Oevers van de *Hijpanis* in Scijthie bevonden, die wit waaren, en in het noordelijk deel van Thracie over den Donau, die het Haar vijf vingeren lang hadden over 't geheele Lijf. ARISTOTELES haalt Sijrie, PLINIUS de Noorder Landen, STRABO de Alpen in Spanje aan, als de plaatzen alwaar men wilde *Paarden* vond. Onder de hedendaagschen word het zelfde gezegd ten

opzigt van Schotland en de Orkadische Eijlanden, van Moskovie en het Eijland Cijprus. LEO de Afrikaan verhaalt, dat er in de Woestijnen van Afrika en Arabie wilde *Paarden* waaren, en dat hij zelfs in die van Numidie een Veulen had gezien, wit van haar en met gekrulde Maanen. MARMOL bevestigt zulks, wanneer hij zegt, dat in de Wildernissen van Arabie en Lijbie *Paarden* gevonden worden, die klein zijn en aschgrauw van kleur; dat men er ook witten vind, hebbende het Haar en de Maanen zeer kort en steekelig, welke zo vlug ter been zijn, dat de Honden of tamme *Paarden* niet tegen hun kunnen loopen. Men vind ook aangetekent, dat in China zeer kleine wilde *Paardjes* zijn.

Dewijl alle deelen van Europa hedendaags bevolkt en bijna overal bewoond zijn, zo vind men er geen wilde *Paarden* meer, en, die men in Amerika ziet, worden geoordeeld afkomstig te zijn van tamme *Paarden* uit Europa oorspronkelijk, door de Spaanschen overgebracht, die zich in de grootte Woesteniën van dat Waareldsdeel vermenigvuldigt hebben. Immers, dat deeze Dieren onbekend waaren in de nieuwe Waereld, is gebleeken uit de vreeze en schrik, waar mede de Ingezetenen van Mexico en Peru bevangen werden, op 't eerste gezigt van de Spaansche Kavallerij. 't Schijnt dat dezelve, zo op het vaste Land als op de Eijlanden overgebracht zijnde, zich sterk hebben voortgeplant; also men, in 't allerzuidelijkste van Zuid-Amerika, groote Troepen vind van wilde *Paarden*, van welker vangst de Indiaanen in dat Gewest, hun voornaamste bestaan hebben. Zij gebruiken ten dien einde tomtijds twee Kogels, die aan de enden van een Lederen Riem vast zijn, en, op hun tam gemaakte *Paarden* gezeten, weeten zij de wilde *Paarden* zo nabij te koomen, dat zij hun de Kogels om de Beenen kunnen slingeren, als wan-

wanneer dezelve een soort van Strik maaken , en dus worden zij de *Paarden* meester ; zie *Egt Verhaal van den Reistogt van ANSON*. Delft 1754. bl. 367. De Heer DE LA SALLE zag er, in 't laatste der voorgaande Eeuw , in Noord-Amerika , nabij de Baaij van St. LOUIS , die in de Velden gingen weiden , en zo wild waaren van aart , dat men hun naauwlijks nabij koomen konde.

Een ander Schrijver verhaalt, *Hist. des Aventuriers Flibustiers, &c. par OEXMELIN*. Paris 1698. T. I. p. 110. § III. dat men zomtijds op 't Eijland *St. Domingo* troepen ziet van vijf-hondert *Paarden*, die bij elkander gaan weiden. Wanneer deezen een Mensch gewaar worden, blijven zij altemaal stil staan; een hunner nadert tot zekeren afstand, snuift met de Neusgaten, neemt de vlugt en word van alle de anderen gevolgd. Hij voegt er bij, niet te weeten, of deeze *Paarden* ontaard zijn door wild te worden, maar dat hij dezelve zo fraaij van Gestalte niet gevonden had , als de Spaanschen, schoon zij zekerlijk van dat Ras waaren. Zij hebben, zegt hij, den Kop zeer dik zo wel als de Beenen, die daarenboven knobbelig zijn; zij hebben ook de Ooren en den Hals zeer lang. De inwooners van het Eijland weeten hun gemakkelijk tam te maaken, en ze vervolgens aan den arbeid te gewennen. Ook doen de Jagers hun de Huiden draagen. Men bedient zich, om deeze Dieren te vangen, van touwstrikken, die men op de plaatzen, daar zij veel koomen, spant; doch zij verwarren er dikwils zodanig in, dat zij zich zelfs verstrikken, indien men niet spoedig hun komt helpen. Dan bint men hun de Pooten en het Lijf, en maakt ze vast aan Boomen, latende hun twee dagen zonder eeten of drinken staan. Deeze proef dient om hun leerzaam te maaken, en door de tijd worden zij gezeggelijk, als of zij nimmer wild waaren

ren geweest; ja, zo zij bij geval eens weder los raaken, loopen zij niet weg, maar erkennen hunnen Meester en laten zich gewillig weder vatten

De Heer GERSAULT geeft een ander middel op, om wilde *Paarden* mak te maaken. „ Wanneer men, „ zegt hij, de Veulens niet in hunne tedere Jongheid getemt heeft, gebeurt het dikwils, dat de „ nadering en aanraaking van den Mensch hun zo „ veel schrik veroorzaakt, dat zij hem met bijten en „ schoppen van zich weeren, zodanig, dat het bijna „ oudoenlijk is, hun te roskammen en te beslaan. „ Indien de lijdzaamheid en zagtheid niet voldoende zijn, moet men zich om ze mak te krijgen, van't „ Middel bedienen, dat de Valkeniers gebruiken „ om een Vogel te temmen, dien men gevangen heeft „ en op de Jagt wil afrigten; dat is, hem de Slaap te beletten; tot dat hij van zwakheid ter neder valt. „ Eveneens moet men met een wild Paard doen, en „ draaijen het, ten dien einde, met zijn gat naar „ den Ruifel, hebbende, zo wel bij nacht als over „ dag, een Man bij zich, die het van tijd tot tijd een „ hand vol Hooij geeft en het belet te gaan leggen; „ den zal men met verwondering zien, in hoe kort „ een tijd het Dier mak word. Evenwel zijn er „ *Paarden* geweest, die men dus agt dagen heeft „ moeten uit slaap houden, eer zij getemt waren. „

In de Hengsten is deeze wildheid wel het aanmerkelijkste, zo dat men in Noorwegen, alwaar de Boeren het niet in gebruik hebben dezelve te snijden, dikwils niet zonder gevaar de wegen, die smal en eng zijn, te Paarde kan passeeren, en om die reden durft geen Boer in den omtrek van Bergen, een Merrie houden. In andere Landen maakt men er gemeenlijk Ruinen van, houdende alleenlijk een en-

enke-

enkele Hengst tot de Stoeterij, opgeslooten. De Ruinen zijn immer zo gezeggelijk als Merriën, en in 't algemeen verliest dit Dier, door de temming, zijn wilden aart geheel; zodanig dat het nooit om zo te spreken wegloopt van zijn Meester, en zelfs naar Huis schijnt te verlangen, zoekende zelfs zijnen Stal en Weide op, inzonderheid wanneer het door 't loopen of den arbeid is afgemat. In een vreemd Bosch verdwaald zijnde, geeft het door zijn hinneken, het verlangen naar het gezelschap van den Mensch te kennen.

ZEVENTIENDE HOOFD-DEEL.

*Beschrijving der voornaamste Ziekten van het
Rundvee, met bijvoeging van beproefde
Geneesmiddelen.*

De kennis der ziekten van het *Hoornvee* en de dienstige middelen om dezelve te hulp te koomen, is van zo veel belang niet alleen voor den Landman, maar ook voor alle de leden der Maatschappije, dat een zodanige die zijne kundigheid ten dien opzichte wereldkundig maakt, voor een waare Menschenvriend moet gehouden worden.

Liefderijk is hier omtrent het gezegde van den Phoenix der Geneesheeren onzer Eeuw, de geleerde CAMPER, zo beroemt door zijne werkzaame en liefdadige pogingen, om tot nut en heil zijner medemenschen, de diepste verborgentheden der Ontleed-, Genees- en Heel-kunde op te delven. (*) „ Daar

wij
(*) Zie deszelfs *Lessen over de Veeziekten*, gedrukt te Leeuwarden 1769 in gr. 8o. Een werkje van het grootste nut, en 't welk bij ieder Landman en Vee fokker behoorde gevonden te worden.

„ wij alleen (zegt dien Hoogleeraar) niet alleen een
 „ onmiddelijk belang stellen in de behoudenis van
 „ het *Hoornvee*, maar daarenboven, als Menschen
 „ met redelijke aandoeningen beziel, en gedreven
 „ door een inwendig medelijden over onze mede-
 „ burgeren, gaarne alles willen toebrengeu, 't welk
 „ het geluk der zaamenleeving konde vergrooten,
 „ of de bezittingen onzer Landgenooten buiten ge-
 „ vaar brengen.

„ Het *Hoornvee* (vervolgt zijn Hoog Eerw.) ver-
 „ schaft ons niet alleen melk, kaas, boter, vleesch,
 „ smeer, leder, haar, hoornen, been en lijn, maar
 „ ook teffens allerlei verkwikkende groentens, en
 „ het immer gezegend koom, voor zo verre hunne
 „ mest noodzaakelijk is tot de vrugtbaarheid van het
 „ land. Het grootste gedeelte van ons vereenigd
 „ Gemeenebest, daarenboven, is aangelegd tot Vee-
 „ hoederije, en pronkt met millioenen Beesten,
 „ welke het zij men hunne gestalte beschouwt, of
 „ de grootheid bunner uieren, nergens eene weer-
 „ gade hebben; deeze onwaardeerbare schat is on-
 „ der onze Medeburgeren van allerlei staat en rang
 „ verdeeld; duizenden derzelven hebben geen ande-
 „ ren rijkdom, nog kostwinning, enz.”

De overweeging van het een en ander, bepaalde mij, om bij mijne *verhandeling over de Paarden*, als een nuttig toegift, de beschrijving der voornaamste ziekten van het Rundvee en de dienstigste middelen om dezelve te geneezen, op eigene ondervinding grond, te voegen.

Ik hebbe verkooren om zulks tot gemak van mijne Lezers op eene Alphabetische manier te doen, wordende daar door in staat gesteld om met een opslag van het Oog te vinden, 't geen zij begeerig zijn te weten.

BESMETTING, zie VEEPEST.

BLAAR,

BLAAR, zie TONGBLAAR.

BLOEDFISSEN. Zo dra men dit ongemak aan de *Koe* of *Os* gewaar word, moet men hem vooral beletten te drinken, en hem, zo dra doenlijk, het volgende middel laten gebruiken: Neemt een vierde mingelen *menschen-pis*, even zo veel *boom-olie*, zes versche *eijeren*, en een vollen greep *oven- of schoorsteen-roet*, klopt dit ter deegen onder één, en geeft 't aan het Dier. En dewijl dit ongemak niet zonder pijn kooft, zo bind hem om die te verzagten, de ooren, en slaat ze met een klein stokje, tot zo lange dat ze heel rood worden, wanneer men zekere kleine aderen ziet, die men opent, zo zal er schier heel groen bloed uitkoomen; dit gedaan zijnde, doet men het Beest wat *zout* in den mond, en laat het zich wat beweegen.

Of neemt *zap van weegbree*, een vierde mingelen; en even zo veel *boom-olie*, klopt het tot dat 't gebonden is, roert er dan vier oncen *cremor-tart*, of beste *wijnsteen* in, en geeft het 't Beest in driemaal in.

Bloemen van St. Jans-kruid in *bier* gekookt, is ook een zeer goed middel, dat men het Beest moet in de keel gieten, en daar na herhaalen. Dit middel is ook dienstig als de melk bloedig is, gelijk zomtjids gebeurt.

Deeze ziekte kooft een *Koe* of *Os* over, wanneer zij te zeer verhit zijn, of verkleumt, of kwaad en venijnig gras hebben gegeten. Indien het bloedpissen binnen de vierentwintig uren niet overgaat, sterft er dikwils het Dier aan.

BREMSEN, zie VLIEGEN.

BUIKLOOP. Wanneer de *Koeijen* of *Ossen* met buikloop gekwelt zijn, mat hun dit schrikkelijk af, inzonderheid wanneer er bloed onder loopt; om dit te geneezen, kooft men hun een drank van *honds-*

roosfen of *kweeschillen* in een mingelen *water*, en geeft hun dit ééns daags te drinken. Twee handen vol *geroost korn* in een mingelen *water* geweekt, en hun ingegeven, zegt men dat mede zeer goed is.

Gerookt rund-vleesch heel klein gesneden, en het Beest met *wijn*- of anders *azijn* ingegeven, word ook zeer geprezen.

BUIK-PIJN. Indien het Dier darmsnijding heeft, blijft het pal op eene plaats, eet niet, maar zugt en steent; men moet hem als dan weinig geeven te eeten, maar rondsomme den hoorn eenige stoecken met een vlijm of lancet geeven, zodanig, dat er bloed uitloopt: Anderen doen zulks rondom den staart, en binden het met een doek toe. Een *uije* of *ziepel* ter deegen in *zout* omgeroert, en het zieke Beest diep in den aars opgestooken, dat men als dan noodzaakt te loopen, zegt men, een goed middel tot geneezing van deeze kwaal te zijn. Gestooten *salpeter* in de keel geduwt, word door anderen aangeprezen.

BUIKS-OPZWELLING. Het gebeurt niet zelden, dat de *Koeijen* of *Ossen*, die in de zomer buiten de stal loopen te weiden, schielijk een opgezwollen buik verkrijgen, en daar door zeer benaauwt en gevaarlijk ziek worden, en kunnen koomen te versterven, als men niet terstond goede middelen in het werk stelt: Dit ongemak koomt de Beesten meestijd over, als ze in het weiden het eene of andere hen ongezond of venijnig kruid, of eenig venijnig Insekt bij geval mede doorgeslikt hebben; bij geval zeg ik, om dat de Beesten anders uit de natuur weeten, welke kruiden en andere dingen hen nuttig, of schaadelijk zijn. In zulk geval is niets beter, dan hen terstond een goede gifte, van de gemeene zogenoemde *Vee-theriaak*, of anders *Veneetsche-theriaak*, met veel *azijn* en *olie* in te geeven, dat men hen, met geweld de mond openende, in de keel moet gieten. Hier

nevens kan men hen ook een klisteer van *maluwe-bladen* met *melk* of *water* gekookt, en daar veel *olie* bijgevoegt, inspuiten. Deze middelen helpen dikwils.

Daar groeit een kruid in deze Nederlanden en elders, hier of daar aan de waters-kanten, *Water-scheerling* of *Water-dullekervel* genoemd; dit is ten eenemaal doodelijk, zo wel voor het Rund- en ander Vee, als Menschen, indien ze zulks in het ligchaam krijgen, en er niet terstond nuttige middelen in het werk gestelt worden: Indien men uit de toevallen vermoed, dat het Dier van dit kruid ziek geworden is, moet men het doen braaken, door het *warm water* met veel *olie* in de keel te gieten; als mede eenig braak-middel, bij voorbeeld, de ruimte *water* daar *tabaks-bladen* of *rook-tabak* in gekookt is, dat een gered en goed braak-middel is, om het kwaad uit te braaken; vervolgens moet men het veel goede *azijn* met *olie* ingieten, of een klisteer met veel *olie* gemengt, inspuiten. De *azijn* schijnt in deze omstandigheid van veel dienst te zijn: Indien deze middelen niet helpen, sterft het Dier onfeilbaar schielijk, met groote aandoening van smert.

DULLEHONDS-BEET. Indien het gebeurt, dat een *Kalf*, *Koe* of *Os*, door een dullen Hond gebeeten word; moet men het terstond veel *azijn* met *theriaak*, het zij alleen, of met uitgeperst *zap* van *weegbree* vermengt, ingieten, en zulks eens of meermaalen in eenige uren herbaalen, en ondertuschen het Beest weinig laten eeten: Men moet ook de wonde terstond met scherpe *azijn* uitwaschen, en dezelve vervolgens geneezen, gelijk een andere wonde. Anders kan men dat middel gebruiken, dat in Friesland is uitgevonden, en hier agter onder het *agtiende Hoofddeel* word beschreeven.

De *theriaak* is een nuttige zaak, in veelerlei ziek-

tens aan het Rundvée, weshalven een Vee fokker dezelfde altijd diende in huis te hebben.

GALZIEKTE. De voornaamste oorzaak deezer ziekte, is de bedorventheid van een al te verhit bloed, dat zich naar buiten uitzet, en lelijke vlakken maakt, die men op de huid kan zien. Om ze te geneezen, is het beste middel, derzelver oorzaak wegteneemen, met den Os aan de halsader te doen laten, en hem naderhand een klisteer van verkoelende kruiden te zetten.

Daar op geeft hem tot een geneesmiddel een half pintje *koemelk*, met één once *wijnsteen*, en een vierendeel *honing*, zaamen gemengt: Zijn overig voedsel moet in de zomer de *weide* weezen, in de winter *nat hooij* en *zemelen*, twee maalen daags.

Dit eenige dagen zijnde gedaan, moet men hem met de volgende zalve smeeren: Neemt omtrent één pond *reuzel*, doet er een half mingelen *olijven-olie* bij, met twee oncen *leevendige zwavel*, zo veel *mijrrhe*, en één lood *pluim-aluin* (*alumen plumeum* of *scisfile*); smelt en mengt het onder elkander, en smeert er't Beest mede; de galle zal er van overgaan, en dit smeerzel geneest het ongemak dikwils aileen.

GEKROMPEN VOET, zie **VERHARDE**.

GEZWEL VOOR DE BORST. Dit ongemak valt niet bezwaarlijk te kennen; de droefgeestigheid van het Dier, en het hangen van zijn kop, strekken tot blijkbaare tekens van deeze kwaal; ook ziet men hem den bek vol schuim, de rug geheel ruw; zijn tred is langzaam, en hij herkaauwt weinig. Het ongemak bestaat eigenlijk in een gezwel, het welk met kwaadaardig vogt is vervult; om het te geneezen, maakt men het Dier met een scherpe els eene opening in de borst, en steekt er *nieswortel*, ter dikte van een naalde in; neemt voorts een half mingelen *roode wijn*, laat er de grootte van twee boonen *theriaak* in smelten,

ten, en geeft zulks 't Dier te drinken, dit zal van een goede uitwerking zijn.

GEZWOLLEN GEHELMELTE. Indien dit ongemak den *Os* of *Koe* de eetlust beneemt, en hun deerlijk doet kermen, zal het niet kwaad weezen, om de ader in het gehemelte te openen: Terstond na de aderlaating zal men hun niet te eeten geeven, dan *lookschillen*, wel gekneust en gepluist, met *bladen* van eenige *groente*, of met heel teder *hooij*, tot dat ze zich beter zullen bevinden.

HARDLIJVGHEID. Wanneer dit ongemak de *Runderen* bejegt; neemt voor ieder *Beest* een mengelen *warm water*, en laat er twee oncen *stof van aloë* in smelten; dit voldoet, om hun loslijvig te maaken.

Indien het *Beest* geheel niet stallen kan, zo mengt *zeep* met *zout*, en steekt het hem in 't fundament, of men maakt er met *warm water* een inspuitzel van, en spuit het in.

HALS-GEZWEL. Dit kooft, of van een kneuzing of door een zweer, die er zich gezet heeft: Is het door een kneuzing gekoomen, legt er een pap op van *honing*, *versche reuzel* en *zemelen*, zaamen gekookt in *witte wijn* of *bier*, en laat het er vier of vijf dagen op leggen.

Is het een binnenzweer, dat men daar uit kan weeten, dat het eerste middel niet helpt, neemt dat *heemst-zalf* (*ung. althææ*), *laurier-olie* en *versche boter*, van elks twee oncen, zaamen koud geklopt; wrijft daar mede zijnen hals, en houd die omzwagtelt met een linnen doek; deeze zalve zal de vogtigheid naar buiten trekken, dat een gezwel zal veroorzaaken, het welk men met een schar moet openen; zo dramaen het nodig oordeelt: Deeze opening geschied zijnde, moet men zorg draagen; om ze dagelijks te verbinden, met er de *netelwortel* in te doen, tot dat

de zweer volkoomen van haare rottende vogten gezuvert is.

HARTKLOPPING. De hartklopping en het hijgen der Osfen of Koeijen, toont een groote ontsteking in hunne ingewanden; en om ze te geneezen, moet men op de volgende wijze te werk gaan.

Voor eerst, zal men 't Beest, dat deeze kwaal heeft, zijn rust laten neemen.

Ten tweeden, hem een klisteer zetten van *bernagie*, *wilde cichoreij* en *betewortel*, zaamen in twee pinten afgetapte *koemelk* gekookt, die men op anderhalf pint moet verkooken; wanneer men er bij moet doen; vier oncen *honing*, en zo veel *boom-olie*; welk middel den Os of Koe moet ingespuut worden, zo dra men deeze kwaal gewaar word.

Ten derden, na 't voorz. klisteer, moet men hem 's anderen daags *lauw water* met *zap van uijen*, te drinken geeven.

Eindelijk, om de ziekte ten vollen wegteneemen, moet men een pap maaken van drie handen vol *koolzaad*, met een vierendeelspond *stijfzel-meel*, zaamen gestooten, en in *koud water* geweekt, dat men op de kwaade plaatzen moet leggen.

Hun voedzel moet in goede *kruiden* bestaan, zo het in de zomer is; maar zo het hen 's winters overkoomt, moet men hen *ballen van kaas*, gemengt met *zemelen*, in een emmer met *water* geeven; maar in eenigen tijd geen *hooij*.

HART-PIJN, PIJN OM 'T HART. Dit kan men kennen in de Runderen uit de hartkloppingen, van tijd tot tijd van walging verzelt, die hen het hoofd doen hangen, en hun de oogen droevig doen uitzien; *theriaak* of goede *orvietaan*, ter grootte van twee boonen, in een half pint *roode wijn*, is er een uitnemend middel tegen: Na het inneemen van 't zelve, wrijft men hunnen muil met *knoflook*, en twee uren
daar

daar na, maakt men voor hun een salade gereed, van *pri*, *bieslook*, *uijen*, *bellen*, en andere sterke kruiden, die men op zo een tijd heeft, en die men hun met wat *azijn* en *zout* laat eeten, waar door dit ongemak geneezen word.

HINKEN. Zo de Os of Koe hinkt, hebbende op eenig lid koude gevat, moet men zijnen voet stooven, en de zeere plaats met een lancet openen, en met *oude pis* waschen; naderhand er *zout* op leggen, en met een spons of doek afneemen: Hier na moet men op de zeere plaats, door middel van een gloeiend ijzer, *orse-* of *geite-vet* laten druipen.

Hinkt hij van het trappen in een doorn, of iets dergelijks, zo legt op de kwetzuur *gesmolten wasch* met *olie*, *oude honing* en *meel van lupijnen*, zaamen koud geworden.

Indien het tot een ettergezwel kooft, moet men er een *vijg* op leggen, of een pap van *wittebrood* en *versche boter*, om de rijpwording te bevorderen; rijp zijnde, moet men het doorsnijden.

HOEST. De enkele hoest is voor zich zelve, in der waarheid, geen groot ongemak, en echter laat ze niet na, eenen Os die werken moet, sterk te verhinderen: Zo dra men dan hoort hoesten, moet men *hijfop* in *water* laten trekken, of daar in koken, en het hem te drinken geeven; en voorts, om in te zwelgen, gekneusde *uijen* met *kaas*.

Of geeft hem gemaale en geweekte *garst*, de malle deelen van zuiver *stroo*, anderhalf maatje gemaale *wikken*, of kleine *erwtten*, voor drie reizen. Andere neemen daar toe gekneusde *bijvoet*, die in *water* getrokken is, dat zij den Os zeven dagen lang, eer hij eet, laten drinken.

HOOFDPIJN. De vuiligheid, die een Os of Koe in overvloed uit zijn oogen en neusgaten kwijt word, is een vast teken van hoofdpijn, vooral indien zulks

van deeze toevallen gevolgt word , dat hij kermt , woelt , een gezwollen aanschijn heeft , en meer verbit is , dan naar gewoonte. Om ze te geneezen ; neemt goede *knoflook* , laat ze in *koude wijn* of *bier* 2 uuren trekken , en spuit hem die in de neusgaten ; dit middel zal den Os veel vogt doen kwijt raaken ; ondertuschen moet men zijn hoofd niet laten koud worden.

De hoofdijn der Runderen kan men hier aan kennen , dat ze niet eeten , maar de ooren laten hangen , om die pijn wegteneemen , moet men hun de tong met gestooten *thijm* , *wijn* , *knoflook* en sijn *zout* bestrijken.

KNOBBELS AAN DE TONG. Dit is niet anders , dan een uitwasfing van vleesch onder de Tong , die het Beest belet te eeten : zo dra men zulks gewaar word , moet men ze opsnijden met een schaar , en de wonde met *azijn* en *zout* , of met enkel *speekzel* , waschen.

KOLIK. Als men een Os of Koe hoort kermen , zijn hals en agterpoten uitrekken , opstaan , en dikwils nederleggen , zonder zich op een plaats te kunnen houden , en eindelijk zweeten ; zo kan men uit deeze toevallen opmaaken , dat 't Beest door kolijk is aangetast , dat hem van vermoetheid overkoomt , en eerder in het voorjaar , dan in eenig ander seizoen , alzo hij dan bloedrijker is ; deeze kwaal is hevig , en doet het Beest menigmaal sterven , zo men haar niet tegengaat.

Men moet hem dan terstond , als men ze gewaar word , de staart aan zijn uitterste splijten , om ze aan het bloeden en aderlaaten te krijgen , en hem een stuk van het oor snijden ; daar op met een ronde stok zijn buik hard strijken , ten dien einde hem met het inkoomen van de fijne lucht deelen door de opengaande luchtgaatjes , het verdikte
bloed

bloed dun worde , ente ligter uit de geopende plaatzen uitloope.

Dit gedaan zijnde , laat men hem een goed half uur zich met gaan beweegen , en zet hem dus op de stal , daar men hem wel warmtjes moet dekken.

Raakende zijn kost ; geeft hem goed *hooij* , en 's middags één maatje *haver*. Zijne drank moet *lauw water* weezen , waar in men één hand vol geraspte *kaas* moet doen.

Bij aldien deeze middelen den Os geen hulp toe brengen , moet men hem gekookte *uijen* geeven , in *wijn* geweekt.

Of men moet hem een klisteer inspuiten van *glaskruid* of *maluwe bladen* , *wilde cichoreij* of *taraxicum* , met wat *zemels* in *water* gekookt , daar men *lijn-olie* bij mengt.

KOORTS. Het gebeurt wel , dat een Os of Koe , al te vermoeid zijnde , of in heete tijden , het bloed zodanig verhit , dat 't geheel bedorven word : Hier uit ontstaat zulk eene wanorde in zijn lijf , dat den Os of Koe het hoofd heel zwaar , en de oogen gezwollen worden ; de hitte , die door het gantsche ligchaam de vogten ontftelt , is zo overmatig , dat men ze gemakkelijk kan gevoelen , hoe weinig men de huid maar aanraakt.

Door deeze tekenen , geeft een Os of Koe te kennen , dat hij gevaarlijk ziek , en moeilijk is te geneezen , zo men niet terstond op de eerste oorzaak , namelijk het bloed , werkt ; waarom men hem terstond voor het hoofd moet laten , of bij zijn oor ; en , om den grooten brand , die zijne ingewanden verteert , te maatigen , geeft men hem niet dan verfrissende middelen , als versch *gras* , (zo hem deeze ziekte in de zomer overvalt ,) waar onder men wat *koop-salaad* mengt : Is het in de winter , dan voed men hem met natgemaakt *hooij* en *zemelen* , tweemaal

daags: Het *water*, om te drinken, moet helder[en], versch weezen, en om het de raauwheid te beneemen, zo doet men er twee handen vol, *rogge-meel* bij, waar door het veel gezonder word. Ook is het zeer nuttig, dat men daar de ruimte zuivere *salpeter* in smelt; of hem gesmolten *salpeter* nu en dan apart in geeft, dat zeer verkoelt, en de ziekte maatigt.

Na alle deeze middelen, zo de ziekte hardnekkig is, moet men *kaasjes-kruid*, *wilde cichoreij*, *salaad* en *betewortels*, in twee pinten *water* met *zemelen*, te zaamen kooken; daar na laat men het door een doek loopen, en er twee lepels vol *honing*, met zo veel *boom-olie* hebbende bijgedaan, dient het tot een klisteer.

KWAADDE OOGEN. Als een Os of Koe kwaade oogen heeft, verstaat men daar door, dat zulk een ongemak uit geene andere plaats kooft, dan uit de oogen. Men moet dan zijn best doen, van hem te verkoelen, en de ontsteeking, die er mogt weezen, met ze dikwils op eenen dag, met *weegbree-water* te waschen, wegteneemen; of met *eijwit* en *water* zaamen geklopt.

Zo de oogen gezwollen zijn, moet men er een pap op leggen van *wittebroods-kruim* in *melk* gekookt, en met *versche boter* of *honing* gemengt.

LUIZEN: In zommige Landen, hebben de Runderen twee soorten van *Luizen*, waar van de ééne door LINNÆUS *Pediculus Bovis tauri* word genoemd; en de andere *Pediculus Bovis tauri*, *abdomine plumbeo*.

Deeze *Koe-luizen* kunnen, volgens de Heer LINNÆUS, verdreeven worden, met het afkookzel van *wilde rosmarijn (ledum)*, die in Zweeden en Lapland groeit; of ook met *kleine donderbaard*, of zogenoemde *muur-peper (sedum acre)*, zijnde een kruidje met zappige wormswijze bladjes, 't welk men op oude

Stads-

Stadsmuuren, als mede aan de kanten der Bouwlanden en Heiden aantreft. Mede is 't langs de Vriesche zee kusten, en op veele andere plaatzen bindendijks, in Vriesland overvloedig te vinden; wordende volgens de Heer DAVID DE GORTER, *Flora Belgica Ultraj.* 1767. p. 125. gemeenlijk *Bergknop* genoemd. Nog word er, als een goed middel tot vernieling van deeze Luizen, voorgestelt, dat men een zalve op de volgende wijze bereide; neemt *osfe* of *koeije-pis*, twee deelen; *hars*, *witte-wijn* en *gezouten boter*, van elks één deel; mengt dit wel te zaamen, en bestrijkt er het Dier zijn geheele lijf mede.

MACHTELOOSHEID, zie VERMOEITHEID.

MAGERHEID. Zomtijds is een Os of Koe zo mager, dat hem de huid aan de beenderen zit; deeze kwaal zoude hem zekerlijk tot de uittèrste kwijning brengen, als men er niet schielijk bij was: Het eerste middel is, dat men hem met *wijn* of *brandewijn* en *olie*, onder een gemengt, de ribben tegen de vloeg van het hart op moet smeeren en sterk wrijven, en er dan een warme pan tegen houden, om de zelf te doen intrekken, hier door raakt hem 't vel en vleesch van de ribben af. Ten tweeden, alzo deeze kwaal niet veroorzaakt word, dan door al te verhit bloed, dat men noodwendig moet maatigen, zo men niet wil, dat het vel en vleesch weder gaat vastzitten, moet men hem een drank geeven van gekookte *betewortelen*, *wilde cichoreij*, en andere verkoelende kruiden, met *zemelen* daar onder. Of men maakt een klisteer van die dingen, daar men een paar lepels vol *boom- of lijn-olie* bij doet.

Hier na moet zijn voedzel des morgens vogtig gemaakt *hooij* weezen, twee uren daar na een maatje natte *zemelen*; 's middags *water* om te drinken, dat wit is van *gersten-meel*; na dien tijd 's avonds versch

gras, als het zomer is; maar in de winter altoos *hooij*, als gezegt is, en 's avonds nog een maatje natte *zemelen*: Dit drie dagen aan een gedaan zijnde, moet men hem beginnen te geeven, half *zemelen* en half *haver*, maar altoos nat gemaakt, zo lang tot dat hij herftelt is, dat men aan zijn haair kan weeten, als dat glinsterend word, en zagt in het behandelen is.

OPSTOPPING VAN 'T WATER. Niets is gemakkelijker dan dit ongemak te ontdekken, als men maar opmerkt, of 't Beest dikwils moeite doet om te pisen, zonder het te kunnen doen: Dit kwaad is zeer pijnlijk, en noodzaakt het Beest te kermen, dat ligt te hooren is; om dit te geneezen, geeft men het een half pintje *witte wijn*, waar in men alvorens twee lepels vol *honing*, en zo veel *boom-olie* heeft laten kooken, op drie verscheide morgens, telkens even veel van in.

Zijn voedzel moet weezen, zo veel men krijgen kan, en de tijd van 't jaar medebrengh, *knolle bladen* met een maatje *zemelen*'s middags, en 's avonds zo veel: Deeze middelen zullen 't Dier helpen.

STEEN IN DE BLAAS. Voor deeze kwaal, neemt twee oncen *zee-venkel*, stoot een half lood *kruidnagelen*, anderhalf vierendeel loods *peper*; mengt het onder een, en geeft het dus het Beest in, met lauwe *roode wijn*: Zo gij dit eenige dagen hebt gedaan, en er de steen niet op volgt, en uitvalt, moet men hem uitsnijden.

TANDWAGGELING. Als een Koe of Os de tanden los zijn, gelijk zomtijds gebeurt, zo wascht hem dezelve met *zout* en *azijn*; of laat ze *zout* slikken, zo zal het haast beteren.

TONG-BLAAR. Dit is eene zeer gevaarlijke ziekte van 't Rundvee, die het Beest schielijk overkoomt, en daar het ook schielijk, dikwils binnen 24 uren,
van

van sterft, als dezelve niet tijdig word ontdekt; dezelve bestaat daar in, dat het Beest op de tong één of meer blaaren krijgt, die eerst wit zijn, vervolgens rood, en eindelijk zwart worden, als dan openbarstende, en een kankeragtig gezweer nalaatende, dat schielijk in de tong naar deszelfs wortel indringt, haar afknaagt, en het Dier in weinig tijd doet omkomen: Deeze ziekte is te gevaarlijker, dewijl ze besmettelijk is, en zich door geen uiterlijke tekenen aan het Dier ontdekt; 't welke meesttijds eet en drinkt, als naar gewoonte, tot dat het ter neder valt, en sterft.

Hoe gevaarlijk deeze ziekte ook zij, zo word ze echter gelukkig geneezen, als men dezelve terstond in haar begin ontdekt; om die reden moet men de Beesten, in zulke tijden, daar deeze ziekte omgaat, twee of driemaal 's daags de tong bezigtigen, en zo dra men één of meer blaaren op de tong gewaar word, moet men dezelve terstond door schraaping met een plat ijzer, waar aan fijne tanden gevijlt zijn, doen barsten; dog een stuk plat zilver word hier toe veel beter geacht; daar na stooft men de wonde met goede *azijn*, daar *zout*, *peper*, *look*, *wijnruit* en andere sterke *kruiden* in getrokken zijn; vervolgens bestrijkt men de lippen met een stukje *cijpersche vitriool*; welke middelen men veeltijds verscheide maalen herhaalen moet; zo zal het Dier volkoomen geneezen worden.

Voorts moet men zorg draagen, om de zieke Beesten terstond van de gezonde aftecheiden, zo dra men de ziekte onder dezelve verneemt.

Men heeft deze ziekte voor eenige jaaren in Friesland, Frankrijk, en elders gehad, en dezelve op de gemelde wijze geneezen.

TONG-GEZWEL. Het gebeurt ook wel, dat een *Kalf*, *Koe* of *Os* een opgezwollen tong verkrijgt, met

met of zonder kleine blaasjes of puistjes bezet , in zulken gevalle moet men de puisjes met een stomp mes afschraapen , en daar na de tong met azijn en zout waschen , zo zal het haast overgaan.

VEE-PEST. Deeze allervreesfelijkste ziekte onder de Runderen , die veeltijds de Vee-rijkste Stallen in korte dagen ledig maakt en den welgesteldsten Landman tot armoede brengt , is eigenlijk eene besmettende rotkoorts , door welke het bloed bedorven , de ingewanden van den buik en borst , als mede de keel tong , neus en oogen , en zomwijlen de hersenen hevig aangestooken worden ; evenwel zo , dat versterf voornaamelijk plaats hebbe , in de ingewanden van den Buik en Borst. Het Menigvold is voornaamelijk aangedaan om de zonderlinge werking , en samenstel van dat deel. De ziekte , hoe veranderlijk ook ten opzichte van zommige uiterlijke tekenen , is de zelfde , en altoos aan zich zelve gelijk , maar hij woed op het eene deel meer dan op het andere. Zij is gepaard met zulk eene zwakheid van het geheele lighaam , en verlamming van de Spiervezelen der ingewanden in het bijzonder , dat de werking derzelve geheel ophouden ; de spijs word uit den Pens niet opgebracht , om welk agterblijving de herkauwing ook ophoud. Het Menigvold word niet onlast , en daarom pakt , droogt , en verbrand alles wat er in is. De Galblaas schijnt om geene andere rede zo sterk opgezet , dan om dat zij wegens die zelfde verlamming zich niet kan ontlasten , en de afscheiding onderwijlen haaren gang gaat. De Pisblaas , is in die zelfde omaftndigheid.

Zie hier de beschrijving deezer vreeslijke ziekte , woordelijk genoomen uit de *Lesfen van den Hoogleeaar P. CAMPER* , die met mijne waarnemingen volkoomen strooken , Gelukkig zoude ik mij rekenen indien ik mijne Landgenooten , middelen wist aan

de hand te geeven om dezelve te hulp te koomen en te beteren; maar ik ben gedrongen ongeveinsdelijk te betuigen, dat alle de zodanigen welke door de verschillende Schrijvers worden opgegeeven, en waar van ik een menigte hebbe geprobeert en te werk gestelt, geene mijne verwagting heeft beantwoord. Het beste waar bij ik mij hebbe bevonden, is de Stal, zo veel mogelijk zindelijk en zuiver te houden, de zieke Beesten zo veel doenlijk is van de gezonden afescheiden, vooral geen Smeer of Huiden van de verstorvene Beesten op de Stal te laten leggen, de doode lighaamen diep te begraven, en de uitkomst verders met onderwerping aan de Voorzienigheid overtelaaten.

VERHARDE OF GEKROMPEN VOET. Neemt hier tegen de wortels van *gemeene en wite maluwe*, of van *heemst*, laat ze in behoorlijk *water* kooken; daar op kneust en klenst ze door een zeef; voorts doet er een half pond *wagensmeer*, en anderhalf pint zeer goede *wijn* bij, laat het dus zaamen kooken, tot dat de *wagensmeer* gesmolten zij, doet er dan nog wel gekneust *lijnzaad* onder, en laat dit alles weder kooken, tot dat de *wijn* verteert is, smeert een gedeelte van deze pap op den voet, en laat het er drie dagen op blijven; hier na legt er de rest op, die er nog andere drie dagen op moet blijven.

VERMOEID- EN MACHTELOOSHEID. Het kan gebeuren, dat een Os of Koe, wegens machteloosheid geen eeten lust, dat dan, of van al te sterken arbeid kooft; of dat zij te lang voor de ongemakken van de lucht hebben bloot gestaan: Is het in de zomer, en oordeelt men, dat de groote hitte zulks heeft veroorzaakt; moet men twee greepen *meel* in drie pinten *water* doen, dat men hen 's middags en 's avonds moet laten drinken; 's morgen moeten zij tot kost hebben, een maatje natte *zemelen*, met een enkele
hand

hand vol *haver*, en daar op *gras*; dus moet men er mede voortgaan, tot dat men ziet, dat 't Beest wel eet.

Is het in de winter, kan hen die inachteloosheid aankoomen, of, als zij sneeuwwater hebben gedronken, of dat zij door de regens in dat jaargetij zijn verkoud; dan moet men hen in de plaats van natte *zemelen*, dezelve heel droog geeven, met de helft *haver* daar onder, des morgens en 's avonds even veel, benevens goed *hooij*, waar van zij nog bij dag, nog bij nacht, moeten gebrek lijden.

VERNAGELD. Een Os of Koe word ook wel eens vernageld, ook hij krijgt splinters van hout, of wortelen in den voet, als hij in de boschen gaat weiden; hij hinkt er aanstonds van, en zo dra men zulks merkt, is het best, daar niet mede te draalen; men neemt dan den voet van het Beest, en er den nagel of splinter hebbende uitgetrokken, giet men heete *olie* op de wonde, legt er *werk* op, en bewind ze met touwen; dit twee of driemaal gedaan, en het Beest wat rust zijnde gegeeven, geneest zulk slag van ongemakken.

VERSTUIKING. Als een Os of Koe onder het gaan dit ongemak aan de voeten verkrijgt, is er niets beter, dan *reuzel*, *honing* en *witte wijn* te neemen, dat te zaamen te kooken, en daar de kwaade plaats, drie dagen lang, drie of viermaal 's daags mede te wrijven.

Of neemt *goed bier*, kookt er *hoppe* in, en doet er *versche boter* bij; hier mede wascht de voet of 't been dikwils warm; dit middel is zeer goed.

VLIEGEN, BREMSSEN, HORSSELS, enz. Dikwils worden de *Koeijen* en *Ossen* in het land kragtig gestooken, en gekwelt van de gemelde, en andere Ongediertens, waar door dezelve zeer onrustig worden, en als verwoed in het land omvliegen; met de staar-

ten om hoog, wegens de pijn die ze gevoelen: Daar is niet wel middel tegen, om ze voor die Obgedierens te bewaaren; maar men zegt, dat als men ze overal bestrijkt met *traan*, dat ze er dan van bevrijd blijven. Andere prijzen *laurier-besien* in *olie* gekookt aan; en nog andere zeggen, dat men ze met *muur-peper* of *scherp persikkruid* moet wrijven.

Is het, dat er van de beet of steek groote builen opgezwollen zijn, gelijk dikwils gebeurt, en het Vee veel smert veroorzaakt, zo moet men dezelve waschen met *warm bier*, daar *versche boter* ingesmolten is, of met *azijn*.

VOETGEZWEL. Alzo de kwaade vogten doorgaans geneezen zijn, om naar de onderste deelen te zakken, vooral als deeze reeds kwalijk gesteld zijn, zou het te vreezen zijn, dat een gezwel aan den voet, door al te groote menigte van vogten mogt ontstaan, bij aldien men verzuimde, door rust en goede middelen dit kwaad voor te koomen. Zodanig een gezwel is wel in der daad van weinig belang; maar echter in staat, om groote wanorde te veroorzaken, zo men het niet verhelpt, met er *gekneusde vlier-bladen*, in *reuzel* gefruit, op te leggen, bewonden in een linnen doek; welk middel alleen bekwam is, om 't te geneezen.

WALGING. Men weet terstond, dat een Os of Koe ziek is, als hij geen lust, of trek tot eeten heeft, en om te zien, of het niet dan een enkele walging is, die hem kwelt, neemt men *zout* met *scherpe azijn*, waar in men *uijen* of *knoflook* doet, dat men hem in de keel giet, met zijn muil om hoog te houden, op dat hij hier niets van laate vallen, terwijl hij het kauwt. Is het niet anders dan een walging, zo zult gij dat middel geen twee, of drie maalen gebruikt hebben, of hij zal zijn eetlust, als vooren, wederkrijgen. Maar is die walging van een

andere ziekte ontstaan, dan moet men den oorsprong daar van zoeken, en ze van den begin af te gegaan.

WEERWEIDE of *Wee*, is eene ziekte of kwaal onder het Rundvee in verscheidene distrieten van ons Gemeenebest heerschende, en 't welk waarschiijnlijk, door de verandering van klimaat en weijde of gras of wel door 't een of ander kruid 't welk in zodanige landerijen groeit, word te weege gebragt.

De ziekte bestaat hier in; wanneer men Vee in andere distrieten koopt, alwaar het zelve niet met *Weerweijde* is behebt, en men doet het in landen weijden daar deeze kwaal heerscht; zo duurt het niet lang of de Koeijers of Osfen pisen bloed, en na eenige dagen sterven zij, of kwijnen op zijn best genoomen zeer lang aan deeze ziekte.

Een beproefd middel hier tegen, is het volgende; zo dra men het Beest het minste bloed ziet pisen, zo geeft het in, een vierde pond gebrande *koffij* die fijner gemaalen is, in een vierde mengelen beste *je-never* vermengt, en spoelt het met *karnemelk* door de keel; indien het Beest vierentwintig uren hier na nog bloed pist; zo herhaalt dit middel, en het zal genoegzaam altoos door een goede uitslag gezegend worden.

WONDEN. Indien een *Koe* of *Os* door het eene of andere toeval een wonde gekreegen heeft; zo neemt maar *maluwe-bladen* en *wilge-bladen*, stamp ze klein, perst er dan het zap uit, smeert hier mede de wonde altemets, of legt er een doekje op, in het zap nat gemaakt: Dit heelmiddel, heelt beter dan veele zalven, pleisters en olien, die veel kosten, en is zo wel voor Menschen als Dieren dienstig: Het zap van *weegbree* of *duizendblad* is ook zeer goed.

Of neemt *teer*, smelt dit over een zigt vuur in

versche, dat is *ongezoute boter*, tot een zalfje, en smeert de wonde daar mede; dit is ook een goede zalf: Indien het gebeurde, dat de wonde vuil of rottig wierd, gelijk in heete tijden kan gebeuren, zo mengt er wat gepoederde *aloë* en *mijrrhe* onder: Het wasfchen met *pisfe*, is ook zeer goed; en koomt er wild vleesch in, zo neemt *gepoederde holwortel*, of *gepoederde drooge zeven-boom*, en strooit het in de wonde; of anders maar *geprepareerde aluin*.

WORGING. Dit ongemak is niet anders dan een kwaad vogt, welk zich onder de gorgel vergadert, en de klieren zo vervaarlijk doet opzwellen, dat ze eenen Os of Koe kunnen verftikken, zo men't Beest niet fchielijk helpt.

Als men dan merkt, dat een Os door die kwaal word aangetast, opent men hem 's avonds of 's morgens deeze klieren met een lancet; daar op ftrijkt men het onderfte van de gorgel met *laurier-olie* en *versche boter*, onder een gemengt. Men dient hem het hoofd ook warm te houden, en wel te dekken, anders zou hij er van fterven.

WORMEN. Schoon geene eigentlijke ziekte zijnde, kunnen wij echter niet onaangeroert laaten, hoedanig de Runderen zomwijlen door een zeker zoort van *Wormen* worden gekwelt, die onder hun huid in een bobbel of knobbel huisvesten, en door de fteek of beet van een zoort van *Wespen* word voortgebracht, die men gemeenlijk *Horfel der Runderen* noemt, en door LINNÆUS onder den naam van *Oestrus alis maculatis; thorace flavo, fascia fusca, abdomine flavo, apice nigro* word beschreeven: Deeze *Horfels* leggen hunne eijeren in de wonde van de beet, waar door de Wormen ontstaan, welke volwasfen zijnde, door de huid heen booren, en veroorzaaken daar door gaten die er nimmer uitgaan, en het leder, dat van deeze huiden bereid word, gansch in

waarde doet verminderen. Echter zijn de Hoornbeesten niet overal aan dit ongemak onderworpen; zelden als nooit vind men die aan zulk Vee, het welk op vlakke weiden graast, maar doorgaans aan de geenen, die in boschagtige landsdouwen weiden.

AGTIENDE HOOFDDEEL.

Van de Hondsdolheid, derzelver toevallen, en geneezing.

DULLE HONDS-ZIEKTE, of beter *Honds-dolheid*; in 't latijn *Rabies canina*; is oorspronkelijk eene ziekte van het Honden-geslacht, en dus van natuuren alleen aan *Honden*, *Vossen* en *Wolven* eigen. De eerste oorzaak deezer vreesfelijke ziekte, in bovengemelde Dieren, word aan gebrek van drank of water toegeschreeven; en wanneer er een door aangetast is, bijt die dikwerf anderen, zo wel Menschen als Dieren; die veeltijds, dog echter niet altoos door deeze beet besmet wordende, zonder tijdig gebruik van bekwaame geneesmiddelen, mede door die vreesfelijke kwaal worden aangetast, die dus op deeze wijze word voortgeplant.

De kentekenen waar aan men bespeurt, dat een Hond deeze ziekte onder de leeden heeft, zijn de volgende.

Het Dier te vooren vrolijk en speelziek, word knorrig en neerslagtig; krijgt een afkeer van voedsel; heeft iets verbijsterts in zijne oogen; loopt als verlegen en zeer ongestadig heen en weder; in dien toestand zijnde, moet men niet draalen om hem op te

te sluiten en vast te binden, voorts hem de nodige hulpmiddelen toereiken; en zo deeze van geen goeden uitflag zijn, en zijne *dolheid* zich openbaart, hem als dan dooden; schoon ik met de Heer TISSOT en andere oordeelkundige Schrijvers van gedagten zoude zijn, dat het beter waare, eenige der boven aangehaalde tekenen in het Dier bespeurende, hem ogenblikkelijk te dooden, dan door hem in een onzeker leven te laten, anderen die hem ongelukkig te na mogten koomen, in gevaar te stellen van door deeze allervreesfelijkste kwaal aangetast te worden.

Het Dier te laat of geene bekwaame hulpmiddelen gegeven zijnde, worden de merktekenen duidelijker; hij wil bijna geen spijs meer nuttigen, inzonderheid is hij afkeerig voor al het geen dat vloeibaar is; zijnen Meester dien hij te vooren liefkoosde kent hij niet meer; zijn stem verandert ten eenemaal, en word dof; dien hem willen naderen bijt hij; hij loopt de tong half uit den bek met schuim bezet, als mede met een hangende kop en staart; andere Honden hem ruikende, loopen vervaart van hem af; meestentijds bijt hij naar het geen dicht bij hem is; dog zomtijds verwoeder zijnde, valt hij regts en links aan, en bijt alle Menschen en Dieren, dien hij maar onder zijn bereik kan krijgen; met schrik ontvlied hij al het water, dat hem op zijn weg ontmoet; eindelijk zijgt hij afgemat ter neder en smakt tegens de grond; zomtijds rijst hij voor een ogenblik weder op, en kruipt nog eenige schreeden voort, waar na hij sterft; gebeurende dit gewoonlijk den derden en op 't langste den vierden dag na de zwaare toevallen, ook veeltijds wel eerder.

Een Mensch door zulk een Dier gebeeten zijnde, sluit de wonde daar door veroorzaakt, gemeenlijk zeer gemakkelijk, en eveneens als of er geen vergif

huisvestede, echter begint men na verloop van eenigen tijd, dan eens vroeger en dan eens laater, dog doorgaans tusfchen de drie weken na de beet tot de drie maanden daar na, meestentijds echter na dat er zes weken verlopen zijn, een doffe pijn te gevoelen op die plaats daar de wonde geweest is; het lid teeken zwelt, ontsteekt, breekt open, en daar vloeit een roodagtig, stinkend en fcherp vogt uit, de Lijder word als dan mede zorgeloos en verflagen, een kille koude en algemeene verftijving beklemmen zijne leden, zijne ademhaaling word bezwaarlijk, en een onophoudelijke benauwtheid beknelt hem; hij voelt pijn in de darmen; zijn pols is ongeregelt en zwak; zijn fleep die onrustig is, en door angstige droomen, fhrikken en opspringingen word verzelt, verfhafft hem weinig of geene verkwikking; zijn afgang is veeltijds ontftelt; een koud zweet dringt hem van tijd tot tijd uit de porien, en zomtijds gevoelt hij in de keel een ligte pijn.

Na deeze toevallen, koomen de volgende hevige te voorfchijn; een geweldige dorst kwelt den Lijder, en echter pijnigt hem het drinken, een poos daar na haat hij den drank, inzonderheid het water, en na verloop van weinige uren fhrikt hij er voor; zijnde deeze afkeer zo verregaande, dat het brengen van water aan zijne lippen, het zien, ja het noemen van 't zelve en van alle andere dranken, het gezigt van dingen, die wegens hunne doorschijnentheid met het water eenige overeenkoomst hebben, zo als het licht, hem een onbeschrijflijken angst, en niet zelden ftuiptrekkingen veroorzaakt; echter zwelgt hij, schoon als met geweld een weinig vleesch of brood door, zomtijds vleeschnat, en veelen zelfs wel de dranken, die men hun tot geneesmiddelen voordient, mits men zorge dat er op dien tijd niet van water gefprooken worde; de pis word brandig, dik en zomtijds

tijds raakt die verstopt; de stem word heesch, of wel hij verliest die ten eenemaalen; het gebas der honden is voor hem onverdraaglijk; van tijd tot tijd grijpt hem eene verbijstering van zinnen aan, die veeltijds met woede gepaart gaat, en het is in deeze ten uitersten naare en angstvallige oogenblikken, dat hij na de geene die bij hem zijn spuwt, dezelve zoekt te bijten, en het ook wezendlijk die geene doet, welke onder zijn bereik koomen; het aangezicht van deeze deerniswaardige Menschen is veeltijds rood, en hun uitkijk ten eenemaalen verwildert en met woede gemengelt; veeltijds voelen zij het vooraf, wanneer hun die woedende stuipen zullen overkoomen, en als dan verzoeken zij de geene die bij hun zijn op hunne hoede te weezen; dog men vind er ook veele, die deeze woede om te bijten niet hebben; allervreesfelijkt zijn de pijnen en benauwtheden, waar mede deeze ongelukkigen gefoltert worden; de meesten verlangen ook naar hunnen dood als een einde hunner smarten; en voor iemand die eenig mededoogen in zijn boezem voed, zoude het onmoogelijk zijn, om er aanschouwer van te weezen, ware het niet dat de barmhertigheid en menschenliefde hem sterkte, om zijn naasten in dien akeligen toestand, zo veel doenlijk is, te hulpe te koomen.

Deeze kwaal zo ijsfelijk en gedugt, wegens deszelfs uitkomsten; is echter hulpmiddelen voor, die men in tijds gebruikende, eene onfeilbaare geneezing te wege brengt; en zelfs worden zij wel met een goeden uitslag bekroond, wanneer de ziekte reeds is gevordert: Verre dus van ons die wreede en onmenschtegewoonte, die nog kort geleeden tot schande van het Christendom in zwang ging; om lijdens van deezen aart, als de ziekte tot een zekere hoogte gesteigert was, van het leeven te berooven, met hun tuschen bedden te smooren, of wel, door het

openen van aderen dood te laten bloeden; Een niet mindere ongeoorloofde wreedheid is het, om deeze elendige menschen zonder toebrenging van hulp, aan de akelige woede van hun kwaal over te laten; al was er zelfs geen hoop meer om hun te kunnen helpen, zoude dit echter met de liefde en 't mededoogen die wij onze medemenschen altoos, en wel inzonderheid in zulk eene deerniswaardigen toestand verschuldigt zijn, strijden; en nu zo veel te meer dewijl er in onze dagen middelen gevonden worden, om hun te kunnen behouden. De geene welke deeze Lijders oppassen en bezorgen, behoeven niet te vreezen, dat zij door dit bijzijn van deeze kwaal zullen aangetast worden; veele in dien toestand, gelijk reeds gezegd hebben, krijgen niet eens de woedende razernij om te bijten; en de geenen die dit al overkomt, waarschouwen gewoonlijk te vooren: Het zij nogtans verre van mij, om hier mede zorgeloosheid te willen inboezemen; integendeel, ik agte het zelfs reukeloos voor de zulken die den Lijder geen hulpe kunnen toebrengen er gestadig bij om te gaan, schoon zij het echter zonder vreeze kunnen doen, indien zij van dezelfde behoedmiddelen gebruik maaken, die die geene verplicht zijn te neemen, welke bij den zieken tot deszelfs hulpe en oppassing vereischt worden, en die wij zo dadelijk zullen voorschrijven.

Het is enkelijk mededoogen, tedere liefde en vaderlijke zorg voor hunne Ingezetenen, en voor alle andere Menschen, die de Heeren Staaten van Friesland hebben bewoogen, om 't volgende middel dat tot nu toe altijd van een gezegenden nitflag is geweest, door het geeven van een jaarlijks pensioen aan de uitvindersche, eene HIJCKE BOTES in den dorpe *Ferwert* in *Friesland* woonagtig, aan het algemeen bekend te maaken; zie hier de wijze hoedanig het zelve word bereid.

Neemt

Neemt bladen of kruiden van *wilde kaarden* (*dipsacus*), *honds-ribbe* (*plantago major*), *wijnruit* (*ruta*), *averuit* (*abrotanum*), *waalwortel* (*consolida major*), *huislook* (*sedum major*) en *steenruit* (*ruta muraria*), of anders *duizendblad* (*millefolium*) in de plaats.

Van deeze kruiden neemt men min of meer, naar maate men veel of weining drank gedenkt te maaken: Bij voorbeeld, men neemt van ieder derzelve een kleine handvol, en indien er van deeze kruiden mogten ontbreeken, neemt van de anderen wat meer, bijzonder van de *wilde kaarden* of *huislook*; men doet deeze kruiden, groen en versch zijnde in een vijzel, of het geen nog beter is, in een mortier, en stoot ze tot dat het zap er uitkomt, het geen men vervolgens door een schoon linnen doek uitwringt, welk zap dan met zo veel beste *wijn-azijn* vermengt word, men moet die ter deegen onder malkanderen mengen, en neemen dan zes ordinaire lepels vol van dit gemengde nat, waar onder men een lood fijne *theriaak* roert.

Dit middel dusdanig toebereid, moet in twee op malkanderen volgende dagen, in deezervoegen worden gebruikt; 's avonds te vooren moet men vasten en geene de minste spijs gebruiken, en neemen 's anderendaags morgens drie lepels van het voorschreeven middel koud in, 's daags daar aan wederom drie lepels vol, na dat men insgelijks 's avonds te vooren zal gevast hebben; een half uur na het nuttigen van dit middel, mag men wel een halve roemer brandewijn, jenever of anijswater gebruiken, en 's middags telkens ook matig eeten; de beste spijs als dan is een kalver-foep, waar in een tamelijke dofs *cremor tartari* of wijnsteen is gemengt: In deezen bestaat de geheele cuur voor het inwendige; dog de wonde zelve, moet met *wijn-azijn* van tijd tot tijd uitgewasfchen en zuiver gehouden worden, en daar

na met een pleister van *Diachylum cum gummi* bedekt.

Indien een Vrouwsperzoon door een *dullen Hond* of ander woedend dier gebeeten zijnde, dit middel zal gebruiken, moet men iets minder *theriaak* onder het vogt mengen, dog voor het overige in alles dezelve behandeling waarneemen; dit vind mede plaats, indien het door een Jongeling of Kind gebruikt word, dan zal men na zijne jaaren of gesteltheit van het ligbaam, zo wel van het een als van het ander, minder kwantiteit geeven.

Dit zelfde middel word ook aan Koeijen en Paarden, Honden en andere Dieren die voorzf. ongemak hebben, met een gewenschten uitslag ingegeeven. Voor een Koe mengt men onder de drank een en een-tweede lood, voor een Paard een lood, voor een Windbond een-tweede lood, dog voor een groote zwaare Hond of Dogge een lood *theriaak*, en men geeft aan die beesten na het inneemen van het middel, *zuur bier* te drinken.

Dient te worden aangemerkt, dat dit middel het best en met het meeste succes word gebruikt voor de negen dagen, van het begin van de beet afgerekent; en dat die geene welke bij dusdanigen Lijder omgaan, en dezelve oppassen, het zelve noodwendig tot een behoedmiddel moeten neemen.

Dewijl men 's winters onmoogelijk de versche kruiden kan bekoomen, wiens zap noodwendig tot dit middel vereischt word; moet men zorge draagen het zelve altijd in voorraad te hebben, het geen op de voorschreevene manier met *azijn* gemengt zijnde, twee jaaren, ja langer kan duuren en goed blijven.

Voor een onseilbaar middel voor de dulle-hondsbeet word nog het onderstaande opgegeeven: Smelt een pond *gemeen zout* in een mengelen *regen-water*, wascht en knijpt, het gebetene deel hier een
uur

uur lang mede, zonder iets van het vogt inwendig te nuttigen, en legt vervolgens eenig droog zout gedurende 12 uren lang op de wonde.

Dit middel is door eenen Heer Figg te *Londen* voor eenige jaaren in de Engelsche nieuwspapieren, bekend gemaakt. Gemelde Figg was zo overtuigt van de onfeilbaarheid van dit middel, dat hij zich om zijne landgenooten te overtuigen, aanbood voorbedagtelijk door een dullen hond te laten bijten, 't geen ook tot zesmaalen toe met een gewenscht gevolg is geschied.

Wij zullen dit Hoofddeel besluiten met nog eenige middelen te melden, die de Heer TISSOT in zijne *raadgeving ter gezondheid* enz. (welk werk wij in het beschrijven deezer akelige ziekte ook meeren-deels hebben gevolgt) aan de hand geeft, en in de volgende bestaat.

Daadelijk na den beet moet men indien dezelve tot in het vleesch is doorgegaan, alles wat aangeraakt is, zo zulks zonder gevaar kan geschieden, uitsnijden; voorts moet de wonde lang met lauw water waar in eenig keuken-zout is gesmolten, uitgewaschen worden, besmeert daar na deszelfs kanten en omtrent tot op twee duimen afstand met de volgende zalf, die men in de Apotheek moet laten bereiden: Neemt één once wel gezuiverde *levendige kwikzilver*; een half drachma *Venetiaansche terpentijn*; twee oncen *verkens-reuzel*, die ter deegen versch moet zijn, en maakt dit alles tot een zalf; verbind het dan tweemaal daags met *basilicum*- of *koning-zalf*, om verettering voort te brengen, dog van de *kwik-zalf* bediend men zich maar eenmaal 's daags.

Wat de levens-regelen betreft, die dienen zeergematigt te zijn; men moet weinig voedsel gebruiken, en inzonderheid vleesch, zich voorts onthouden van wijn, fijne wateren, specerijen, en van alle heete

dingen; niets drinken dan een gerften-drank met lindebloeizel; door losmaakende voedzels of klijfsteeren een open lijf houden, en dagelijks met de beenen in warm water zitten; om den derden dag kan men eenen dosis van het poeder neemen, zamengesteld uit 24 greinen *berg-cinnaber* en *vermillioen*, en 16 greinen *muscus*.

Wanneer zich de ziekte reede heeft geopenbaart, en de Lijder sterk en bloedrijk is, zoude men hem een ruime aderlaating moeten doen, die men tot twee, drie, ja viermaalen herhaalt, indien de omstandigheden zulks schijnen te vorderen.

Men moet zo dra het moogelijk is den Lijder in een warm bad doen gaan, en dit eens, en zelfs tweemaal daags herhaalen.

Dagelijk moet den Lijder twee of drie weekmakende klijfsteeren gezet worden; van een handvol bladen en bloemen van *kaasjes-kruid* (*malva*), die fijn gehakt zijnde, in één pint of mengelen kookend water worden gedaan, voorts door een doek laten loopen, en is dit nat dan één once *honing* gesmolten: Bij gebrek van *kaasjes-kruid* kan men ook *bingel-kruid* (*mercurialis*) of *glas-kruid* (*parietaria*), *heemst* (*althaea*), *stok rooze* (*malva rosea*), *latouw* (*lactuca*), of wel *spinagie* (*spinachia*) in deszelfs plaats neemen.

Dagelijks moet de opene wonde met deszelfs omtrek met de *kwik-zalf* hier boven beschreeven, gesmeert worden.

Voorts moet het gantsche gebetene lid met olie besmeert worden, en het zelve met een geoliede flessen lap omwonden.

Alle drie uren een gift van een geneesmiddel uit *cinnaber*, *vermilioen* en *muscus* bestaande, gebruiken; en zo het eenigzints doenlijk is, eenige kopjes van het aftrekzel van *linde-* en *vlier-bloemen*.

Laat de lijder nog alle avonden het volgende geneesmid-

middel innemen, en zulks zelfs 's morgens herhaalen, indien hij niet bedaat is, en 'er het aftrekzel van *linde-* en *vlier-bloemen* op toedrinken; kruid van *verkens-brood* (*cijclamen*) en toppen van *camille*, van ieder één hand vol, doet ze in een aarden kom met één drachma *spaansche-zeep*, en even zo veel *ammoniak-zout*, giet er voorts drie pinten of mengelen kookend water op.

Indien er groote pogingen tot braaking zijn, en de mond bitter is, kan men den Lijder eene dosis van vijf-en-dertig tot vijftien grein toe pepoeijerde *braakwortel* (*radix ipecacuanha*) geeven, dit doet veel slijm en gal ontlasten.

Wat het voedzel van den Lijder betreft, daar omtrent behoeft men weinig bezorgd zijn, begeert hij egter iets, kan men hem een witte-broods-soepje, dun vleesch-nat, brood, bloempap, grutte, rijst en melk toestaan.

Wanneer men (vervolgt de Heer TISSOT) van deeze geneesmiddelen gebruik maakt, zal men alle toevallen allengskens zien verdwijnen, en de gezondheid volkoomen zich herstellen; dog indien den Lijder langen tijd zwak en vreesagtig blijft, moet men hem driemaal 's daags een vierde loods gepoeijerde *kina* ingeeven.

De Honden worden geneezen, door hen met drie maal zo veel zalve te wrijven als voor menschen gebruikt word, en hen teffens een slijk-brok te geeven, uit zeven grein *mineraale Turbith* en zo veel *kruij van brood* als 't noodig is bereid; en deeze geneesmiddelen dienen ten hunnen opzigte aangewend te worden, zo dra zij gebeeten zijn; wanneer de *dolheid* zich begint te openbaaren, is het te gevaarlijk om hen te behandelen, en men moet ze als dan liever op staande voet dooden; hoewel men beproeven kan, of zij den slijk-brok die men hun toewerpt, willen door-

842687

204 DEN FRIESSCHEN STALMEESTER

doorflikken.

Zo dra zij gebeeten zijn, moet men hun beslootten houden en niet loslaten, dan na drie of vier maanden.

Bij den Drukker deezes H. A. DE CHALMOT,
 is nog gedrukt, en bij de voornaamste
 Boekverkoopers in de zeven Pro-
 vintien te bekoomen.

VOLKOOEEN NEERLANDSCH KOOK-KUNDIG
 WOORDENBOEK, of de FRIESCHE KEUKENMEID en
 VERSTANDIGE HUISHOUDSTER, onderwijzende op een
 duidelijke en smaakelijke wijze, het bereiden van allerlei Spij-
 zen, zo wel in de vasten als op andere tijden: Namelijk het
 braden zo wel aan 't Spit als in de Pot van allerlei zoorten van
 Vleesch, Gevogelte en Wild; als *Hoenders, Kalkoenen, Dui-
 yen, Kapoenen, Gansen, Endvogels, Patrijfen, Lijsters, Snip-
 pen, Haafen, Konijnen* enz. Hoedanig veelerlei soort van
 Vleesch en Gevogelte te vullen, en met Oesters te stooven;
 het maaken van allerlei soort van *Schotel* en andere *Pasteijen*,
 als van *Aal, Stokvisch, Duiyen, Hoenders, Kapoenen, Kalf-
 vleesch* en veele anderen; *Venezoen Pasteijen* van *Haafen, Pa-
 trijfen, Snippen, Rundvleesch* enz., die weeken lang kunnen
 goed blijven. Om op een gemakkelijke wijze grove en fijne
korsten tot Pasteijen en *Taarten* zelfs in 't heetste van den zom-
 mer te maaken. Hoedanig allerlei Vleesch op diverse manieren
 te stooven; wel smaakende *Ragouts* in zoorten te bereiden.
Varkens, Lams, Kalver en *Schaape Carbonaden* op de rooster
 te braaden en stooven. Een *Runderschijf* of *Boeuf a la mode*
 lekker toetemaaken. Het bereiden van een *Speenvarken* zo wel
 gebraden als tot zult. Hoedanig in de herfttijd het *Vleesch* en
Spek, zo tot rooken als pekelen het best te behandelen. De
Hammen zodanig gereed te maaken, dat zij even smaakelijk
 zijn als de Westphaalse, ook *Gansen* en *Aal* te rooken,
 om 's winters bij Boerekool te eeten. Het maaken van *Rol-
 pens, Hoofd vleesch, Varkens zwaard-Rolletjes, Runder-Wor-
 sten, Varkens-Sausijzen, Sausijzen, Sausijzen de bologne,
 Bloed- en Lever-Worsten, Bargemargen* enz. Hoedanig aller-
 lei *Sauzen*, als onder anderen *Siepel-, Chalotte-, Mostert,
 Petercelie, Zuurling-, Robert* en *Eijer-fausen* te vervaardigen.
Potagie, Soepen en *Moesen* van allerlei soort, als on-
 der anderen *Soepe maigre, Soepe de Canard, fransche Soep,
 Siepel-Soep*, enz. *Potagie van Kalfsvleesch*, van een *Kalkoen*,
 van *Hoenders, Rundvleesch, Schaapevleesch* enz. *Groen-moes,*
Aalmoes, Kalvermoes enz. Om veelerlei Soepen voor zieke
 Menschen gereed te maaken; *Soep-koekjes*, of *Tabletten van
 Bouljon* te vervaardigen, die men op reis mede neemt, jaaren
 lang

lang kunnen dauren, en waar mede men in staat is altoos lekkere soup te hebben. Allerlei Vleesch en Gevogelte met *geleij* en *a la Daube* te bereiden; veele zoorten van *Fricadellen* zo wel van Vleesch als Visch buiten gemeen smaakelijk gereed te maaken, insgelijks *fricasées* van *Hoenders*, *Duiyen*, enz. Ook *Hachées* van Vleesch en Visch. Allerlei smaakelijke bereidingen van Visch, als onder anderen *Kreefte-soep*, *aangelegde Snoek*, *omgekeerde Arminiaan van Baars*, en veelvuldige anderen. Hoedanig de verschillende zoorten van groentens te stoooven en smaakelijk gereed te maaken; het inleggen en droogen van allerlei groentens en vrugten, als *erwien*, *boonen*, *porcelain*, *kool*, *endivie*, *agurken*, enz. Om drooge azijn, drooge mostert en mostert-koekjeste bereiden, waar van men ten allen tijde goede azijn en mostert kan gereed maaken, zeer gerieffelijk om op reis mede te neemen. Veelvuldige bereidingen van *Eijeren*; om smaakelijke *Eijer-struiven* van diverse zoorten en allerlei soort van *smaakelijke kaasjes* te vervaardigen; zo wel van *Schaapen* als andere *melk*, insgelijks *Roomkaasjes*, *Eijerkaasjes* enz. Om allerlei gebak, als *Waaffelen* op verscheiderhande wijzen, *Appelkoekjes*, *Sprits*, *Keugels*, *Bignets*, *Botter-gebak*, *Keeksen*, *Bollebuisjes*, *Tarwkoekjes*, *Eijerschotels*, *Knijp-wafeltjes*, *Oeblien*, en een menigte andere zoorten gereed te maaken; voorts *Engelsche*-, *Gebakkene*-, *Friesche*-, *Rijst-* en *Roggenbroods-Poddingen*. Het maaken van allerlei soort van *Taarten*, als onder anderen, *Appel*-, *Pruime*-, *Abri-coose*-, *Kersse*-, *Amandel*-, *Giers*-, *Rijst*-, *Citroen*-, *Kervel*-, *Spinagie*- en *Zuurkool-Taarten*, insgelijks lekkete *Constituuren* en *Room-Tarteletjes*. Om allerlei soort van *natte* en *drooge Constituuren* gereed te maaken; als *Geleijen* in zoorten, *confijste Nooten*, *Pruimen*, *Abri-coosen*, *Kerssen*, *Aalbesien*, *halve Oranjen*, *Oranje snippels* en meer anderen; insgelijks om allerlei *Vrugten* in *brandewijn* te *confijten*; het maaken van *Citroen-pap* en *geleij* van *Hertshoorn*, tot versterking van zieke *Menschen*; allerlei lekkere bereidingen uit *Room*, als verscheidene zoorten van *verkwikkende Room-pappen*, *gebrande-Room*, *gegeesfelde-Room*, *sneeuw-Room*, *Italiaansche-Room* enz. Allerlei *Vladen*, als van *Eijeren*, *Kruisbesien*, *Aalbesien*, *Citroen* enz. te vervaardigen; insgelijks *Compotten* van *Appelen*, *Pee-ren*, *Persiken*, *Abri-coosen*, *Kruisbesien*, *Citroenen*, *Kerssen*, enz. Allerlei smaakelijk *Zuikergebak*, *Banket*, *Marspeinen* en zoorten van *Marmeladen* gereed te maaken; insgelijks *Tabletten* van allerlei vrugten. Om *Wijn* van *roode* en *witte aalbesien* te maaken die lekker van smaak en sterk is, daar bij hoe ouder hoe beter word; insgelijks om *Cijder* en *Appel drank* te bereiden die voor geen gemeene *Rijnze wijn* behoeft te wijken; be-
proefde

proefde Voorschriften , om witte en geele Meed uit honing te kookten. Om Limonade, Orseade, Ratafia van Kersfen en Framboosen, Kweewater, Persico en een menigte andere aangenaame en verkwikkende liqueurs en dranken te bereiden. Middel om zuur en vuilsmakend Bier met weinig moeite weer goed te krijgen. De Boter in de sterkste vorst smeudig te hebben, en sterksmakende weer lekker te doen worden. Om roode wijn en andere vlakken, met weinig moeite uit het Tafelgoed te krijgen enz.; alles uit meer dan een dertigjarige ondervinding opgesteld, door Mej. CATH. ZIERIKHOVEN 2 deelen in 80. de prijs is 28. Stuiv.

NB. Met vrijheid durft men dit werkje als volkoomen in zijn soort aanprijzen, het geen ook de ondervinding aan die geene welke er gebruik van willen maaken, zal leeren; bijzonder heeft men zich beoeffent, om alles klaar en duidelijk te maaken, en zulks met zo weinig omslag als doenlijk was; daer bij is het zeer gemakkelijk te gebruiken, dewijl alles op de letter staande, men daar door in een oogenblik kan vinden't geen men begeert te weeten.

De JAARGETIJDEN Heldendicht in Onrijm in IV Zangen behelzende.

E E R S T E Z A N G.

Verklaring van het Heldendicht. Aanroeping. Inwijzing van de Lente. Tafereel in dit Jaargetij in deszelfs eerste oogenblikken. Wederkomst van het Gevogelte. Begin en voortgang der Groente, die zich van de Keerkring tot de Pool uitstrekt. De werkzaamheid die de Lente aan onze ziel mededeelt. Eerste uitwerkzelen der Lente op de Dieren. De Bloemen. Menigte van streelende gewaarwordingen. Zij zijn in dit oogenblik voor de Mensch voldoende. Meijregen. De hoop is een gevoel dat aan de wederkomst der Lente verknogt is; men vind dezelve niet in de versierde tuinen. De verscheidenheid, eene hoedanigheid der Lente, dat men niet in de regelmatige Tuinen vind. Tuin die te gelijk nuttig en aangenaam is. De Lente geeft de gezondheid weder. Tafereel van eenen schoonen Morgenstond, beschouwt door iemand die uit eene ziekte komt. De Lente in haare volkomenheid. Het vermogen der Liefde op de dieren en op den mensch. Verscheide voortbrengzels der Aarde, die bijna hune rijpheid verkregen hebben.

T W E E D E Z A N G.

De Zon en de hitte, doen een menigte van nieuwe wezens te voorschijn komen, die, om zo te spreken, de hoofdstoffen bezielen. Hoedanigheid van grootheid, en van overvloed die de Zomer aan de natuur geeft. Men heeft minder ver-
schiet

fchiet in denzelve, hij moet alleen in het grootbefchouwd worden. Rijk en groot landfchap, gefchikt om gedurende den Zomer gezien te worden; zijne uitwerkzels op de ziel. Lofreden over den Landbouw. Hoe gemakkelijk men de Landlieden gelukkig kan maken; hunne Zeden. De Zomer in zijne kragten. Landfchap zo als men het in de hitte begeert, en deszelfs uitwerkzel op de zinnen. De Maaitijd. De Hooibouw en de vrolijkheid van den arbeid der Landlieden. Rijpheid van Koren. Dagwerk. Onweer. Hagel. Gezicht van een land na een onweer dat geen fchade gedaan heeft. Inzameling. Dankzegging. Boere bruiloft in den Oogfttijd.

DERDE ZANG.

Algemeen tafereel der gaven van den Herft, en der vermakten dien hij belooft. Uitnodiging aan de Overigheid en de jonge Scholieren, om zich op het land te begeven, en er de rusttijd door te brengen. Tafereel van het eerste tijdstip van den Herft. Zijne uitwerkzelen op de Dieren, en op den Mensch. De Jachten. Gelukkig leven van een Land-Edelman. Tweede tijdstip van den Herft, en het tafereel der Natuur in dit oogenblik. De Wijnogft, de Winden, de Regens, het begin van den Rijn. De mesting der fanden, het laafte der werken op het land. De Engelfche wijze van meften. Noodzakelijkheid, dat de Landbouwers door de Regering befchermd en verzagt worden. Laafte tijdstip van den Herft; zij doet de ziel bedroefd zijn. De Miften. Kwijnende ftaat van alle Wezens. De Vogelen verzamelen zich. Hun vertrek. De Mensch neemt zijn wijk in de fteden.

VIERDE ZANG.

Stormen en overftromingen, die gemeenlijk den Winter zonnelftilftand medebrengt. Aandoeningen van vrees en droefheid, die de wanordre der Hoofdlofften inboezemen. Overwégingen over de algemeene fchikking van 't Heel-Al. Vorft. Zijne voortgangen. Sneeuw en Hagel. Droevige ftaat der Natuur; zijne gefitrenghed voor den Mensch. Hij heeft het vernuft der uitvinding ontfangen, die niet anders dan door de nooddruft opgewekt kan worden. Hij is den ftaat der zamenleving aan de gefitrengheden der natuur verfhuldigt. Begin der Maatfchappij. Haare voortgangen. De Konften en Wetenfchappen worden allen uit eenige nooddruft gebooren. De fraaije Konften, de befchaaftheid der Zeden, ontftaan uit de behoeftigheid om te behagen, en de liefde der vermaken, die de Maatfchappij in zijne volkomenheid geeft. Het grootfte gedeelte dezer vermaken, zijn zelfs gedurende den Winter, niet noodzakelijk. Tafereel van het Landleven in dit Jaargetij. Het gelukkig leven van een groot Heer op zijne Landgoederen, alwaar hij 't vernuft opwekt, en goed doet. Met cur, platen in gr. Octavo, köft ing 36 Scuivers.